

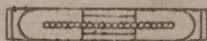
200

557

J. PALWADRE

UUEM AJALUGU

(XIX JA XX A.S.)

SISU

	Lhk.		Lhk.
Eessõna	3—4	VI. Esimene Internatsionaal	86—114
Sissejuhatus	5—14	Internatsionaali kujunemine	86—90
I. Ajaloo mõiste ja ajaloo waated. Riik. Klass. Partei.	5—9	Internatsionaali tegewus . . .	90—100
II. Töölise liikumise teooria. Saint-Simon. Ch. Fourier. Robert Owen. W. Weitling. Marx ja Engels	10—14	Prantsus-Saksa sõda	100—104
I. Inglismaa töölise liikumine XIX a. s. esimesel poolel	15—36	Pariisi Kommuuna	104—109
I. Tööstusrewolutsioon ja järeldused	15—23	Internatsionaali tagaküsimine	109—110
II. Teoreetikud: Smith, Maltus, Ricardo, Cobett, Paine, Godwin Spencer	23—28	Marksistid ja anarkistid	110—112
III. Töölise võitlus. Chartism	28—36	Internatsionaali lõpp	113—114
II. Prantsusmaa XIX a. s. esimesel poolel	37—73	VII. Inglismaa töölise liikumine XIX a. s. teisel poolel	115—126
Prantsusmaa kodanlise rewolutsiooni eel	37—43	I. Puhtametühisuslik ajajärk	115—120
Seisuste ja rahwuskogu	43—48	II. Uus ametühisuslik ajajärk	121—126
Saadustandewkogu	48—50	Inglise töölise liikumise iseäraldused	126
Konwent	50—54	VIII. Prantsusmaa töölise liikumine XIX a. s. teisel poolel	127—139
Direktoorium	54—55	Majanduslik arenemine	127—129
Talupojad rewolutsioonis	55—56	Poliitiline olukord	129—131
Töölised rewolutsioonis	56—59	Töölise liikumine	131—136
Rewolutsiooni mõju Euroopas	59—61	Sündikalismi põhimõte	136—138
III. Prantsusmaa töölise liikumine XIX a. s. esimesel poolel	62—73	Töölise liikumise iseäraldused	138—139
Majanduslik arenemine	62—65	IX. Saksamaa töölise liikumine XIX a. s. teisel poolel	140—152
Rewolutsiooniline liikumine	65—72	Saksamaa majandus	140
Teoreetikud: Blanqui, Proudhon, Blanc, Marx	73	Klassiline jaotus	140—141
IV. Saksamaa töölise liikumine XIX a. s. esim. poolel	74—79	Töölise liikumine	141—148
Majandus	74	Ametühisuste liikumine	148—152
Ühisused	75	Liikumise iseäraldused	152
1848 a. rewolutsioon	76—79	X. Wenemaa töölise liikumine XIX a. s. teisel poolel	153—168
V. Wenemaa töölise liikumine kui talurahwa reformini	80—85	Majanduslik arenemine	153—155
Majanduslik arenemine	80—82	Rewolutsiooniline liikumine	155—163
Rewolutsiooniline liikumine	82—85	Kommunistliku liikumise arenemine	163—163
VI. III Internatsionaal	169—173	XI. II Internatsionaal	169—173
Internatsionaali tegewus	169—172	Internatsionaali tegewus	169—172
Organisatsiooniline worm	172—173	Organisatsiooniline worm	172—173
XII. III Internatsionaal	173—174	XII. III Internatsionaal	173—174
Kirjandus	173—176	Kirjandus	173—176

E

KOOLIKIRJANDUS № 2

J. PALWADRE

UUEM AJALUGU
KLASSIWOITLUSE SEISUKOHALT

(XIX. A. JA XX. A. ALGUS)

ENSV
Riiklik Avalik
Raamatukogu

SE7635
2-206997

EESÖNA.

Lääne Tööraha Kommunistliku Ülikooli Eesti sektoris 1921/22. õpeaastal kõige uuemat ajalugu klassiwoitluse seisukohalt ette luges, kus pääasjaliselt tööliste liikumisel tuli peatuda, sest wanades koolides seda osa ajaloos ei käsitatud, pörkasime ühe asioluga kokku — puudusid aine käsitamiseks wähegi wastavad õppeabinõud-raamatud. Töoga koormatud oiles ei wõinud aga mõteldagi õperaamatu kirjutamise pääle, kuna Eesti keeles üleüldse selle kursusele wastawad raamatud, ka üksikute ajajärgude kohta, puudusid, tuli õpilastel enestel loengute ajal ülestähendusi teha, et saada konspekti. Selle töö tegi üliõplane Agnessa Jea, kes kogu kursuse wältel ettekande pääjoontes üles märkis ja minule paranduseks läbiwaadata andis. Nii kujunes kursuse lõpul sellest õpilastele käsikirjaline loengute konspekt.

Sarnane töö oli tarwiline weel iseäranis seepärast, et Eesti keeles meil ainult üksikud raamatud sellest laialisest aimest on, nagu: M. Pokrowski — „Wenemaa ajalugu“, Bloss — „Prantsuse rewolutsioon“, Bubnov — „W. K. P. arenemise pääsilmapilgud“, Pimenowi — „Esimene Inglismaa tööliste liikumine“, H. Pöögelmani — „Tööliste liikumise ajalugu“ jne.

Kõige enam katkendisi koondatud kujul selle aine kohta on wenekeelses raamatus: Арк. Ан — „История рабочего движения в Англии, Франции и Германии“. Selles raamatus, nagu tähendatud, leidub ainult katkendisi mõne ajajärgu kohta, puudub sääl Wenemaa ja Internatsionaalide kirjeldus täiesti, ka Inglismaa tööstuse ning Prantsuse suure rewolutsiooni ajalugu, kuna Pariisi Kommuuna kohta nii wähe öeldud on, mis aga kõige uuema ajaloo tundmiseks tähtis ja tarwiline on.

Kursuse lõpetajate tungival soovil, et nendele edaspidiseks jääks käsiraamat ja et ühtlasi rahuldada nõudeid, mis koolides ja tööliste ringkondades sarnase raamatu järele olemas, otsustas sektori juhatus trükki anda õpilaste poolt kokkusäetud ja minu poolt läbiwaadatud loengute konspekti.

Ta lugejatele pean oma kohuseks aga tähendada, et temas palju puudusid leidub, seda enam, et kokkuwõetult seni ka teistes keeltes wähe raamatuid on ilmunud, kus oleks ajalugu kui klassiwõitluse ajalugu käsitatud ning kus aluseks oleks wõetud majanduslik seisukord ja arenemine, millest oleneb ühiskondlik kord ja klasside wahekord ning kõige selle päälisena — ideoloogia ja kus tööliste liikumise arenemist oleks waadatud kui kõige uuema aja ajaloo arenemise pää faktori.

Loengute konspektist on wälja jäänud palju ajaloolist faktilist materjaali ja laialisi seletawaid põhjendusi. Loodan, et tulewikus need puudused kõrwaldada saan ja õperaamatu awaldada wõin.

Et raamat konspektina ilmub, siis ei ole temas äramärgitud, kust üks ehk teine ajaloo fakt wõetud on, waid selle asemel lisatakse raamatu lõppu tähtsamate hallikate nimekiri, mida aine käsitamisel tarwitatud.

Loen, et L. T. Kommunistliku Ülikooli Eesti sektor seda raamatut wäljaandes niihästi wanade kui ka uute üliõplaste ning teadusele püüdivate proletaaarlaste soovisid siiski osalt täidab.

September 1922. a.
Peterburis.

J. Palwadre.

SISSEJUHATUS.

I.

Töölise liikumise ajalugu on tähtsam üldise ajaloo osa, mis iseäranis tähtis tööliste klassile. Senini on see ajaloo-osa üldise hariduse koolides käsituselt täiesti puudunud, sest et ta annab terwele käsitusewiisile otsekohese klassiwoitluse iseloomu ja näitab, kuidas proletariaat kapitalismi tekkimisega sündis ja kuidas ta oma arenemisekäigul woitlust on pidanud ja kuhu poole ta tüürib, selgitades ühtlasi taktikat ja jõudu, mille pääl see liikumine seisab ja millise jõu wastu ta woitlust peab. Kapitalistlik kord ja ta klassiwalitsus ei woinud sallida koolides õppust, mis aitaks töölisti nende woitluskäigus ning seepärast jäeti see osa ajaloo käsitusel täiesti ära. Ajaloo käsitus iseenesest säeti koolides ja raamatuis ka sarnaselt, et ta õigustaks olewat kapitalistlikku korda ja mingisugust tähtsust ei annaks klassiwoitlusele. Terwet ajaloo arenemise käiku kujutati kui iseäralise „ülema jõu“ soowi ja kapitalistlik kord ongi see ideaal, mida „ülemwoim“ inimesesoole pakuda on tahtnud. On arusaadaw, et töölisteklass woimule saades wana waate wastu eestkätt söödisolewat tähtsamat ajaloo osa selgitab ja käsituse alla wõtab. Kuid ajalugu on meile tähtis üldises ulatuses. Aga ta on teadus, mis veel söödis, mis teaduslikult ehk ajaloolise materialismi seisukohalt wäljatootamata. Kõiki seniseid ajaloo käsitusi ja õpetusi woiks ühise mõiste alla wiia, s. o. idealistlik metafüüsika, mil midagi ühist ei ole teadusliku käsitusega. Ajalugu kui teadus ei ole iseenesest wana, ta omandas enamwähem teaduslikuma kuju ainult möödaläinud aastasajal.

Nime järele on aga ajalugu wana teaduseharu. Oma alguse on ta saanud wanast Greekast, kust ka ta nimetus pärit. *Istoria* tähendab Greeka keeles „saadud teated“. Nii on see nimetus üle

wiitud kõigisse keeltesse ja kõigi rahwaste juure. Saksa keeles on wastaw nimetus „Geschichte“, mis tähendab möödunud, sündinud; samuti Eesti keeles — *aeg* ja *lugu* — möödunud sündmused.

Ajaloo käsituswiis on üleelanud juba kolm suuremat ajajärku. esimene on *jutlustamise* ehk *kroonika* ajajärk. Ses ajajärgus loeti sündmusi kroonikalises kujus üles ehk jutustati üksikuid sündmusi. Nii on sest ajajärgust pärit poolajaloolised laulud, nagu Homeruse lugulaulud, üksikute walitsejate kiituselaulud Assüürias ja Egüptuses jne.

Ses ajajärgus võib nimetada Herodotese (440. a. enne praegust ajaarwamist) klassikalist kirjatööd — „Wõitlused greeklaste ja perslaste wahel“.

Teine on *õpetlik* ehk *pragmatiline* ajajärk, kus pääasjaliselt kirjeldatakse riiklikke sündmusi ja lõpuks tehakse õpetlik kokkuvõte. Ses ajajärgus on tähtsamaiks ajaloolasteks atheenlane Thukydides — „Peloponesi sõda“, roomlane Tacitus (55—117. a.) annab selle ajajärgu klassikalise töö.

Kolmas, *ewolutsioonlik* ehk *genetiline* ajajärk algab XVIII. aastasaja keskpaigast. Ses ajajärgus waadeldakse ajalugu juba kui arenemise käiku arenemise säaduste järele, mis ühtlasi ka wõimaldab teadusliku ajaloo käsituse ja ajaloole kui teadusele aluse paneb.

Et aga ajaloolane olla, ajalugu kirjutada ehk käsitada, peab olema waade ajaloo pääle. Ajaloolist arenemist tuleb millegiga põhjendada. Ei saa sündmustest ega ajaloolisest käigust juttu teha, kui ei põhjenda seda, kui ei näita, mis on ta algteguriks olnud Igal ajaloolasel peab olema oma ajaloowaade.

Ajalooaate järele jagunewad ajaloolased, ja ajaloo kirjutus samuti, mitmesse osasse. Seda jaotust võib küll waadelda mitmet moodi. Võib ajaloowaateid jaotada — dualistlikeks ja monistlikeks, ning neid üleüldiseid waateid weel alamjagudeks eraldada. Dualistiik ajalooaade on niisugune, kus ajalookäigu algjõududeks on kaks erilist jõudu ja monistlik on see, kui ajaloo arenemises nähakse üht algjõudu.

Dualistliku ehk teokraatliku ajalooaate esitajaks võib nimetada Augustinust, kes kirjutas kakskümmendkaks raamatut „Jumala

riigist" (413—426. a.). Tema leiab kahe jõu tegewust — taewaliku ja maapäälse — misjuures jumaline ehk taewaline siiski walitsew on.

Humanitaarse ajaloowaate esitajaks on Herder, kes kaldub dualistlikule alusele ja seisab wahepäälseks dualistliku ja idealistliku ajaloowaadete wahel. Idealistlik ajaloowaade iseenesest on juba monistlik ajaloowaade.

Positiivse ajaloowaatele pani aluse Auguste Comte, kes awaldas 1837. a. suure kirjatöö „Cours de philosophie positive“. Ta klassifitseeris teadused ja mahutas ajaloo sotsioloogia alla. Tema klassifitseerimise järele on kahesuguseid asju — experimentaalseid ja metafüüsilisi. Experimentaalseid saab katsete waral tõestada ja teadus teeb ainult nendega tegemist, kuna metafüüsiliste asjadega teadus ei rehkenda. Ajaloos annab Comte suure tähtsuse psüko- loogiale ja loodusjõududele. Comte waate laiendajaks oli Herbert Spencer, kes loodusteadlikult ja Bockl, kes ökonoomliku materia- lismi seisukohalt seda waadet süwendasid.

Idalistliku ajaloowaate esitajaks wõib pidada Hegelit, kes ajaloo kui ideede arenemise pääle waatab. Tema mõiste järele walitseb olewas idees juba uus idu, mis häwitab wana ja tekitab uue, ja niisuguse ideede wahetuse ja wastolude pääl põhjenebki ajalooline arenemine. Niisugust waadet nimetatakse weel dialektiliseks waateks, millest tulebki idealistlik dialektika. Dialektika tähendab waelust, wastolu.

Materialistlik ajaloowaade põhjeneb ainelise kultuuri pääle. Materialistlikus ajaloowaates on aluseks aine — mateeria. Ma- terialistlikus waates on kord walitsenud kaks seisukohta: biolo- giline ehk loodusteadlik ja ühiskondlik ehk ökonoomlik. Need mõlemad waated on siiski nii kitsapiirilised, et nad teaduslikku alust anda ei wõi, Neid waateid nimetatakse ka weel jämedaks ehk tooreks materialismiks.

Teaduslikku materialismi, mille alusepanijaks on Karl Marx ja Friedrich Engels, nimetakse ajalooliseks ehk dialektiliseks materialismiks.

Ajaloolise ehk dialektilise materialismi eelkäijateks on XVIII. aastasajal materialistid de la Mettrie, Holbach, siis Prantsuse aja- loolased Guizot, Mignet, Thierr, utopist-sotsialistid jne. Pääle

selle on dialektikalise materialismi kujunemises suur tähtsus Hegeli ja Feuerbachi filosoofial. Hegeli filosofias on kaks väidet: 1) kõik olew on nagu ta olema peab ja seepärast on ta mõistlik ja 2) ühiskonnas walitseb alaline arenemine, ajaloo ei ole seiskut. Arenemise käiku põhjendas Hegel ideedega, kuna Feuerbach wiis selle ühiskonna wahekordade pääle ja Marx ning Engels heitsid kõlbamata ehk metafüüsikalise osa kõrwale ja selle järele löid ajaloolise materialistliku ilmawaate. Dialektiline materialism põhjendab arenemise käigu ühiskondliste wahekordade pääle, mis omakord olenewad walmistusjõududest., Lõomuliselt ei eita teaduslik materialism arenemise käigus pääle algjõu ka teisi mõjusid, nagu geograafilisi, ideelisi, poliitilisi jne., kuid aluseks on walmistawad jõud.

Ning kui meie ühiskonna ajalugu waatleme teadusliku materialismi seisukohalt ehk lihtsalt ajalugu uurime, siis näeme, et ühiskonnas on walitsemas alaline klassiwõitlus, mis andis õiguse kodaniikul teadusmehel Werner Sombardil öelda: „Ühiskonna ajalugu on nationaalne ja sotsiaalne antogonism. Kogu inimkonna ajalugu oleneb wõitlusest toidu osa ehk selle koha pärast, kust toitu saadakse.“ Samuti oli Marxil ja Engelsil ühiskondliku ajalugu uurides täieline õigus alata „Kommunistliku manifesti“ lausega: „Terwe senise ühiskonna ajalugu on klassiwõitluse ajalugu.“

Mida uurib ajalugu ja mis kasu on meil selle uurimisest?

Kui meie seile küsimuse juure asume, siis näeme, et ajalugu uurib sündmusi ja olukordi kõigis ta konkreetsetes nähtustes ning uurib möödunuid sündmusi, olukordi ja muutusi, et tunda arenemise säädusi.

Tundes arenemise säädusi, saame aru olewast korrast ning sündmustest ja wõime ette arwata, kuhu poole arenemise käik läheb. Seda teades ja nähes on meil sõjariist käes teaduslikult ühiskonda organiseerida ja arenemisekäigule kaasa aidata.

Seepärast omab ajalugu ühiskonnas suure tähtsuse ja teda tuleb meil tähelepannes õppida — uurida, kui tahame teadlikud ühiskonna liikmed olla ja ühiskonna ajalugu kaasa elada.

Arwata, et ajaloo ja arenemises on kõik ette määratud, et meil selles enam midagi teha pole, on metafüüsiline mõttemõlgu-

tus ja see fatalistlik seisukoht on sama utoopiline, kui loota abi jumalalt.

Töölisteriikumise ajalugu on üks osa üleüldisest ajaloost ja tema algust võime arvata tööstuse rewolutsioonist, ehk suurtööstuse tekkimisest, s. o. XVIII aastasajast.

Tööstuslik rewolutsioon tekitab kaks uut klassi: kapitalistide ja tööliste klassi, ning walitsuse võim läheb majandusliku rewolutsiooni järele kodanliku klassi kätte.

Töölisteriikumine on sektud riigi piiridega, klassi ja partei mõistega. Enne kui minna liikumise ajaloo juure, tuleb meil selgitada neid mõisteid.

Riik. Riik on ühiskonna worm ja klassi tulude tekitus. Riigi walitsus on klassi walitsus ja kaitseb ainult oma klassi huwisid. Mida rohkem tööliste klass areneb ja mida tugewam ta on, seda rohkem pääseb ta riikliku aparadi juure. Riik aga isenesest kestab nii kaua, kui kaua on olemas klassid; kaowad klassid, kaob ka riik. „Riik on klassiwõitluse aparaat,“ ütleb Marx ja Lenin.

Klass. Kogu ühiskond jaguneb klassidesse: tööliste klass, kodanline klass jne. Marx seletas algul, et walmistuses on kolm klassi, kes end eiatawad: 1) tööpalgast, 2) lisakasust ja 3) maaarendist.

Klass on ühiskonna osa, kel ühised ühiskondlikud ja majanduslikud huwid ja tingimused.

Kapitalismi laienemisega ja arenemisega muutus maapidamine ka kapitalistlikuks ja selle järele jäi ühiskonda ainult kaks klassi: 1) kapitalistide ja 2) tööliste klass, kelle huwid üksteisele risti wastu käiwad.

K. Kautski analüseeris seda küsimust järgmiselt: „Klass on niisugune ühiskonna kiht, kes elab ühesugustes majanduslikkudes tingimustes ning kel on ühised majanduslikud huwid ja püüded.

Partei on enam arenenud osa klassist ja ta rühma aluseks on: a) majanduslikud huwid, b) poliitilised tingimused, c) ühised sihid, d) ühine võitluse taktika, e) ühine korraldus ja distsipliin.

II.

TÖÖLISTE LIIKUMISE TEORIA.

Suurtööstus hävitab käsitöö, wäikemaapidamise ja seega proletariseeritakse käsitöölised ja wäikepõllupidajad. Suurtööstus tõmbas wabrikutesse ka naisterahwad ja lapsed, mis lõhkus perekonna. Jõuti arwamisele, et kapitalistlik kord ei wasta tööliste huwidele ja selle aja teoreetikud mõistsid ta terawalt arwustades hukka. Hukka mõistes kapitalistlikku walmistust, jõudsid teoreetikud otsusele, et uues ühiskonnas ei wõi olla suurtööstust ja nad katsusid uut wormi leida. Uus ühiskond peab olema wahendlik suur- ja wäiketööstuse wahel, ning seega peab ühendama linna- ja põllutööstuse. Teiseks iseäralduseks wõib pidada seda, et nad wõimaldasid uuel ühiskonnal juba olemasolewas ühiskondlikus korras tekkida.

Ses mõttes kirjutati igasuguseid unistus-romaane, utopiaid.

Iga teoreetik tahtis ühiskonnale uut wormi anda. Nende ühiskonna wormid on kitsapiirilised ja isoleeritud. Neil puudub wälispoliitika ja puudub täiesti läbikäimine teiste, wälisriikidega. Üheks iseäralduseks on see, et nad ei suutnud analüseerida kapitalistlikku korda, ega jõudnud ka tööliste klassist ega tema jõust aru saada. Keegi esimese aja teoreetikutest ei pane suuremat rõhku tööliste klassi pääle. Neil on ka isesugune arusaamine jõust, mis loob uue ühiskonna. Nende arwamise järele wõiwad uue korra need luua, kel wõim ja kapitaal. Tööliste klassi, kui jõu pääle nad ei waatanud. Neist teoreetikutest wõib tähtsamaks pidada: Prantsusmaal — Saint Simon'i, Fourier'i; Inglismaal — R. Owen'i, Saksamaal — W. Weitling'i. Esimestest utopistidest oli Thomas Moor Inglismaal, keda wõib arwesse wõtta sotsialismi õpetuse juures.

Saint-Simon (1760—1825 a.) Saint-Simon sündis krahwi pojana ja sai aristokraatliku kaswatuse. Kui aristokraat, oli ta wabamõtteline, sattus Ameerika wabadussõtta. Sääli oli ta lihtsoldatiks, kus ta õppis kehwide elu tundma. Teine kehwidega kokku puutumise juhtumine oli, kui naise wõttis ja waranduse ära pillas, kui warandus oli läbi löödud, siis asus ta teadusliku ja ajakirjandusliku töö juure. Ta jõudis otsusele, et 1) eraomandus

on tarwis täitsa ära kaotada; 2) igaüks peab tööd tegema. Nii seab ta oma teooria aluseks eraomanduse ärakaotamise ja töökoostuse kõigile. Uue ühiskonua eesotsas peawad seisma geeniused (tema arwamise järele 21 geenius). Uue ühiskonna jagab ta kolme klassi: 1) haritlaste, kunstnikkude (kust geeniused tulid), 2) kodanluse ja 3) tööstuses kinni olewa (selle alla mahutab kõiki, kes seotud on tööstusega) klassi. Haridusliku ja waimliku juhtimise annab ta geeniusete ja tööstuse kodanliku klassi kätte. Et ta arwates uut riigikorda teostada wõib ainult walitsuse wõim, siis pööras ta Napoleoni poole, et uut ühiskondlikku korda maksmata panna.

Ch. Fourier. (1772—1837 a.). Ta oli kaupmehe seisusest, pärandas suure waranduse, kuid selle pillas ta ära ja teenis pärast seda 2 a. sõjawäes. Iseäranis pani mõtlema teda see nähtus, kui ta isa omas ladus wilja ära mädaneda laskis, aga turule ei wiinud. See pani teda juurdlema küsimuste kallal. Fourieril tuleb juure politiline küsimus. Ta rääkis: „Näljasel ei ole midagi kasu, kui ta hää lõuna söögi asemel konstitutsiooni loeb“.

Eraomanduse küsimuses oli tal samasugune waade, kui Sant-Simonil. Et aja tööd teha, siis peab seda reguleerima. Tööd on waja nii korraldada, et ta wastumeelt ei ole ja seks tuleb iga tööd ainult kaks tundi järgimööda teha. Kui ühte tööd kauem tehakse, siis muutub ta wastumeelseks. Et linna ja maad ühendada, on waja kommuna luua, kus kõik tööd oleks ühendatud. Töö saaduste jagamise juures leiab ta tarwiliku olewat kommuna liikmeid klassidesse jagada. Saaduste jagamise juures tuleb järgmine säädus aluseks wõtta: a) Lihttöö saab — $\frac{5}{12}$; kapitaal — $\frac{4}{12}$; haritud — $\frac{3}{12}$. Fourier läheb natuke kaugemalegi, tema kommuuna (falang) teeb ka wälispoliitika tegemist (wälisriikidega). Tema arwamise järele tuleb kommuunad ehitada ühelma ja ühendada kas Prantsus wõi Venemaa alla. Et rutemini uut korraldust läbi wiia ja uut ühiskonnakorda maksmata panna, pööras ta rahameeste poole. Ta oli iga päew kella 12-l kodu ja ootas rahameeste tulekut, kes tema falanstöörised looma hakkaks. Fourier'i õnnetuks aga ei tulnud ükski rahamees ta juure. Fourier falanstöörises eraomandust täieliselt ära ei kaotanud. Kaugemale nendest kahest läheb Inglismaal

Robert Owen (1771—1858 a.). Tema wiib juba suure töö tööliste keskele. Ta on juba teatud määrani tööliste liikumisega kursis, ta elab Chartistide liikumise ajal. Robert Owen on käsitöölise poeg. Juba 10 a. wanaduses astub ta kaupmehe juure. Omas tegewuses tõuseb ta wabriku juhatajaks, siis kompanjooniks ja wiimati saab ta ise wabriku omanikuks. Nii on ta tööliste seisukorraga tuttaw. Ta arutas küsimust, mispärast on walitsemas kurjus ja eksploateerimine ning jõudis otsusele, et inimene on loomu poolest hääsüdamik, kuna kurjuse juur ühiskonnas asub. Sellest tegi ta järelduse, et ühiskond on paha kaswatuse saanud. Ta annab kaswatusele ühiskonnas esimese tähtsuse. Robert Owen asutab esimesed watriku koolid ja pöörab suurt tähepanu sellele, et ühiskond saaks ümber kaswatatud. Lõpuks jõuab ta otsusele, et kurnamine ja eraomandus peab ära kaotatama.

Et Inglismaal juba 14 aastasajal majanduslik murrang algas, mille järele 18 aastasajal wäiketalupoeg täiesti wälja sureb ja proletaarseteks muutub, siis on tarwis eraomandus maa päält ära kaotada. Tuleb asutada igal pool kommuunad 500—2000 inimesega. Kl^{as}siwõitlust rewolutsioonilikul kujul ta ei tunnista. Kapitalistidega tuleb kooperatiiwide abil wõistlusesse astuda. Ta leidis, et mitte üksi tööliste klassi, waid terwet ühiskonda on tarwis ümber kaswatada ja katsus walitsusele selgeks teha, et uus ühiskond palju parem ja kasulikum on. Oma terwe waranduse pani ta kooperatiiwidesse — uutesse ettewõtetesse, — kuid oma elu lõpul jäi ta täitsa waaseks, ettewõtted langesid kokku ja ta suri waese mehena.

Wilhelm Weitling (1808—1871 a.) oli nõelatöeline. Rehkendab õige laialiselt töölistega. Esimesena astub ta Saksamaal pörandaaluse tööliste ühisusesse. Esimesena hakkab ta kommunistliku teooriale alust panema. Paneb suurt rõhku kaswatuse pääle. On igasuguse wägiwalla wastu. Ta pää nõu on: Karskus, kaswatus ja igasuguse wägiwalla eitamine. Ta õpetuse järele on igal inimesel kolm isesugust kirge — ja pahad nähtused tulewad siis, kui need kired tasakaalus ei ole.

Kaswatuse teel on tarwis kired tasakaalu wiia. Lapsi tuleb 3-aastaselt kooli wiia, kus nad ühiskonna kulul haridust saawad. Pääle kooli peawad kõik tööd tegema. Töö jaotas ta 3 osasse:

1) tarwilik, 2) kasulik ja 3) lõbus töö. Sunduslikkud on kaks esimest. Lõbusa töö hulka kuulub töö, millest keegi lõbu tunneb ja mille eest eratasu saadakse. Kui igaüks oma osa tarwilikku tööd on teinud, siis võib ta lõbutööd teha. Walitsuse eesotsas peab olema 3 mõttetarka; 1) arstiteadlane, 2) füüsik ja 3) mehanik. Need loowad kolmiknõukogu. Kes kolmiknõukogusse saada tahab, peab kirjatöö sisse andma, mille järele otsustatakse, kas ta on kõige targem. Iga ringkonda walitseb meistrite nõukogu jne.

Karl Marx (1818—1883 a.), *Fridrich Engels* (1820—1895 a.). (Teadusliku sotsialismi aluse panijad).

Neid kahte teoreetikut ei saa kuidagi eraldi waadata. Nad on väga seotud. Engels kogus pääasjalikult materjaale, mida Marx ümber töötas. Ülikoolis õppimise ajal ja ka esimestel aastatel pärast seda ei olnud Marx majandusteadusest sugugi huwitatud; ta uuris pääasjalikult filosoofiat. Engels uuris aga juba algul majandusteadust. Ka tema esimene teaduslik töö oli puhtmajanduslik. Engels'i ja Marx'i esimese tutwusega muutuwad osad. Marx hakkab majandusteadlaseks, Engels — filosoofiks.

Marx ja Engels töötawad tööliste klassiteadliku ajalooaate wälja. Oma töödes aitasid nad tublisti üksteist.

Marx uurib kapitalistlikku ühiskonda, et selgusele jõuda, missugused jõud sääl walitsemas on. Ja selle järele loob ta uue majandusteaduse teooria, lisawäärtuse teooria. Tööväärtuse teooria oli juba üles leitud kodanlikkude majandusteadlaste poolt. Ka seda täiendas Marx: „Wäärtus ei ole muud midagi, kui asjas'atud tööjõud.“ Iga asja wäärtus on säherdune, kuipalju keskmise jõu ja keskmise osawuse juures ta pääle tööjõudu on kulutatud. Lisawäärtus on ettewõtja puhaskasu, millele põhjeneb terve kapitalistlik ühiskond. Lisawäärtuse suurus oleneb tööpäewa pikkusest ja tööpalga suurusest. Mida pikem tööpäew, seda suurem lisawäärtus. Pääle selle oleneb lisawäärtus weel töö intensiivsusest. Esimesed kaks olenewad tööliste klassi jõust. Mida tugewam tööliste klass, seda rohkem võib ta kapitalisti lisawäärtust wähendada, mõjudes tööpäewa pikkuse ja tööpalga suurusse pääle. Kolmas aga, töö intensiivsus, oleneb tehnikast ja siin ei saa töölisteklass mõju awaldada ja siin on ka kapitalisti püüd alaliselt paremaid masinaid tarwitusele wõtta. Kapitalistlik walmistus teeb

tegemist kauba valmistusega ja katsub valmistatud kaubale wõitluse teel turgusid saada.

Selle wõitluse tagajärjel ei panda tähele kui palju turg saadusi tarwitab ja ei wõeta arwesse seda, mis teised ettevõtted valmistawad, waid katsutakse oma kaupa ruttu turule lasta. Selle tagajärg on ületarwituse töösaaduste ehk kauba valmistus, mis tekitab kriisid. Need, kes seda kriisi ei suuda üle elada, jääwad pankrotti ja nii kontsentreerub kapitaal üksikute kätte. Teiselt poolt tekitab kapitalism suurearwulise tööliste klassi kes alalises wastolus on kapitalistide klassiga. Kriiside tagajärjel muutub tööliste seisukord wiletsamaks, wastolud suurenewad, töölised jääwad tööta, tekkib tööliste tagawarawägi. See annab ettevõtjale wõimaluse tööliste töötingimusi halwendada, sest töölised on ka isekeskes wõistluses. Mida kõrgemale kapitalistlik ühiskond areneb, seda terawamaks muutuwad wahekorrad. See kõik sünnitab klassiwõitluse. Kapitalistlikus ühiskonnas on walitsemas valmistuse anarkia, mis wiib kapitalistliku korra langemisele ja klassiwõitlus purustab selle ühiskonna jäädawalt. Nüüd tõuseb küsimus, misugune ühiskond sännib kapitalistlikust ühiskonnast. Kui meie waatame kapitalistlikku ühiskonda, siis näeme, et siin on kaks klassi; ettevõtjad ja valmistajad. Walmistusabinõud on aga kapitalistliku klassi käes. Waja on ära kaotada eraomandus walmistusabinõude pääle, samuti ka kaubawalmistus turgude jaoks, ning valmistada saadusi ühiskonna nõuete järele. Tähendab, kaotada ära need põhjused, mis sünnitawad wõistluse, anarkia ja wiletsuse. Siis kaswab kapitalistlikust valmistusest sotsialistlik valmistus ja kapitalistliku korra asemele asub kommunistlik kord.

I.

INGLISMAA TÖÖLISTE LIIKUMINE XIX. A. S. ESIMESEL POOLEL.

I.

Töölise liikumises on kaks tähtsat algmomenti: 1) majanduslik rewolutsioon ja poliitiline rewolutsioon. Majanduslik rewolutsioon oma klassikalises kujus sündis Inglismaal ja poliitiline — Prantsusmaal. Need rewolutsioonid sünnitasid praeguse aja tööliste liikumise. Kodanlik klass wõttis nende rewolutsioonide kaudu wõimu oma kätte ja see seadis tööliste klassi kodanliku klassi wastu.

Majanduslik rewolutsioon Inglismaal arenes klassikalisemalt kui mujal ja kandis wähe teist laadi kui teistes maades.

Inglismaal käib talupoegade ja mõisnikkude waheline wõitlus eelmänguna poliitilisele ja majanduslikule rewolutsioonile. Talupoegade klass majanduslikus rewolutsioonis suurt osa ei mängi, sest ta muutus ajawältel juba põllutöölise klassiks. Inglismaal sünnib aristokraatia ning kodanliku klassi suurmaaomanikkude wahel wõimu jagamine pikkamini ja ilma suuremate wapustusteta, Majanduslik rewolutsioon algab Inglismaal põllumajanduses. XIV. aastasajal algab talupoja klassi lõhkumine ja 14.—15. aastasada kulusid ära talupoegade klassi lõhkumiseks. Inglismaa majandusliku rewolutsiooni algatajaks on põllupidajad, kes põllupidamises tööstuse printsiipi tarwitama hakkasid. Iseäralise tõe andis maa ärawõtmisele talupoegade käest willatööstus. Ennem oli maa jaotatud mõisnikkude ja talupoegade wahel, kusjuures üks osa maad ühiseks tarwituseks küladele oli (karjamaad). 14. aastasajal hakkawad mõisnikud kogukonna maid oma karjamaa jaoks igasuguste konksudega ära kiskuma.

Willatööstus Inglismaal ei olnud ainult kohalise tähtsusega, vaid ta andis suure kaupluse võimaluse teiste riikidega. Inglismaa wõttis ilmaturu willatöötuses oma alla. Nii on loomulik, et klass, kes sellest kasu sai, püüdis oma kasu suurendada, kõike maad oma kätte kiskudes.

1381. a., Tailori eeswõttel, oli talupoegade wastuhakkamine. Ja samal ajal (1351. a.) esimene kord Inglismaal räägiwad säädused töölistest ja nimelt põllutöölistest. Sel ajajärgul näeme talupoegade keskel alalisi rahutusi ja wastuhakkamisi. Walitsus kat- sus reguleerida põlluharimist ja willakaswatust sääduste teel, kus ära määratakse terawilja kaswatuse rohkus, et riik oma wiljaga äbi saaks. Tööstuse tekkimisega wõrsus ka kodanlik klass. See 17. aastasajal tekkinud uus kodanlik klass püüab wõimule pääseda. 1688. a. oli kodanlusel katse oma mõju walmistuses maksma panna. Kuid see ei õnnestanud tal. Kodanliku klassi mõju kas- wab ainult tööstuse rewolutsiooni läbi, s. o. masinate tarwitusele wõtmisega.

1764. a. teeb tööline Hargrawes esimese katse walmistusesse muudatust tuua, mis ühtlasi tööstuse rewolutsioonile aluse paneb, sest sellele järgnewad teised ülesleidused. Tema esimesele ketra- mise masinale anti nimeks „Jenny“ (Dshenni).

Esimene masin andis võimaluse ühele töölisele mitme töö ära teha. Selle järgnesid uued ülesleidused. Arkwright (Arkrayt) leiab 1767. a. woki üles, mida mehaanilise jõuga käima wõib panna ja see andis ketramisele iseäralise kuju. Crompton täiendas esimest mehaanilist wokki ja leidis üles uuekujulise 1785. a., kuid seda wokki ei pandud käima auru jõuga, waid wee abil. Nüüd oli ketrusemasina ülesleidmisega ketrust palju, nii et kangrud ei suutnud kudumisega hakkama saada. Cartwright (Kartrayt) leidis 1785. a. kudumise masina üles, mida ta 1810. a. täiendatud kujul lõpulikult käima paneb. Neid masinaid sai ainult willatööstuses tarwitada. Prantsusmaal täiendas Girard (Shirar) 1810. a. neid nii, et neid masinaid kõigil kudumise ja ketramise aladel tarwitada wõis. Nende ülesleidustega ei saanud tööstuse rewolutsioon täie- liselt läbi minna, sest masinad wajasid iseäralist jõudu, mis neid käima oleks pannud.

Jacob Watt leidis üles aurumasina ja sellega läks rewolutsioon täiesti läbi. Mis aastal aurumasin üles leiti, selle kohta puudub kindel teadmine. Kirjutatakse, et 1782—84, kuid lõpuliikult tarwitusele wõeti ta tööstuses 1804. a. Masinate ülesleidmine tõi Inglise tööstusesse täielise rewolutsioonilise pöörde. Masinatööstus on suur samm edasi. Masinatööstus awaldas ka oma mõju rauakaewanduse ja teiste tööharude pääle. Tööstuse rewolutsiooni arwatakse 18. aastasaja lõppu ja 19. aastasaja algusesse ja seda arwatakse tööstuse rewolutsiooni läbiwiimise ajajärguks. Puuwilla tööstus, kus enne tööstuse rewolutsiooni 1770.—1775. a. puuwilla walmistati 5 000 000 naela aastas. Kuid pääle rewolutsiooni 1841. a. 528 000 000 n. ja 1844. a. üle 600 000 000 naela. Kui meie tööstusharusid üksikult waatleme, siis näeme sääl sündinud pööret.

Söekaewanduse kohta annab pildi juba järgmine wäike wõrdlus. Enne rewolutsiooni 1753. a. töötati 14 söekaewanduses, 1800. a. — 40 kaewanduses, 1896. a. 75 kaewanduses jne. 1800 saadi 10 miljoni tonni kiwisütt, 1850. a. — 45 milj. tonni.

Rauatööstuse pääle awaldas ta ka oma mõju. Rewolutsiooni ajal, 1805. a., weeti wälja 4300 tonni raua kraami ja toorest rauda 4000 tonni. 1834. a. weeti rauasaadusi wälja 16200 tonni ning toorest rauda 107000 tonni.

Üleüldine rauasaak 1740. a. oli 17000 tonni (sel korral sulatati puusütega; kiwisöe ja kooksi tarwitamine algas 1780. a.). 1834. a. 700 tuh. tonni. Rauatööstuse edenemine Inglismaal aitas teiste tööstuseharude edenemisele nii kaasa, et Inglise tööstus terwes ilmas esimesele kohale tõusis. Algul sammub eesotsas willatööstus, siis puuwillatööstus ja wiimaks rauatööstus. 1788. a. ehitatakse esimene raudsild.

Majanduslik rewolutsioon, mis Inglismaal läbi läks, et jätnud oma mõju awaldamata kogu ühiskonna pääle.

Ka transpordis pidid uued wõtted tarwitusele tulema, sest transport on üks neist abinõudest, mis aitab tööstust tõsta; nii tuli ka siin rewolutsioon läbi wiia.

Alguses, kui weoabinõudeks auru jõudu weel ei tarwitatud, ehitati maanteesid ja kanaale. Esimene kunstlik kanal kaewati 1775. a.

Kuid tööstuse edenemine nõudis paremat transporti; purje-laewad ei suutnud wee teel tarwidusi rahuldada.

Esimene aurulaew ehitati Inglismaal 1811. a. Kuna aastal 1830 Inglismaal juba 500 aurulaewa töötawad.

Tööstuse kaswu järele kaswas ka rahwa arw. Üleüldine rahwarw Inglismaal oli 1801. a. 8,9 miljoni. Eriti Shottimaal 1 600 000, Iirimaal 1801. a. 5 400 000 elanikku, 1861. a. oli aga Inglismaal juba rahwaarw 20 milj., Iirimaal kaswas ka rahwa arw, kuid 1861. a. langeb. Iirimaal kõigub rahwa arw seepärast, et tingimused olid wiletsad; suur majanduslik rewolutsioon ei mõjunud Iirimaal sarnaselt, kui Inglismaal. Iirimaalt oli suur wäljandrändamine Inglismaale ja Ameerikasse. Tööstuse rewolutsiooniga tekiwad Inglismaal tööstuse raioonid ja linnad, kuhu koondub tööliste klass. Bredfordis oli 1801. a. 29 tuhat elanikku, 1831. a. 77 tuhat elanikku. Halifaxis 1801. a. 74 tuh. elanikku, 1831. a. üle 100 tuhande.

Keskmiselt läbi kaswas elanikkude arw linnades 1801 kuni 1831. a. kahekordselt.

Samuti mõjub masinate tarwitusele wõtmine perekonna pääle; ta tõmbas naise ja lapse wabrikusse ja lõhkus seega perekonna. Wabaid töökäsa oli Inglismaal palju, kuid selle pääle waatamata tõmbas ta naise ja lapse töö juure.

Ennem, kui perekonnast ainult mees töötas, pidi sissetulek vähemalt nii suur olema, et tööline oma perekonda ülewal suutis pidada, kuna nüüd, kus naine ja lapsed töösse tõmmati, on samane elamise miinimumi nõue.

Kuidas tööliste koosseis tööstuses muutus, wõime näha arwudest: 1839. a. oli ühes raionis üleüldse 419 560 töolist, nendest alla 18 a. wanad 192 887 inimest, naisi sellest arwust 242 296 inimest, täiskaswanud mehi 96 569 inimest (s. o. 28%).

Kui wõtta üksikute tööstuse harude järele, siis oli naistöölisi: puuwilla tööstuses 56 $\frac{1}{4}$ %, willatööstuses 69%, siiditööstuses 70 $\frac{1}{2}$ %, linatööstuses 70 $\frac{1}{2}$ %.

Langshiris 448 wabrikus töötas 10,721 mehenaist. Nendest meestest, kelle naised wabrikus, töötasid ainult 5314 meest. Kõrwalt leidsid tööd 3927 meest. Teised olid ilma tööta. Siis oli

perekonnas wastupidine nähtus, et naine ja lapsed olid tööl, kuna mees kodutööd tegi, lappis sukke jne.

Isegi söekaewandustes oli nais- ja lapstöölisi. 1841. a. üleskirjutamise järele oli söekaewandustes täiskaswanud meesterahwaid 83 408 inimest, mehi alla 20 a. 32 475 inimest. Naisi üle 20 a. 1 185 inimest, naisi alla 20 a. 1 165 inimest.

Wasekaewanduses. Täiskaswanud mehi 9866 in., alla 20 a. 3428 in. Naisi üle 20 a. 913 in., alla 20 a. 1200 in.

Rauakaewanduses. Mehi üle 20 a. 7733 in., alla 20 a. 2679. Naisi üle 20 a. 424, alla 20 a. 73 inimest.

Tinakaewanduses. Mehi üle 20 a. 4602, alla 20 a. 1349. Naisi üle 20 a. 68, alla 20 a. 82 inimest.

Seatinakaewanduses. Mehi üle 20 a. 9427 inimest, alla 20 a. 1931 in. Naisi üle 20 a. 40 inimest, alla 20 a. 21 inimest.

Eriti Cornwalles'i mäetööstuses töötas 19 000 meest ja 11 000 naist ja last. Lapsed töötasid juba 12 aasta wanadusest.

Kiwisõe ja rauakaewanduses töötasid 4—5 a. lapsed, see oli küll arwa juhtumine, kuna 8 a. alates juba palju töötasid.

Seega siis näeme, et pääle majandusliku rewolutsiooni tõmmati töö juure naised ja lapsed. Mehed jääwad tööta ja suurenduwad tagawarawäge, mis mõjub omakorda tööpalga allasurumise pääle. Kuid mitte ükski see ei suurenda tagawara wäge, waid ka masinad tarwitawad vähem inimeste tööjõudu, kuna manufaktuurtööstuse juures oli palju rohkem töökäsi tarwis. Seda küsimust uurides leidis James Leich (Leitsh), oma aruandes seda ette tuues, et 35 wabriku kohta, waatamata selle pääle, et wärtnate arw tõusis 9925 pääle, ketrajate arw kahanes (12 a. jooksul) 11600 pääle, wärtnate arw kaswas $10^{0\%}$, kuna ketrajate arw wähenes 63_0^0 . Masinate täiendamise tõttu tarwitati töökäsi vähem, aga tööstus üleüldse kaswas. Sitsitööstuses, kus enne 200 inimest töötasid, teeb masinatega sellesama töö ära üks täiskaswanud ja üks laps. Loomulik, et sarnane olukord suurendas töötatööliste arwu. Lancashire piirkonnas, kus enne tööta töölisi ei olnud, kaswas 1825 töötatööliste arw 10 000 pääle.

Siin on meil ees kaks nähtust: 1) Tööliste hulka suurendati naiste ja laste tööle tõmbamisega ja see 2) suurendas tööstuse rewolutsioonis töötatööliste arwu.

Inglise töölise palganormid olid 1827. a. willatööstuses, keskmiselt nädala sissetuleku järele 1 n. sterlingi 6 schillingi ja 6 penci. 1843. a. oli sissetulek sellesama töö juures 10 schillingi 6 penci. Siidikudujad said tükitöö eest 1821. a. 30 schillingi ja 1831. a. 9 schillingi.

Kuduja keskmine palk oli 1821. a. $16\frac{1}{2}$ schillingi nädalas, 1831. a. — 6 schillingi.

Perekonna teenistuse kohta toob „Morning Chronicle“ 1843. a. dets. kuu number järgmist ette: 109 telje juures töötab 321 perekonda. Iga perekond teenib nädalas 11 schillingi 4 penci, millest korteri, kütte, walgustuse jne. pääle läheb 5 schillingi 5 penci, nii et riiete ja toidu pääle jääb $1\frac{1}{2}$ päewas.

Töö kestab homm. kella 6 kuni õhtu kella 11—12.

Pöllutööstuse kohta kirjutab Roggers, et 1795.—96. a. perekondade sissetulek oli 11 schillingi 9 penci nädalas, mis aastas andis üle 3 n. sterlingi defitsiiti. Kõige pahem seisukord oli Yorkshieres, kus perekonna aastane puudujääk ulatas kuni 13 n. st.

Kui meie vaatame palga ja toiduhindade ajaloolist liikumist, siis näeme, et nisu quarter 1793. a. maksis 49 schillingi 3 penci, 1800. a. — 113 schillingi ja 1812. a. — 122 schillingi, kuna nädala palk ei tõusnud, waid langes:

1802. a. — 13 schillingi 10 penci.

1806. a. — 10 „ 6 „

1817. a. — 4 „ 3 „

Kuwschinskaja kirjutab raamatus: „Tööliste klassi wõitlus poliitilise wabaduse eest Inglismaal“, et tööpäewa pikkus aastasaja algul oli 15—16 ja 18 tundi ja palk langes 9 rbl. 60 kop. päält nädalas 2 rbl. pääle ja 1835. a. 1 rbl. 12 kop. nädalas.

Kõigi nende tingimuste juures ei makstud palka rahas wälja, waid oli maksew n. n. „trucksystem“, et raha asemel maksti kraamiga wabriku poest. Seega ka see pisikene palgasumma, mis tööline oma orjatöö eest sai, läks ettewõtjale tagasi alawäärilise toidu- ja tarbeasjade eest. Samuti oli maksew „Cottagesystem“, nii et töölised ka wabriku kasarmutes korteris pidid elama. Terwe tööliste tegewus ja elu oli koondud wabrikusse, kus ta elumah, wälja pigistati ja kui ta täieliselt wälja kurnati ehk wigastati, siis

wisati ta niihästi wabriku kasarmuist wälja, kui ta eest löödi wabriku poe ukсед kinni. Ta oli annud oma terwise ja elu, kuid kaasa wabrikust wõttis ta ainult oma luukere.

Masinate tarwitamisele wõtmine suurendas weel märksa neid wiletsusi, mis tekkisid majandusliku rewolutsiooniga. Pauperite (kerjuste) arw tõusis 3—4 miljonini, mis õige suure ⁰/₁₀ terwest rahwast wälja tegi. Juba 1601. a. anti säädus wälja, mille järele kõik waesed ühiskonna ülespidamisele wõeti. Igale waesele anti teatud summa rahas, miinimum tema ülespidamiseks. Kuid waeste arwu kaswamisega läksid nende ülespidamise kulud kaunis suureks. Pääle selle tarwitasid tööstuse ettewõtjad pauperite säädust oma kasuks. Nad maksid töölistele näljapalka, vähem kui elamise miinimum, sest töölisel oli õigus saada lisa näljapalgale ühiskondlikust kassast. Ka ei meeldinud see säädus rikastele, sest see pani nende pääle suured maksud. Et waeste ülewälpidamine wõimalikult vähem kulusid nõuaks, mindi uue süsteemi pääle ülehakati tarwitama waestemajasid. Wastaw säädus anti wälja 1834. a. Kuid see ei parandanud pauperite seisukorda, waid raskendas weelgi. Et piirata waestemajadesse astujate arwu, muudeti nad täiesti wangimajadeks. Sääil ei olnud igal elanikul oma aset, 1 woodi tuli 4 inimese pääle, suitsetamine waestemajades oli keelatud. Ilma iseäralise lubata waestemaja elanikku waatama ei pääsenud, lubasid oli aga raske saada. Tagajärg oli see, et igaüks waestemajast kui katkust eemale hoidis, sest säälsed elanikud olid täieliselt wäljasuremisele pühendatud. Waestemajade süsteem vähendas ka teatawalt riigi wäljaminekuid waeste pääle. Kui enne riiklist abi said 3—4 miljoni, siis hiljem ainult 1 miljon.

Kerjuste arw Inglismaal.

1760. a.	üleüldine abiraha	waestele	—	1 250 tuh.	schillingi.
1784. a.	"	"	"	— 2 miljoni	"
1803. a.	"	"	"	— 4 077 tuh.	"
1820. a.	"	"	"	— 7 329 tuh.	"
1840. a.	"	"	"	— 4 760 928	"

Kerjuste hulk halwendas tuntawalt ka tööliste seisukorda. Sünnitades suure tagawarawäe, wõimaldas ta ettewõtjatel tööpalgasid wiimase wõimaluseni alandata. Kui siia juure weel arwata

tööstuse kriise, siis võib ette kujutada, missugune seisukord oli Inglise töölisel 19. a. s. esimesel poolel.

Töötä töölisi oli Inglismaal 1840. a.: Londonis — 84 tuhat, Manchesteris — 34 tuh., Liverpoolis — 40 tuh.

Et nüüd waestemajad kodanlikkude kogukondlikkude asutuste ülewalpidada olid, siis katsuti waestest lahti saada. Iseäranis tehti seda lastega; neid katsuti tööstusesse tööle panna. Tekkisid ettevõtjate agendid, kes maad mööda ümber sõitsid, waestemajadest lapsi ostsid ja neid siis tööstuse ettevõtjatele ära müüsid. Kauplus lastega wõttis päris ärilise aluse. Lastega angeldajad ostsid neid waestemajadest, wiisid neid oma turu keldritesse, kust neid ostsid tööstuse esitajad, kui kaup. Ostu juures katsuti nende füüsilist rammu, kaaluti nende raskust ja selle järele arwati wälja, kui palju wõis maksta ühe ehk teise lapse eest. Nendega käidi samuti ümber, kui India ja Ameerika lagendiku orjadega. Ja nemad olid orjad. Lapsed töötasid tihtigi 16 tundi, toideti neid äärmiselt wiletsalt. Anti sarnast toitu, mida ettevõtja oma sigadelegi ei annud. Woodides puhkasid nad järjekorras nii, et see kunagi külmaks ei läinud: üks läks, teine tuli. Kui lapsed sest põrgust põgeneda katsusid, siis pandi nad raudu.

See ajajärk on tõsiselt tööliste orjaaeg Inglismaal.

Kõige nende wiletsuste tagajärjel möllasid tööliste keskel kõiksugused külgehakkawad haigused ja taudid. Waadates surewust tol ajal (1830. a. andmete järele), näeme, et üleüldine surewus Inglismaal on $2\frac{1}{2}\%$ elanikkude arwust, kuna tööstusraionides samal ajal tuleb üks surnu: Manchesteris iga 20 inimese pääle, s. o. 5% , Liverpoolis iga 31 inimese pääle, Edinburgis iga 29 in. pääle, Glasgowis iga 22 inimese pääl. Põllumajanduse raionis tuli iga 39 inimese pääle üks surnu.

Et näidata, kuidas suremiste arw wiletsate elutingimustega kaswab, võib weel ette tuua ühte arwu. Ühel ja samal ajal oli surewus I. järgu elumajades iga 55 inimese pääle 1 surnu, kuna III. järgu elumajades 1 surnu iga 25 in. pääle tuli.

Ühes wiletsate elutingimustega kaswas ka wiina joomine ja kuritegewus. Inglismaal tõusis 1823.—1837. a. wiinajoomine 7-kordseks, Shotimaal 6 aasta jooksul 3-kordseks, Glasgowis tuli 1840. a. iga 10 maja pääle üks kõrts.

Kuritegewuse kaswu kiirus:

1805. a. oli üleüldine kuritegewuste arw	4500. s. o. iga	2000	inimese pääle	1.
1815. a. " " " "	7898	" " "	1500	" " 1.
1825. a. " " " "	14437	" " "	890	" " 1.
1835. a. " " " "	20731	" " "	700	" " 1.
1840. a. " " " "	32309	" " "	543	" " 1.

Kurjategijatest olid:

- 32,35% kirjaoskamatud.
- 58,32% oskasid waewalt kirjutada ja lugeda.
- 6,77% oskasid hästi lugeda ja kirjutada.
- 0,22% kõrgema haridusega,
- 2,34% haridus kindlaks tegemata.

Sellest arwustikust wõime järeldada, et kaugelt suurem osa kurjategijaid töötawa rahwakihi keskelt pärit on, kellel wõimalust polnud haridust saada. Inglise riigil oli hariduse asi tagumisel plaanil. Riigi eelarwe summast, 55 miljoni naelsterlingi, kulu-tatakse hariduse pääle ainult 40 tuhat naela. Tolleaegsest laste arwust, 3180 tuh., said õppust 845 tuh., kuid ka wõimastest mitte kõik ei õppinud selle 40 tuh. naela arwel, waid suur osa õppis omal kulul. Weel vähem rõhku pandi tööliste klassi hariduse pääle.

Samane seisukord walitses Inglise tööliste klassi keskel 19. a. s. esimesel poolel. Tolleaegse ideoloogia järele hinnati inimest ainult tema rahasumma suuruse järele, mingisugust muud isiklikku wäärtust inimesel ei olnud ja loomulikult ei peetud siis ka töölist, kellel pääle oma tööjõu midagi polnud, inimeseks. Kui taheti ütelda, et tal on 10000 naelsterlingi, siis öeldi: „Ta maksab 10000 naela“ — „he is worth ten thousand pounds“. Kuidas walitsus töölistele wastu tuli, näitawad kõige selgemini ta ettewõetud sammud. 1792. a. keelatakse „kahjulikkude ja ässita-wate kirjatükkide“ awaldamine ära. 1794. a. kaotatakse „Habeas corpus“ ära, mille tagajärjel igal ministril õigus oli igauhte arre-teerida ja niikaua kinni pidada, kui ta tahtis. Edasi muudetakse ära ka sõna ja koosoleku wabadus. 1799. ja 1800. a. säadustega sulutakse tööliste ametiühisused ja wõetakse töölistelt streigiõigus. Teiselt poolt lubab walitsus 1815. aasta säadusega suurpõllupida-tatel leiwahinda tõsta oma äranägemise järele.

II. TEOREETIKUD.

Waadates tööstuserewolutsiooni aegseid teoreetikuid, wõime neid nende õpetuse sisu järele 3 osasse jagada:

I. Suurkodanlik wool.

Esimene wool, mis täiesti õigustas töolistekurnamist ja luges seda paratamatuks kapitalistliku korra juures, teist ühiskonda aga, pääle kapitalistliku, pidasid nad wõimatuks. Selle woolu esitajateks olid Adam Smith, Thomas Robert Maltus ja Rikardo.

Adam Smith (1723.—1790. a.) omas suuremas kirjatöös „Rahwaste rikkused“, mis ta aastal 1776 wälja andis, esineb põhi-joones wabaduse nõudmisega tööstuses ja kaubanduses, nii seesmiselt kui ka wäliselt. Ühelt poolt riik ja teiselt poolt töölised ei tohi end walmistuse käiku segada, wiimast peab reguleerima loomuline arenemise käik.

Maltus (1763—1834) õigustab omas töös imekspanemise-wäärt awalikult olewat wiletsust töolisteklassis. Ta kinnitab isegi, et see on omandanud äärmiselt kohutawa kuju. Wiletsuse põhjusi uurides jõuab ta aga otsusele, et rahwa masside wiletsas seisukorras pole hoopiski süüdi ei walitsew klass ega olemas olew ühiskondlik kord, waid see nähtus on tingitud loodusest enesest. Oma teooriat põhjendades näitab Maltus, et inimsugu loomulise rohkenemise tungi tõttu kaswab geomeetrilises progressioonis, kuna elamisabinõue ainult aritmeetilises progressioonis kaswada wõiwad. Sellest järeldab ta siis, et inimeste arw elmisabinõudest üle kaswab, kui esimesel mingisugust takistust ei ole ja wiletsus on paratamata. Rahwa masside wiletsust, nälga, haigust, sõdasid jne. ülepää kõike, mis surewust suurendab ja sündimiste arwu wähen-
dab, loeb ta inimeste arwu ja elamisabinõude wahekorra reguleerijaks. Ainukeseks pääseteeks wiletsuse parandamises näeb Maltus seda, et töölise klass katsuks loomulisel teel tagasi hoida sugulisest läbikäimisest, sellega piiri pannes sündimistele. Wastasel korral on aga töölised ise oma wiletsuses süüdi. Oma teooria pääle toetades ütleb ta, et asjata oleks walitsewatel klassidel

katsuda piiri panna waesusele, kuna teisest küljest pole töölistel mingisugust õigust nõuda oma seisukorra parandamist, sest seega läheks nii ühed kui teised looduse sääduse wastu. Maltus läheb isegi nii kaugemale, et sellele ägedalt wastu astub, kui riigivalitsus katsuks hoolitseda nälgasurewate laste eest. Ta leiab, et ka laste hukkaminek on kindel looduse säädus. Ühtlasi nõuab ta ka pauperite sääduste ärakaotamist.

Rikardo (1772—1823) püüab omas raamatus, mis 1817. a. ilmub, õigustada maaomanikkude rendiõigust. Maarendi suurus, ütleb Rikardo, oleneb ära looduslistest tingimustest.

Oma teooriat seletades toob ta ette, et ühesuguse tööjõu ärakulutamisega võib maalapi pääl, kus pind wiljarikas, palju rohkem wilja saada, kui samasuurelt kehwalt põllult. Et aga rahwaarwu kaswamisega nõue wilja järele kaswab, ei või leppida ainult hää maa harimisega. Leiwa hind on aga ühesuurune, niihästi häält kui halwalt põllult saadud wiljast. Et aga võimaldada ka keh Wade põldude harimist, siis on leiwa hinna reguleerijaks kõige keh wemalt põllult saadud leib, sest ka wiimasesse pandud kapitaal peab harilisi protsente kandma. Edasi seletab Rikardo, et kui nüüd hää maa sisse pandud kapitaal kaugelt üle harilise protsendi kasu annab, ei või see lisakasu kuidagi jääda maa rentijale, waid peab minema maaomanikule, sest wastasel korral keegi kehwi maid rendile ei wõta. Ja selles lisakasus näebki Rikardo maarenti. Sellest teeb ta järelduse leiwahinna ja maarendi wahekorra waadetes, et mitte maarendi suurus ei tõsta leiwa hinda, waid ümberpöördukt: leiwa hinna kõrgus suurendab maarenti.

2. Radikaalne kodanlik wool.

Teise woolu, radikaalse kodanliku, esitajateks olid Cobett ja Paine.

Cobett (1762—1836) ei olnud teoreetik, waid tööliste majanduslikkude elutingimuste parandaja ja selles on tal kahtlemata suured teenused. Pääasjalikult töötas ta oma ajalehe „Nädala poliitika registri“ kaudu. Oma kirjatükid pühendas ta pääasjalikult töölistele, paljastas nende wiletsat seisukorda ja kutsus neid üles wäljaastuma üleüldise walimisõiguse nõudmisega. Tema nõudis töölistele, kui pää maksu maksjatele, täielikku esitust parlamendis.

Et terwest Cobetti tegewusest punase joonena läbi läks tööliste majandusliku seisukorra parandamine, heitsid kodanlased temale ette, et ta nõuda töölistele laua pääle õllepudelit ja seapekki ning muud mitte midagi. Nende süüdistuste pääle wastas Cobett omas lehes; „Lisage sellele juure leib, korralik riie, naistele särgid, saapad, sukad, mütsid, elumaja akentele klaasid, woodid, woodi pesu, wäljakäigu kohad igas majas ja siis on teil õigus. Südamest wihkan ma wabameelseid, kes räägiwad waimlise tasapinna tõstmisest sel ajal, kui tuhanded nende walitsuse all nälga ja waesusesse surewad.“ Oma ajalehe tegi ta laiadele tööliste massidele kättesaadawaks seega, et ta lehe hinda alandas 12 kordselt ja tema lehte luges ka peaaegu iga tööline.

Kuid kõige pääle waatamata on Cobett kodanliku korra poolehoidja. Ta ei nõua selle häwitamist, waid ainult teatuid reforme. Ta ei tunne willetsuse täielisi põhjusid ega näe neid töö ja kapitali wastoludes.

Paine käsitab omas raamatus „Inimeste õigused“, mis 1790. aastal ilmus, tööliste willetsat seisukorda poliitilisest küljest. Willetsuse põhjusid näeb ta selles, et olemasolew Inglise walitsus ei wasta rahwa huwidele ega suuda olukorda parandada. Paine nõuab poliitilise wõimu reorganiseerimist. Tunnistades rahwa wõimu üliwõimuks, mida ei wõi teostada üksik isik, nõuab ta wabariiklist korda (wabariigi walitsuse all mõistab ta parlamenti). Ühtlasi nõuab ta üleüldist walimiseõigust, warandusliste tsensuste ärakaotamist, parlamendi saadikutele palga maksmist, mis wõimaldaks ka warata klassi liikmetel parlamendi tööst osa wõtta sõna ja trükiwabadust. Pääle selle nõuab asutawa kogu kokkukutsumist, kes walitsuse korra ära määraks ja konstitutsioon, wälja töötaks.

Et ta oma nõudmistega senisele arwamisele risti wastu astub, et kuningas ja ühes sellega ka riigiwõim on jumalast, oli loomulik, et walitsus teda tagakiusama hakkas. Paine oli sunnitud põgenema Prantsusmaale, mille kodanikuks ta wastu wõeti ja isegi konwendi liikmeks waliti. Tema tööd tõlgiti prantsuskeelde ümber ning nad said Prantsusmaal laialiselt tuttawaks.

Inglismaal aga muutus Paine raamat töölistele piiblikks. Juba ilmumise ajal läks ta 20 tuh. eksemplaris laiali. Paine'i õpetu-

sed juurdusid Inglise töölisesse, kes omas pärastises rewolutsiooni-käigus needsamad nõudmised üles tõstab.

Kuid ikkagi jäi ka Paine kapitalistliku korra poolehoidjaks ja niisama, kui Cobett, ei tunne ta willetsuse õigeid põhjusi.

3. Proletaarlik wool.

Kolmandat woolu wõime juba kommunistide eelkäijateks lugeda. Tema esitajad Codwin ja Spence säadsid põhinõudena üles eraomanduse, kui kõige kurja juure, ärakaotamise.

Godwin (1756—1836) wõime üheks esimeseks kommunistiks lugeda ja kodanlastel oli õigus, kui nad temas oma hauakaewajat nägid. Niihästi Maltus kui teised tolaeagsed kodanlikud teoreetikud sihtisid oma tööd just pääasjalikult Godwini wastu, et wiimase teooriat maha teha ja ära häwitada. Kuid waatamata nii poliitilise kui ka teadusliku jahi pääle, mida Godwini wastu peeti, tõusis ta populäärseks tööliste seas. Tema raamat „Poliitiline õiglus“ („Political Justice“), mis 1793. a. ilmus, muutus üleüldiselt loetawaks. Töölised, kes üksikult raamatut omandada ei suutnud, ühinesid ja ostsid ta ühiselt.

Godwin ei nõua omas raamatus mitte ainult poliitilist sarnasust, waid ka majanduslikku. Et seda kätte saada, nõuab ta eraomanduse ärakaotamist walmistusabinõude pääle. Ka asub ta Paine'i õpetuse wastu wälja ja ütleb: „Wabariik ei ole sarnane abinõu, mis kaotaks juurteni kurjuse.“ Willetsus wõib wabariigis niisamuti olla. Mis töö progressi takistab, on eraomandus.

Spence (1750—1814). Oma tööd algab New-Castle Filosoofide ühisuses, kus ta 1775. a. kõne „Tõsised inimese õigused“ („The Real Rights of Man“) pidas, mille eest ta ka tähendatud ühisusest wälja heideti. Selles kõnes ütleb Spence muu seas: „Wähe leidub sarnaseid tolasid, kes näeksid, et kui eraomandus maa pääl maksab, siis kõik korras on.“ Waadeldes, kust eraomandus maa pääle on tulnud, jõuab ta otsusele, et maa peab kogukonna omaks tunnistatama, et ta kõigile harimiseks kättesaadaw oleks. Kogukondlikust harimisest loeb ta paremaks wabatahtlikku rendile wõtmist. Rendimaks läheb riigile ühiskondlikkude asutuste ülewälpidamiseks. Riiklikuks korraks nõudis ta wabariiki, mida iga aasta ümber walitakse. Pääle selle oli Spence sõja

wastane. Ta nõudis alalise sõjawäe ärakaotamist ja selle asemele üleüldise rahwamiilitsa säadmist. Miilitsa ülesanne oleks enesekaitse ja mingil tingimisel ei tohi teda ahnitsemise sõdadeks ära kasutada.

Oma programmi teostada pidas ta ainult sel tingimusel võimalikuks, kui maatamehed ja see osa rahwast, kes maast ära oleneb, arusaamisele tulewad. Oma õpetuse eest tuli Spencel, niisama ka ta pojalt, mitmel korral wangis istuda.

III.

TÖÖLISTE WÕITLUS.

Tööliste wõitluse wiisid ja nõudmised wõime nende iseloomu järele 3 osasse jagada.

1. Rewolutsiooniline ajajärk — 19. a. s. I. poolel.
2. Puht ametühisuslik (trade-unionistlik) — kestab kuni 1880. a.
3. Uus ametühisuslik (uus trade-unionistlik) — 1880. a. — 1914. a.

1. Rewolutsiooniline ajajärk.

Et tärkaw tööstuse proletariaat omale weel mingisuguseid organisatsioone luua ei jõudnud, kuid wäljakannatamata majanduslik olukord aga sundis töölisi oma seisukorra parandamise eest wõitlema, siis katsusid nad ära kasutada juba olewaid käsitöölise organisatsioone, mis olemas 14. a. s. ja aastasadade jooksul edasi kantud. Käsitöölise ja nende organisatsioonide abil korraldab proletariaat 19. a. s. streikisid, millele loomulikult järgneb kõikide tööliste organisatsioonide sulgumine walitsuse poolt. Käsitöölise ei suutnud oma organisatsioonide sulgumist takistada, sest masinate tarwitusele wõtmine häwitab käsitööstuse, kuna uus tööliste klass oli weel liig nõrk, et omale neid õigusi nõuda, Et ühes käsitöölise organisatsioonide sulgumisega töolistelt ülepää õigus wõeti niihästi organisatsioone luua kui ka trükisõna tarwitada, olid wiimased sunnitud uusi wäljapääseteid leidma. Tööliste klass wiib oma organisatsioonid pöranda alla, asutab sala- ja wandeseltse, kuid ikkagi weel wanade käsitöölise organisatsioonide eeskujul, millede kaudu ta oma kurnamisele piiri panna katsub. Seltsidesse

wõetakse ainult teatawa wande ja töotuse järele. Seltsid on hari-likult wäikesearwulised suure tagakiusamise tõttu, mille tagajärjel nad ka oma tegewust üleüldistada ei suuda. Et aga seisukord üle maa wilets oli, lagunes ka liikumine üle terve maa laiali. Ka esimene liikumise wäljendus oli üle terve maa ühesugune. Stiihiliselt ja instiktiwswelt astusid töölised masinate wastu wälja, üle maa wabrikuid põletades ja masinaid lõhkudes. Kuid arenemisekäigus omandas see liikumine organiseeritud kuju. Wabrikute häwitamine omandas korralise sõjakäigu kuju, mida plaanikindlalt toimetati. Et wabrikute kaitseks walitsuse sõjawäge tarwitati, siis olid töölised, walitsuse sõjawäega lahinguid pidades, sunnitud ka walitsuse wastu wõitlema ja nii omandas liikumine poliitilise ilme. Alles 19. a. s. keskpaigas, kus tööstuse tõusu edasiminemisega massilised wiletsused kaowad, kaotab ka liikumine oma rewolutsioonilise iseloomu, kuid 19. a. s. algul oli lõhkumine ja põletamine terwel Inglismaal, ka põllutööstuses, üleüldine nähtus.

Teiseks wõitluse wiisiks töölistel oli märgukirjade saatmine walitsusele, mis üle terve maa laialiselt tarwitusel oli. Päätoukeks märgukirjade saatmisele oli see, et rahwa massides usk oli walitsuse sisse. Walitses arwamine, et waliitsus on terve rahwa õiguste eest seisja, temal pole mingisugust soowi ühte kihti eesõigustada ja teist wiletsusesse tõugata. Waja on ainult walitsusele masinate tarwitusele wõtmise tagajärjed selgeks teha ja kui walitsus teada saab tööliste kisendawat seisukorda, siis segab ta end tingimata walmistusesse. Sellest tingitud oli ka märgukirjade sisu — tööliste seisukorra seletus. Esimesena antakse märgukiri walitsusele 50 tuh. töölise allkirjaga 18. a. s. lõpul Hargwrighti masina tarwitusele wõtmise puhul. Ka chartistide liikumine ei saanud ilma märgukirjadeta läbi.

Päale nende kahe faktilise wõtte tarwitasid töölised weel kolmandat — streikisid. Käsitööliste organisatsioonide sulgumisega wõtawad streigi korralduse ja juhtimise oma pääle salaseltsid. Nii juhatab salaselts 1812. a. Glasgowis kangrute streiki, niisama 1816. a. streiki puuwillatööstuses, 1818. a. üleüldist streiki Shoti kaewandustes walmistas ette salaselts. Selle ajajärgu streigid ei olnud rahulised, waid niihästi töölised ühelt poolt, töökodasid põletades ja streigimurdjaid tappes, kui ka walitsus teiselt poolt.

streikisid mahasurudes tarwitas karme abinõusid. Waatamata sellele pääle, et kodanlikud teoreetikud Adam Smith ja teised walitsuse erapooletust nõudsid walmistuses ei pidanud tegelikult sellest kinni ei kodanlik klass ise ega ka walitsus. Waid just ümberpöördult — tarwitati walitsuse aparaati streikide ja wastuhakkamiste mahasurumiseks. Terwe rida streikisid surutakse walitsuse poolt maha, agaramaid töölisi wangistakse ettekäände all, et streik olla sihitud walitsuse wastu. Näit. : 1818. a. kudujate streigi puhul, millest 40 000 töolist osa wötsid, kus pääle 3 nädalise streigi kestwuse ettewõtjad nõus olid tööliste nõudmisi täitma, segas walitsus end waele ja keelas ettewõtjatele ära tööliste järele andmast, kuna streigi komitee ja agaramad töölised arreteeriti. See walitsuse samm on täiesti arusaadaw, sest kui kapitalistliku klassi walitsus ei wöinud ta lubada tööliste nõudmiste täitmist ka ühe tööstusharu piirides, sest see oleks kutsunud ka mujal streigiliikumise ellu.

Nii näitas tegelik elu ise ära, et tema täiesti teine on, kui kodanlaste teooriad ja targutused, mida elus maksma panna ei saa. Sest mõtteta on rääkida mingisugusest erapooletust walitsusest, walitsused on olnud ja jääwad ikkagi klassiwalitsusteks.

Tähtsamaks laialtulatawaks liikumiseks Inglismaal oli *char-tistide liikumine*, mis oma alguse tööstuse tõusust sai ja täiesti tugewaks muutus tööstuse rewolutsiooniga. Kodanliku klassi tekimisel kandis liikumine kodanlikku iseloomu. Kui Inglismaal enne tööstuserewolutsiooni terve majanduslik elu ja poliitiline wõim oli suurmaomanikkude käes, siis oli ka loomulik, et nad riigi säädused oma huwide kohaselt tegid. Nendele oli kasulik, et oma wilja ja tooresaine hinnad kõrged oleks ja sellele wastawalt sääd- sid nad tähendatud ainete sisseweo pääle kõrged tollimaksud. Need kitsendused käisid aga risti wastu tärkawa tööstuse ja kaubandusliku kodanliku klassi huwidele, kes siis ka loomulikult oma õiguste, s. o. kitsenduste ärakaotamise eest wõitlema hakkas. Selles wõitluses kasutawad nad ka rewolutsioonilikku tööliste klassi oma huwides ära, nendega ühinedes wõitluses walitsuse wastu. Kodan- jaste parlamendi nõudmine ühelt poolt ja tööliste salaseltsid, was- tuhakkamised ja põletamised teiselt poolt, andsid tõuke, et maa- aristokraatia wäikseid järelandmisi tegi. 1824. a. säädusega luba-

takse töölistele ametiühisusi organiseerida, millest kujunesid need kuulsad trade-unionsid. Kuid need tööliste organisatsioonid jääwad kauaks ajaks ainult paberile ja alles 1867. a. saavad nad kindlamalt töötama hakata. Ehk küll oli lubatud organisatsioone luua, kuid sääduses jäeti kõrwale nende tingimuste loomine, mis oleks võimaldanud nende organisatsioonide olemasolemist. Waatamata mõne üksiku järelandmise pääle, kestab wõitlus edasi, kuid liikumine oli ikkagi kodanlik, ehk küll tast töölistes osa wõtsid. Kuid kui 1831. a. wälja töötati ja 1832. a. maksma pandi walimisesäädas, mille järele walimise õigus ka kodanliku klassi pääle laiendati, kuna töölistes hoopis kõrwale jäeti, muutus liikumise iseloom. Et uue walimisesääduse järele enamus parlamendis tööstuse kapitalistide kätte läks, siis loomulikult muudeti ka riigisäädused nende huwide kohaselt. Kaotakse ära tollimaks leiwa pääle, kuulutakse wälja wabakauplus jne. Nende wõitudega muutub ühtlasi see wõitluse taktika, mida kodanlased seni tarwitasid. Kui kodanlased seni paljudes küsimustes töölistega ühes läksid, siis nüüd, kui nad oma õigused kätte olid saanud, muutsid nad kohe oma seisukohta tööliste klassi suhtes, nende wastu wõitlema hakates, kelle abil uue wõidu said. Selle tagajärjel on töölistes sunnitud üksi wõitlust edasi jätkama ja nüüd omandab chartistide liikumine proletaarliku kuju. 1824. a. säädusi ära kasutades katsusid töölistes omale suuremaid organisatsioone luua. Oweni kaasabil asutati „keskendatud rahwa ametiühisus“.

Teine toleaeagne suurem tööliste organisatsioon oli „Töötawate klasside ühisus“. Need mõlemad organisatsioonid jõudsid eraldi töötades warsti otsusele, et eduka töötamise jaoks on waja luua ühine wäärind ja 1834. a. ühendati mõlemad ühisused. Algukses kaswas ühendatud ühisus edukalt, kuid, et ta tööliste nõudeid täita ei suutnud, ei püsinud ta kaua, waid lagunes pea. 1836. a. asutakse ülemaaline tööliste ühisus, kes chartistide liikumist toetama hakkab. Omil suurteil miitinguil katsub ta neid nõudmisi mis enne juba tööliste seas liikumas olid, ühtlustada ja formuleerida.

Miitinguil koondati need nõudmised 6 aluspunkti, mis chartistide päänõudmisteks said.

1) Üleüldine walimiseõigus (walimiseõiguse laiendamine ka tööliste pääle, wälja arwatud naised. Walimiseõigus |pidi olema ainult „kõigile täiskaswanud meestele“).

2) Salajane hääletamine.

3) Parlamendi ümberwalimised peawad korduma iga aasta.

4) Ühesuurused walimisingkonnad.

5) Waranduse tsensuse ärakaotamine.

6) Tasumaks parlamendi liikmetele.

Et ühendada tööliste liikumist, korraldas ühisus üle maa suuri massilisi miitinguid, kus need kuus nõudmist wastu wõeti. Nii lagunes chartism üle terve maa laiali. Liikumist juhtis ühisus weel oma häälekandja „Põhja tähe“ („Northern Star“) kaudu. mis O'Konnori toimetusel ilmus.

Chartistide nõudmised ulatasid neist 6 punktist kaugemale, Pääle nende säeti üles ka majanduslikud nõudmised. Et wiimased 6 punktist wälja jäeti, tuleb sellest, et liikumises eneses ei olnud ühtlust. Majanduslikud nõudmised olid chartistide liikumise ühe woolu omad; pääasjalikult säädsid neid üles Põhja-Inglismaa, s. o. tööstusraioonide esitajad Konnori ja Stiffensiga eesotsas. Näit. kirjutab chartist Brien (Braien) omas lehes: „Kõige suuremaks ühiskondlikuks reformiks peab olema eraomanduse ärakaotamine maa pääle. Sest wiimane on kõige kurja juur. Ükski walitsuslik ja parlamentlik muudatus ja reform ei too seni parandust, kuni eraomandus maa pääle maksmas on.“

4./11. 1839. a. astub Londonis „Londoni tööliste ühisuse“ ja Lowetti eestwõttel chartistide konwent kokku. Konwent oli 53-liikmeline. Oma kokkutulemisega Londoni arwas ta wõimaliku olewat walitsuse pääle surwet awaldada, et 6 punkti maksuma pandaks. Walitsuse pääle mõjuawaldamise mõttes korraldati ka üle maa miitinguid ning saadeti walitsusele märgukirju, milleks niisama üle maa allkirju korjati.

Konwenti peeti ülewal korjanduse abil, millest saadud summa juba konwendi kokkutulemise ajal 1700 n. st. pääle ulatas.

Konwendi saadikud jagunesid 3 rühma maakondade järele: 1) Radikaal kodanlik rühm Adwut'iga eesotsas, kes Birminghami ümbrust esitas. 2) Tööliste aristokraatia Loviättiga eesotsas —

esitas Londoni ja Lõuna-Inglismaad. 3) Wabrikutöölised eesotsas Stiffens, Konner, Brien ja teised Põhja-Inglismaa, Langashiri ja teiste tööstusraionide esitused.

Need kolm woolu ei jõudnud oma wahel kokkuleppele, ehk küll kõik 6 punkti poolt olid. Esimene lahkumine oli nõudmiste läbiwiimise taktika küsimuses. Esimesed kaks woolu, kes nõudmisi tahtsid läbiwiia sääduslikul teel, walitsuse kaudu, märgukirjadega moraalselt walitsuse pääle mõjudes, ei olnud rahul tööliste rewolutsiooniliku taktikaga. Teiseks säadis ainult 3 wool majanduslikud nõudmised üles. 3 woolu taktikat iseloomustab Stiffensi Manchestris peetud kõne, kus ta mu seas ütleb: „Teil pole tarwis karta walitsuse jõudu, nende täakisid ja püssisid, sest teie käes on palju suurem jõud ja seda võib tarwitada igaüks, ka lapsed. On tarwis ainult tikk, õlitops ja õletuust ja ma tahaks näha, mis siis walitsus oma sõjawäega ära teeks.“ Teises kõnes räägib ta: „Ma olen tule, surma ja noarewolutsiooni poolt. Iga mees peab sõjariistu ühes kandma, iga naene käärid ja iga laps nõela. Ja kui igaüks oma ülesande täidab, siis muudame terwe maa rewolutsiooni leegiks, ning seda lained ei suuda takistada ükski tirann“.

Sellest taktikalisesest lahkuminekust tingitud, algas ka konwendi wastuseis pahempoolele. Iseäranis katsus neid maha teha, ka wäljaspool konwenti, kodanlik wool. Birminghamis, kus nende eestwõttel koosolek korraldati, wõetigi otsus wastu, milles pahempoolsete taktikat waleks tunnistatakse ja nõutakse wiimaste lahkumist konwendist ja chartistide liikumise eesotsast. Sarnaseid otsuste wastuwõtmisi tahtsid kodanlased läbiwiia üle maa, et aga 3 woolu seljataga tugew tööliste klass oli, siis oli tagajärjeks see, et kodanlik wool ise täiesti (ka Birminghamis) lüüa sai ja sunnitud oli konwendist lahkuma. Laiade tööliste hulkade seas polnud kodanlikul woolul poolehoidjaid ja see on ka loomulik, sest 1824 a. säadust kärbiti kõige rohkem just 1832 a. järele kodanliku klassi parlamenti pääsemisel.

Kodanlaste lahkumisega konwendist jäi sinna weel ainult kaks woolu järele. Tööliste aristokraatia, kes esitas wanu käsitööliste jäänuseid, sest Londoni tööliste ühisuse ümber oli koondunud oskulised töölised, (endised meistrid, käsitöö sellid), kes palju paremates majanduslikkudes tingimustes olid kui õppimata töölised,

samal ajal, kui wiimased 4—5 rubla nädalas palka said, said õppinud töölised ligi 20 rubla, jäi oma endise taktika juure kindlaks ja kogu tema tegewus seisis selles, et ta ühe märgukirja walitsusele ära andis 1.280 tuh. allkirjaga. Sellel märgukirjal mingisugust poliitilist tähtsust ei olnud, waid tema kohta tähendas Inglis pääminister, et need 1.280 tuh. allkirja olla ainult $\frac{1}{4}$ terwest rahwast ja kaaluda palju vähem kui 700 tuh. Inglis parlamendi walijat . . . Seega lükati ka märgukiri tagasi. See märgukirja tagasilükkamine ja lõhed chartistide eneste keskel annawad walitsusele julgust chartistisid tagakiusata ja üksikuid juhtisid arreteerida. Konwent oli sunnitud Birminghami üle kolima. Pahempoolne wool, et oma seljatagust kindlustada, katsus luua oma platvormil seiswaid tööliste ühisusi kohtade pääl. Londonis asutati „Londoni demokraatlik ühisus“, kes muu seas ka uued nõudmised ülesse säadis: 8 tunnilise tööpäewa ja laste töö ärakaotamise kohta. Sel ühisusel oli juba alguses 3.000 liiget samal ajal, kui tööliste ühisusel 300 liiget oli.

1842 a. omandab chartistide liikumine uuesti laialisema kuju. Alguses katsuti märgukirjadega uuesti walitsuse pääle mõjuda. 4. mail anti 3 mil. allkirjaga märgukiri walitsusele ära, kuid walitsus lükkas ka selle märgukirja tagasi. Nüüd tõusis küsimus konwendis walitsuse teguwiisi suhtes. 3 wool nõudis kõige käredate abinõude tarwitusele wõtmist, kuna 2 wool oma endisele seisukohale, s. o. säädusliku tee juure kindlaks jäi. Selle tagajärjel lagunes chartism uuesti pooleks, kusjuures 2 wool 3 oma hulgast wälja heitis. Nüüd ei jäänud 3 woolul muud üle kui apelleerida massi poole ja terve Inglismaa muudeti tulemereks. N. n. „Rebekka“ mässud ajasid terve maa hirmule. Mehed panid end naiste riietesse, määrisid näod nõega mustaks ja suurtes sõjariistus salkades tungisid fermeritesse ja wabrikutesse, kõike maha põletades ja lõhkudes. Äraminnes jätsid nad teate maha, et seda on korda saatnud „Rebekka“. („Rebekka“ mässudeks ehk tööks nimetasid töölised seda wõitlust, sest see oli pühasõda kodanluse wastu). Üks suurem ajaleht, kodanlaste häälkandja, kirjutab toleaegete mässude kohta: „See on sõda lossidele ja rahu onnidele. Hoidke end rikkad! Tööliste ei ole muud abinõu järele jäänud, kui

teha rewolutsiooni. See rewolutsioon saab olema werisem, kui kunagi enne“.

Ehk küll see liikumine weriselt maha suruti, tõi ta tööliste siiski ühe reaalse wõidu. 1844 a. wiiakse parlamendis 10-tunnilise tööpäewa säädus läbi, mis küll alles 1847 a. suuremal kujul maksta hakkas. Ennem wiidi seda läbi ainult mõnel üksikul juhtumusel.

Seega suruti chartistide liikumine maha, sest kodanlik klass oli tugewam tööliste klassist.

1847 a. üleüldine leiwa kriis mõjus teatawal määral Inglismaa pääle ja chartistide liikumine tõstab uuesti pääd ja 1848 a. Prantsusmaa rewolutsiooni mõjul, kui Prantsusmaal rewolutsioon wälja kuulutati, korraldab O'Konnor uuesti demonstratsioone. Kui need tagajärgi ei annud, antakse uus märgukiri, milles 5 $\frac{1}{2}$ milj. allkirja oli ja mis 18 p. kaalus, kuid ajaloolist tähtsust ei polnud ka sel märgukirjal. Asutakse uus ühisus „Rahwa rewormide ühisus“, mille eesotsas on endine pahempoolne chartist Brien. Ühisus säeb omale kaks nõuet läbiwiimiseks ette: 1) Üldine walimisõigus ja 2) maa natsionaliseerimine. 1851 a. astub chartistide etteotsa Johns, kes liikumist elustada püüab, isegi konwerentsi kokku kutsub. Sellel konwerentsil polnud aga mingisuguseid tagajärgi. Siin räägitakse juba palju lepllkumat keelt, räägitakse isegi walitsuse abist walmistawate kooperatiiwide loomiseks jne. 1858 a. õpetab Johns „Rahwalehe“ wäljaandmise ja lõpeb ka chartistide liikumine jäädawalt.

1849 a. rääkis O'Konnor parlamendis: Seni kui rahwal on töö, on raske neid äratada poliitiliste õiguste kaitsmisele ja neid nõuda, kuid nii pea kui tekkib tööta olek ehk kui tuleb tööd teha wäikese tasu eest, siis töölistes räägiwad: „Wiige meid, meie oleme walmis surema ehk charteri wõitma“.

See on täiesti õige selleaja Inglise tööliste liikumise kohta. Kui 10-tunniline tööpäew maksta pandi ja kui 1848 aastast suur tööstuslik tõus algas, nii et tööliste organisatsioonel, ametühisustel, wõimalus on majanduslikus wõitluses enesele parandusi nõutada, siis kaob ka rewolutsiooniline liikumine.

Sama ajal leitakse Austraalias kullalademeid ja algab koloniseerimine sinna. Inglismaalt lahkub palju töölisi ja chartiste

Austraaliasse ja Ameerikasse, kuhu nad ka omad ideed kaasa wiiwad. Inglismaalt lahkub 1847 a. 258.270 inimest, 1848 a. 248.089, 1854 a. 323.429 jne.

Tööstusliku tõusu ja emigreerimisega kadus tööta tööliste arv ja see põlew material, mis täitis rewolutsiooni ja chartistlist liikumist.

Tööstuslik arenemine ei olnud veel jõudnud nii kaugele, et teostada sotsialismi, nii samuti ei olnud wäljaarenenud veel tööliste klass wõitluse jaoks, et teostada sotsiaalset rewolutsiooni. Ta oli kodanliku klassi ja tööstuse rewolutsiooni sünnitus, otsis teed ühes kodanliku klassiga ning wabastas end kodanlastest ja paendlisest tööliste aristokraatlisest woolust, kuid ta oli veel jõuetu astuma kommunistlikku korda. Chartism oma agitatsiooniga ja tegewusega ning koondusega poliitilisse parteisse näitas tööliste klassile tee kommunismile. Selle suure rewolutsioonilise wõitluse raugemisega lõpeb Inglise tööliste liikumise esimene ajajärk XIX aastasaja esimesel poolel, kuid ta on heleda tähena tööliste liikumise ajaloos püsima jäänud.

II.

PRANTSUSMAA.

Prantsusmaal algab tööliste liikumine samal ajal kui Inglismaal, s. o. XVIII a. s. lõpul. Esimeseks tõukejõuks liikumise tekkimisele oli suur Prantsuse rewolutsioon.

Esimesel (suure) Prantsuse rewolutsioonil on ajaloos sama sugune tähtsus kui Inglise majanduslikul rewolutsioonil. Neid kahte rewolutsiooni waadatakse paralelselt, sest nad mõlemad töid walmistusewõimu juure uue tekkinud kodanliku klassi. Suur Prantsus rewolutsioon, häwitades piiramata ainuwalitsust ja tuues esile uued wabariiklised walitsuswormid, andis ühtlasi lõpuliku hoobi feodaalkorrale Prantsusmaal. Et paremini arusaada selle rewolutsiooni läbiminekest, tuleb arwesse wõtta seisukorda, mis oli walitsemas enne rewolutsiooni. Enne rewolutsiooni walitses Prantsusmaal weel pooleni feodaalne kord, kus iga üksik feodaal, olles oma maakoha täielik peremees, oma riigikese piiridel kõiksugu tolli ja muud maksud sisse sääb. Sarnane korraldus ei wastanud loomulikult ikka laienewale kaubandusele. Teisest küljest on talupojad feodaali piirita eksploateerimise tõttu feodaal korra wastu. Ka ei wastanud tööstuses walitsew tsunftikorraldus isegi manufaktuurtööstusele, ei tööstuse ettewõtjadele ega tööstusele. Nii näeme, et kõik ühiskonna kihid on wana korra wastu, sest see ei wasta nende huwidele. Walitsew aristokraatlik klass aga ei olnud nii järelandlik ega arusaaja, kui Inglismaal, mis sellega seletataw on, et Prantsuse tööstus ei arenenud nii kiirelt kui Inglismaal. See walitsewa klassi liig konserwatiivsus ja järelandmatus andiski tõuke, et liikumine wana korra wastu nii rewolutsioonilise kaju omandas.

Tolleaegse walitsewa ideoloogia järele waadati kuninga pääle kui isiku pääle, kes jumalast on saetud ja kes terve rahwa tahtmist wäljendab ja kes kõiki rahuldab. Seega on ka seletataw Louis XIV lause: „L'etat c'est moi“ (riik — see olen mina).

Sarnane waade kuninga pääle on oma aluse saanud pühast kirjast ja Rooma juristidelt, Rooma sääduste pääle põhjendades ütlewad Prantsuse juristid: „Mis kuningale kasulik, see omandab säädusliku jõu, sest kuningas wäljendab rahwa tahtmist“.

Usu najal öeldakse: „Ei ole wõimu, mis ei oleks jumalast.“ Üks tolleaegsetest maa aristokraatia ideoloogidest Bosjut ütleb otsekoheselt: „Kuningas, see on jumala asemik maa pääl“. Omas kirjatöös tarwitab ta mitu korda ütelist: „kuningad meie jumalad.“

Kuningate ideoloogiat tol ajal iseloomustab Louis XV ütelist: „Pääle meid tulgu kas wõi weeuputus.“ Ja selle põhjusemõtte järele talitaski kuningakoda. Waatamata selle pääle, et riigi majandus hukatuse äärel oli, et riigi wäljaminekud sissetulekust kaugelt üle ulatasid, et rahwas wõimata raskete maksude all ägas, priisati ja pillati kuningakojas mõtetult riigi wara. Kuningakojas oli 1.500 teenijat, kes kuulmata kõrget palka said. Näit.: sai guvernantka 18 a. s. riigi poolt 150 tuh. franki aastas. Hobuseid oli kuningakojas 880. Nende ülewälpidamine läks riigile maksma 1775 a. 4.600 tuh. franki aastas 1787 aga juba 6.200 tuh. fr. Kuninga jahikuludeks läks aastas 1.200 tuh. franki. Eraldi peeti kuninga jahi jaoks 280 hobust.

Hariliku abinõuna, mida walitsus sarnastel kordadel, kui riiki pankrott ähwardas, ettewõttis, oli, kui ainukene pääsetee, seisuste esitajate kogu kokkukutsumine. Wiimane harilikult lahendas seisukorda sellega, et määras uued maksud rahwale pääle.

Maa ja rahwa üle walitsesid mõisnikud, kelle arw enne rewolutsiooni 83 tuh. ulatas ja 250 tuh. waimulikkude. Üleüldine rahwaarw tol ajal oli aga 25 miljoni. Oli olemas 3 seisust: 1) mõisnikkude, 2) waimulik ja 3) kolmaseisus.

Kolmanda seisuse alla kuulusid talupojad, töölised, kodanlik kiht, intelligendid.

Waadates kõige päält talupoja seisukorda enne rewolutsiooni, näeme, et talupoeg nende tingimuste tõttu, milledesse ta surutud oli, kuidagi maksma korraga rahul ei wõinud olla. Maamaks, mis talupoegade päält sissenõuti, tegi aastas 110 miljoni fr. wälja, s. o. $\frac{1}{4}$ terwest riigi sissetulekust. Terwest talupoja sissetulekust läks riigimaksudeks 53% mõisnikkudele 14%, waimulikkudele 14%. Omale jäi talupojal ainult 19% millega tal wõimata oli oma maja-

pidamist korraldada ja üleval hoida. Ehk küll Prantsuse talupoeg juriidiliselt isiku-waba oli, ei tunnud ta tegelikult seda wabadust, waid maksude all ägades oli ta täiesti feodaalist ära rippuw ja seisukord oli tal tihtigi wiletsam kui pärisorjal. Wiletsuse suurust wõib sellest järeldada, et 1715 a. nälja kätte 6 miljoni talupoega ära suri. Talupojal oli tegemist 3 peremehega: 1) maa otsekohese omanikuga, 2) maa pärisomanikuga ja 3) riigiwalitsusega, kellest igaüks talupojalt wõimalikult rohkem wälja pressida püüdis. Maksusi talupoja pääl oli mitmesuguseid, otsekoheseid ja kaudseid. Otsekohestest maksudest tuleb nimetada: 1) maamaksu (taille), mida ainult talupojad maksid; 2) pääraha (capitation), mida pidid maksma ka mõisnikud, täiesti wabad olid ainult waimulikud. Tegelikult kujunes asi aga nii, et mõisnikud ei maksnud ja wiimati wähenaldas riigiwalitsus seda maksu mõisnikkudel ja suurendas talupoegadele. Nii lasus ka see maks, millest riik 1784 a. 35 miljoni sissetulekut sai, omas täies ulatuses talupoegade pääl. 3 20-dik maksu (vingtième) maksid ka ainult talupojad. Keskmine riigi sissetulek aastas sellest maksust ulatas 55 milj. pääle.

4 soola maks: See maks seisis selles, et walitsus kohustas iga riigialamat, kes üle 7 aasta wana, riigi käest aastas ostma 7 n. soola. (Seda soola wõis ainult tarwitada söögikeetmiseks). See maks andis walitsusele 1787 a. 56 miljoni. Tema sissenõudmisel läks iga aasta üle 4.000 perekonna warandus haamri alla, oli 3.500 arreteerimist, kuna mittemaksuwõimulisi trahwimõttes isegi sunnitööle saadeti. Selle maksu tagajärjel oli 1775 aastal Prantsusmaal suur talupoegade mäss, mida aga mahasuruti. Waimulikudele pidi talupoeg andma $\frac{1}{10}$ sissetulekust. Pääle nende lasus talupoegade pääl terve rida kaudseid maksusid (aides), aktsiisi ja teiste maksude näol.

Talupojad jagunesid selajal 3 osasse: 1) maakündjad (labou-reurs), (kes alaliselt maa kallal töötasid), 2) päiwilised (journaliers) ja 3) kerjused (mendians). Suurem hulk talupoegi otsis omale sissetulekut käsitööst, pääasjalikult ketramise ja kudumise tööga, kusjuures tööstuse ettewõtjad teda katsuwad kui organiseerimatud tööjõudu laialiselt eksploateerida. Ketrajale talupojale makseti päewas 40 santiimi, kudujale 1 livre. Kõige selle seisukorra juures

walitseb talupoegade seas arwamine, et kuningas on hää, ta ei tea ainult rahwa wiletsust, sest teda petab õueringkond.

Töölised jagunewad ka 3 osasse.

- 1) Käsitöölised (tsunftitöölised).
- 2) Manufaktuurtöölised.
- 3) Wabad (ehitus ja sadama) töölised.

Tsunftitöölised, kes olid koondunud iseäraliste organisatsioonesse, seisid täitsa eraldi teistest töölistest. Nad olid isesugustes tingimustes ja ka walitsuse ees eesõigustatud (reklamenteeritud).

Omakorda langewad nad weel 3 osasse:

1) Meistrid olid tsunfti peremehed ja terve tsunfti korralduse juhatajad, ühes sellega olid nad ka töökodade omanikud. Pääle selle, olles walitsuse eestkostmise all, kes sisseweo takistamise mõttes tsunfti meistrid wälise wõistluse eest kaitsta püüdis. Meistrite oma korporatsioon määras linnades meistrite arwu kindlaks, seega katsuti kõrwaldata ka sesmist wõistlust.

2) Sellide seisukord tsunftis oli raskem kui meistritel. Esiteks juba seepärast, et nad olid töölistena meistrite juures. Nende tegewus ja wõim oli piiratud meistrite poolt. Olid maksmas kõiksugu kitsendused meistriks saamisel. I pidi sell tegema proowitöö, see polnud sellidel raske, sest et nad tööd teha oskasid. Kuid takistus tegi sellidele meistriks saamisel meistrite korporatsioon. Sell pidi omale meistri paberit wälja ostma, raha korporatsiooni maksma ja hääd liigud tegema. Ka pidi sell, kui ta meistriks saada tahtis, meistri meele järele olema. Nende tingimuste tagajärjel polnud igal sellil wõimalik meistriks saada. Oma õiguste eest wõitlemiseks asutasid sellid eraldi meistritest omale salaseltsid. Et sellid rändasid, siis wõimaldas see neil organisatsioonide loomist üle terve maa. Kuid need sellide organisatsioonid ei olnud rewolutsioonilised, nad ei astunud ei tsunfti korralduse, ei ka walitsuse wastu wälja, nende pääsiht ja nõue oli kergendada sellide meistriks saamist.

3) Õpilased olid õiguseta osa tsunftis. Nad on meistri orjad ja selli tagaajada. Palka pääle söögi ja korteri nad ei saa. Selliks saada on neil raske. Õpeaeg kestab 5—6—10 ja isegi rohkem aastaid. Õpilaste wastu olid iseäranis sellid, kes igamoodi püüdsid takistada õpilaste sellideks saamist. Ka olid sellid selle wastu kui ettewõttes töötas suuremal arwul õpilasi.

Et sellid kui tsunfti liikmed walitsuse ees õigustatud olid, kes ettewõtjatelt nõudis igas tööharus, et tööle wõetaks ainult tsunftidesse kuuluwaid töölisi, siis oli terve wäljaspool tsunfti olew tööliste hulk sellide organisatsioonide wastu. Sarnane seisukord takistab ka tööstuse arenemist. Nõue saaduste järele, tööstuse laienemine, manufaktuuride kaswamine, mis hulk waba tööjõudu tarwitab, õõnestab tsunfti säädusi ja arenemiskäigu sunnil antakse 18 a. s. manufaktuuridele õigus wõtta töölisi ka wäljaspoolt tsunfti tööle.

Manufaktuurtöölised. Nende tööliste hingeelu on hoopis teistsugune kui sellidel. Nendel pole enam mingisugust lootust iseseiswaks meistriks wõi ettewõtte omanikuks saada. Nad on palju rewolutsioonilisemad, kuid selle olukorra tõttu, et Prantsusmaal manufaktuurtööstus koondatud ei olnud suurtöökodadesse, waid ettewõtjad kasutasid ära tööta maatöölisi, kes siis ka maal laiali elasid ja 18 a. s. üks osa omas kodus töötasid, kellest seisidki suuremalt osalt koos manufaktuurtöölised, ei saanud nad omandada täielikku rewolutsioonilist kuju. Näit. tegid Sedani piirkonna ketramis- ja kudumistööstusis tööl olewatest 15 tuh. töölisest kodus tööd 6 tuhtöölisi. Alguses ei lubanud walitsus wõtta manufaktuuridesse talupoegi tööle, kuid 1762 a. annab kuningas käsukirja wälja, mille järele see takistus ära kaotatakse.

Manufaktuurtööstuses olid pää tööstusharudeks willa-, lina- ja siiditööstus. Metallitööstus oli wähe arenenud. Willatööstuse pääraiooniks oli Normandia, siiditööstusel Lion.

Palgaolu manufaktuurtööstuses oli järgmine. Normandias sai kuduja päewas 26 sud, (1 s. $1\frac{3}{4}$ kop.), ketraja 9 sud. Pikardias (Prantsusmaa põhja-ida osa) sai kuduja 10 s., ketraja 5 s. päewas. Prowansis (lõuna Prantsusmaal) sai kuduja 20 s. ketraja 5—8 s. Langedockis sai kuduja 20—30 s., peeneriide kuduja 40 s. Ketraja mees 20 s., naine 6—12 s.

3. Osa töölisi, n. n. waba ehk sadama ja ehitustöölised sünitasid rewolutsioonilisema osa töölisteklassist. Need olid hooaja töölised. See, et nad pika hooaja wältel, mis kewadel algas, massiliselt koos töötades, rewolutsioniseeris neid ja kaswatas nende seas ühistunnet. Tihtigi näeme nende poolt streikisid ja wastuhakkamisi, mille puhul nad rewolutsioonilist taktikat tarwitasid

ning tihtigi sundisid ettewõtjaid oma ühistele nõudmistele alla andma.

3 osa kolmandast seisusest on kodanlik kiht, kes niisama kolme osasse jaguneb.

1. Eesõigustatud osa ehk suurkodanlus. Selle osa kodanlikust kihist sünnitasid walitsuse ametnikud, üheltpoolt riigi maksude ülesostjad, teiselt poolt walitsuse kaupmehed. Ehk nad küll ilma walitusliikude õigusteta olid, olid nad oma hää majandusliku seisukorra tõttu, kui kõige reaktsioonilisem osa kodanlusest ja täiesti isewalitsuse poolt.

2 osa kodanlastest sünnitas n. n. keskkihi.

See osa oli juba teatud määrani rewolutsiooniline, wõttis tegelikult rewolutsioonist osa ja wõitis säääl.

Et selle kihi käes oli manufaktuurtööstus ja kaubandus, siis oli ta ka absolutismi, merkantilismi ja tsunfti korralduse wastu. Oma pää nõudmistena säadis ta üles:

1) Feodaalse korra häwitamise.

2) Absolutismi kaotamise ja konstitutsiooni maksuma panemise.

3 osa kodanlisest kihist, wäikekodanlust, wõiks juba rewolutsiooniliseks kihiks nimetada. Temasse kuulusid: wäikekaupmehed, käsitöömeistrid jne. Omas nõudmistes läksid nad kaugeemale, nõudsid poliitilist üheõiglusust ja demokraatliku korra maksuma panemist. Töölisest läksid nad lahku majanduslikes nõudmistes. Kui töölised eraomanduse ärakaotamist nõudsid, pidasid wäikekodanlased eraomanduse õigust pühaks.

2. Waimulik-seisus et kujutanud endast ka ühtlast kogu. Samal ajal kui 8.400 kõrgemat waimulikku oma eesõigustatud seisukorra tõttu täiesti wana korra pooldajad olid, ühinesid alamad waimulikud täiesti kolmanda seisusega. Wiimane osa seisis koos pääasjalikult küla pappidest ja munkadest, kelle arw ulatas 84.000 pääle ja 36.000 nonne. Ehk küll nende aastane sissetulek ainult 200—600 fr. oli, pidid nad riigi maksusid maksuma.

3. Mõisniku seisus asus wanakorra tüüri juures ja oli iga-suguste uuenduste wastu.

Et Prantsuse riik 1789 a. pankrotti äärel seisis, riigi kassa tühi oli, et riigi wäljaminekuid katta, oli tarwis rahwale uusi maksusid pääle panna. Et aga maksu koorem rahwa pääl niigi wõi-

mata suur oli, sai walitsus aru, et ta oma wähesese autoriteedi tõttu uut maksu läbi wiia ei suuda. Et ettekawatsetud maksusid autoriteetlikuks teha ja ühes sellega oma autoriteeti tõsta, tarwitas walitsus kriisiste ajal harilikku abinõu — kutsus seisuste esitajate kogu kokku.

Seisuste [esitajate] kogu, mis 5. mail 1789 a. kokku astus, oli oma esituse poolest õige laialine. Üleüldine saadikute arw oli 1.145. Neid oli mõisniku seisusel 270 saadikut, waimulikul seisusel 291 ja kolmandal seisusel 584. Waadates seisuste esituste koosseisu, näeme, et juba majanduslikkude tingimuste tõttu ei wõinud nad sünnitada ühtlast kogu, waid juba algusest pääle on lahkuminekuud nende wahel olemas. Nii oli waimuliku seisuse 291 saadikust 48 kardinaali ja piiskoppi, 35 abbatti ja dekaani ja 208 külapreestrid. Wiimased ühinesid kolmanda seisusega, kellega nende majanduslikud huwid ühte läksid.

Mõisniku seisuses majanduslikke lahkuminekuuid ei olnud. 270 saadikust oli 242 päris- ehk õuemõisnikku ning 28 riigi ametnikku, keda riigi kulul ülewal peeti.

Kolmandat seisust esitasid 12 mõisnikku, 2 waimulikku, 16 linna omawalitsuse liiget, 212 adwokaati, 16 arsti, 100 linna ametnikku ja majanduslikult rewolutsioonilisem osa — 216 kaupmeest ja talupoega. Ehk küll ka kolmanda seisuse esitajate seas lahkuminekuuid oli, ühendas neid see, et nad olid feodaalkorra ja absolutismi wastu.

Walitsus lootis, et seisuste kogus nagu alati iga seisuse esitus eraldi koosistumist peab, kusjuures ta kaks häält, s. o. mõisnikkude ja waimuliku seisuse, kindlasti omale saada lootis (seisuste kogus oli igal seisusel üks hääl). Kuid asi kujunes teisiti. 5 mail töö juure asudes, kus kuningas iga seisust tema jaoks määratud saali käskis minna, jäi kolmas seisus esimesena üleüldisesse saali istuma, seega ei tunnistanud esimesena ennast ainult seisuse esituseks. Pärast ühinesid kolmanda seisusega osa waimulikkudest ja mõisnikkudest ja 7. juunil kuulutas Seisuste kogu end *rahwuskoguks*.

Nüüd seisib walitsus küsimuse ees, kuidas reageerida seisuste kogu ümbernimetamise pääle. Rahwuskogu otsekohe laiali ajada ta ei wõinud, seks puudus tal autoriteet. 23. juunil ilmus Louis

ise Rahwuskogusse käsukirjaga, kus ta ütleb: „Ma käsin Teid, härrad, laiali minna ja homme kokku tulla igaüks eraldi omas saalis“. Samal koosolekul astus ka *Necker* üles aruandega, ettepannes uusi maksusi kinnitada. Mõlemad kõned mingisuguseid tagajärgi ei toonud, kuid mõjus siiski teatawa hulga waimulikkude ja mõisnikkude pääle kes saalist lahkusid. Kuid kolmas seisus jäi paigale. Pääle selle ilmus koosolekule kuninga tseremoniaalmeister *Dreux-Brise*, kes kuninga käsku kordas. Temale wastas üks kolmandama seisuse esitajaist Mirabeau: „Meie kogunesime siia rahwa tahtmisel ja wolitusel ja ainult tikkude wõimul wõib meid laiali ajada. Seda andke oma härrale teada“. Kui kuningale sellest teatati, ütles see: „Kurat nendega, las' nad siis jääwad!“ Nii jäigi kolmas seisus istuma. 27. juunil ühinesid Rahwuskoguga täiesti ka mõisnikud ja waimulikud, sest Rahwuskogust, kui kõrgemast säädusandlisest asutusest, kõrwal seismine ei pakkunud neile mingisugust löbu.

Seega oli üks wõit kätte saadud ja üks osa legaalsest rewolutsioonist läbi.

Walitsus, et Rahwuskogu kokkutulekut takistada, kasutas weel ühe abinõu ära. Ta lukutas koosoleku saali. Kuid see andis weel suuremat hoogu saadikutele; nad jätkasid oma koosolekuid linna koosolekute saalis ja siin andsid wande, et nad ennem lahku ei lähe, kui riigile on antud konstitutsioon. See wanne ühendas weel enam saadikuid.

Rahwas aga ootas oma esitajatelt töö reaalseid tagajärgi. Kuid samal ajal kogus kuningas Pariisi ümber walitsusele ustawaid sõjawäe osasid, kawatsedes sõjalise jõuga Rahwuskogu laiali ajada. Sarnase walitsuse teguwiisi wastu kaswas rahwa seas rewolutsiooniline meeleolu. Ta asus Rahwuskogu ja Kolmanda seisuse selja taha ta toeks. Et walitsus aga oma poliitikat jätkas, Pariisi kaardiwäelt, keda ta ei usaldanud, sõjariistad ära wõttis ja neid kasarmusse luku taha pani, pani Pariisi rahwas ise enese sõjariistu Rahwuskogu kaitseks, olles walmis wastu wõtma walitsuse pääle tungimist. Ühtlasi tahtsid nad ära häwitada wanakorra sümboole, nagu seda oli sunniwangimaja Bastille. 14. juulil wõitluse järele, mis terve päew kestis, läks rahwa poole ületulnud Pariisi kaardiwäe abil korda Bastille't ära wõtta.

Siin kohal on huwitaw alla kriipsutada seda, kuidas kuningas Louis XVI sündmustest aru sai. Kui temale teatati, et rahwas on sõjariistus, et Bastille on ära wõetud, hüüdis ta imestusega: „See on ju mäss“. Ja kui talle wastati, et see on rewolutsioon, siis ei suutnud Louis oma piiratud mõistusega ka sellest aru saada. Oma päewaraamatusse aga kirjutas ta 14. juuli kohta: „Midagi ei olnud“. Põhjendades selle pääle, et rahutuste tagajärjel ta ei saanud jahile sõita, mida ta wäga armastas.

Bastille ärawõtmine oli signaaliks rewolutsiooni laine tõusuks terwel Prantsusmaal. Talupojad algasid kloostrite, kirikute ja mõisate põletamist. See häwitamine läks laialiseks, Dofini maakonnas põletati 14 päewa jooksul 270 mõisat maha.

Kui Rahwuskogul kokkutulles kindel siht puudus, andis tõusew rewolutsiooniline liikumine rahwa seas talle julgust ja säadis ta tegewuse roobastesse. Üheks tähtsamaks päewaks Rahwuskogu töös oli 4. august, kus ära kaodati feodaalne kord, rahwa seisustesse jaotamine, tsunfti korraldus, talupoegadele anti isiklik wabadus ühes õigusega endiselt feodaalilt maad osta. Talupoegade õiguste lõpulik wäljatõõtamine anti 23-liikmelise (neist oli 2 talupoega) komisjoni kätte. Sarnane Rahwuskogu samm säadis talupojad ootawale seisukohale; rewolutsiooniline liikumine jäi nende seas soiku. Kuid talupoeg ei mõtelnudki maad ostma hakata, waid pidas seda omaks.

Kui Rahwuskogu 4. augustil seisused ära kaotas ja seega rahwa klassidesse jagas, jagunesid ka saadikud Rahwuskogus parteilistesse rühmitustesse. Tekiwad 4 parteid, kes oma wahel wõitlust algawad.

1) *Monarkistide* parteid juhatas ohwitser Kasalis (Cazalis) ja abbat *Mori* (Maury). See oli äärmine parempoolne partei. Omas programmis tahtis ta läbi wiia wäikest reformi walitsuslikes korras. Kuninga kõrwale taheti säada Nõuandew kogu, kusjuures kuningas täieliseks sääduseandjaks ja teostajaks jääb, kuna Nõuandew kogu ainult nõu anda ja säaduse projekti wäljatõötada wõib. Wiimaste elluwiiimine on aga ainult kuninga asi.

2) Aristokraatlik ehk konstitutsiooniline partei. Juhid Mulje (Moulier) ja Tonner (Tonnerre). See partei läheb oma nõudmistes

juba kaugemale. Tema nõue on walitsuslises korras läbi wiia kahekojalist parlamentlist walitsust:

1) Rahwuskogu, 2) Aristokraatide kogu. Kogud oleks säädusandlised, kuid ühtlasi jääks kuningale „*veto*“ õigus, s. o. parlamendi säädused pannakse kuningale kinnitamiseks ette, kes siis neid kinnitab ehk tagasi lükkab.

3) *Liberaal*- ehk demokraatlik-konstitutsiooniline partei. Juhid Mirabeau, Sies (Sieyes) ja teised. See partei nõuab ühekojalist parlamenti, kuid kuningale jätab ta õiguse sääduste maksmapanemist edasi lükata 4 aasta pääle. Liberaalide partei tõusis Rahwuskogus walitsewaks parteiks.

4) Demokraatiline partei oli Rahwuskogus õige pisike, algas alles oma tegewust. Tema eesotsas olid Barnau (Barnave) ja Lavet (Louvet). Sellest parteist tõusewad pärast Robespierre, Marat ja teised. Rewolutsioonis etendab see partei suurt osa. Tema nõue walitsuslise korra kohta oli ühekojaline parlament ilma kuningata.

Kui 4. augustil Rahwuskogu wanakorra häwitamiseks põhjusemõttelise otsuse wastu wõttis, asus ta omal edaspidisel tegewusel selle praktilisele teostamisele. Ta asus konstitutsiooni wäljatöötamisele. Suurem hulk saadikutest, Mirabeauga eesotsas, olid konstitutsioonilise monarkia poolt. 18. septembril 1789 a. kuulutati Rahwuskogu poolt wäljatöötatud konstitutsioon wälja. Siin läks täiesti läbi liberaalide programm — ühekojaline parlament, kuninga õigus sääduste maksmapanemist edasi lükata 4 aasta pääle. Terwe Prantsusmaa jagati 83 ringkonda (departemangudeks), Pariis jagati raioonidesse (kommunadesse) — sektsioonesse. Parlamendi walimistest osawõtmise said ainult need kodanikud, kes 25 a. wanad ja otsekohest riigimaksu kolme päewapalga suuruses maksawad, s. o. 3 franki ja talupoegade hulgast need, kellel maad vähemalt 140—150 fr. eest. Selle konstitutsiooniga jäeti proletaarlik klass täiesti ilma poliitiliste õigusteta. Ühtlasi maksab konstitutsioon kuningale kindla aastapalga, 30 miljoni fr. suuruses. Pääle komisjonide töö asub Rahwuskogu määruste (dekreetide) wäljatöötamise juure. 2. nowembril kuulutatakse kirikumõisad riigi omaks ja waimulikkude palgaks määratakse 1200 franki. 19. detsembril wäljakuulutatud dekreet määrab ära, kuidas kirikumaid müüa ja

tarwitada. Et esimeses waimustuses talupoeg wabaks tunnistati seisis Rahwuskogu küsimuse ees, kuidas määrata ära talupoja wabakslaskmise tingimusi. Kuid et eesotsas seisis konstituts.-monarkiline partei, kes talupojalt ikkagi wõtta püüdis, mis wõtta sai, siis anti dekreet wälja, mille järele talupoeg, kes wabaks saada tahtis, end feodaalilt wabaks ostma pidi. Wiimase dekreeidi kallal töötati õige kaua ja anti esimeseks wälja 15. märtsil; lõpuline wäljaandmine sündis 3. mail 1790 a.

Waatamata selle pääle, et kõik seisused Rahwuskogus ühinedes konstitutsiooni wälja töötasid, ei wõinud kuningas ja kuningakoda sellega leppida ja ta katsus koguda oma ümber reaalselt wastujõudu Rahwakogule. Wiimase seljataga aga seisis rahwas, kelle seas kahtlus kuninga wastu, kes Versaille'is asus, iga päewaga kaswas. 5. oktoobril korraldas Pariisi rahwas sõjariistus meeleawalduse, kuninga wastu kahtlust awaldades. Pääosa selles demonstratsioonis etendasid Pariisi naised, kes tol korral ka omad nõuded üles sääd- sid, nõudes omale walimisõigust, s. o. et neid tunnistataks ühetoi- listeks meestega. Naiste etteotsa asus Teruan de-Merikur, kelle sütitawate kõnede mõjul ühes naistega terwe rahwas sõjariistad kätte wõttis ja Versaille'i läks, et üheltpoolt oma nõudeid üles säada ja teiselt poolt kuningat oma walwe alla wõtta. Kuningakoda mõtles wastu panna kogu jõuga. Teda kaitses rahwuslik kaardi- wägi. Kuid rahwaga ühines Pariisi kaardiwägi ja 6. oktoobril läks korda lossi sisse tungida. Samal päewal tuuakse kuningas rahwa saatel Pariisi ja asendatakse Tuilleries'i lossi. Kuid ka siin ei tahtnud kuningas loobuda oma reaktsioonilistest kawatsustest Rah- wuskogu suhtes. Aga olles rahwa kontrolli all, ei saanud ta läbi käia laialisemalt oma poolehoidjate hulgaga. Et rahwa mõju alt wabaneda ja oma kawatsusi läbi wiia, paneb kuningas 20. juunil 1791 a. põgenemiskatse toime, kuid juba 22. juunil tuntakse teda Saint-Manehouldi linnas ära ja saadetakse arreteeritult Pariisi tagasi.

Nüüd asus wihale äritatud rahwas täiesti kuninga wastasele seisukohale. Nõuti kuninga täielist kõrwaldamist. Kuid selle wastu säeb Rahwuskogu 16. juulil kuninga jällegi walitsejaks. Sellega ei lepi Pariisi rahwas, kes 17. juulil Marsi wäljale kokkukogudes kuninga troonilt tõukamist ja kohtu kätte andmist nõuab. Selle pääle wastab Rahwuskogu tuleandmisega rahwa pääle, Rahwuskogu

sõjawäe juhataja Lafayette juhatusel. Kuid rahwas jääb wõitjaks. 3. septembril waadatakse konstitutsioon lõpulikult läbi ja pannakse kuningale kinnitamiseks ette, kes teda 14. septembril kinnitab. Selle järele läks Rahwuskogu laiali uue konstitutsiooni järele walmised wälja kuulutades.

Seega lõppes Rahwuskogu ajajärk.

Siinkohal on weel tähtis waadelda inimese ja kodaniku õiguse deklaratsiooni, mis Rahwuskogu wälja töötas ja wälja kuulutas, kuid tegelikku tähtsust tal ei olnud. Selle deklaratsiooni sisu on järgmine :

I. Inimesed sünniwad üheõiguslistena ja wabadena ja jääwad selleks, kuid ühiskond wõib erandid teha ühiskonna kasuks.

II. Iga isiku julgeolek peab kindlustatud olema, niisama ka eraomandus.

III. Ülemwõim tuleb rahwa käest.

IV. punkt määrab ära wabaduse mõiste: Kõik wõib teha, mis teisele paha ei tee.

V. Säädus wõib ära keelata ainult need tegewused, mis on ühiskonnale kahjulikud.

VI. punkt määrab ära sääduse mõiste. Säädus on ühise tahtejõu awaldus.

VII. Tagakiusata wõib ainult sääduse järele.

VIII. Trahwida wõib ainult sääduse järele.

IX. punkt määrab ära trahwimise korra: ükski kodanik ei ole enne süüdlane, kui ta kohtu poolt selleks ei ole tunnistatud.

X. Südametunnistuse wabadus.

XI. Sõna- ja trükiwabadus.

XII. Räägib sõjawäest.

XIII. Sõjawäe ülewalpidamiseks on waja maksusid pääle panna.

Terwe Rahwuskogu tegewuse ajal etendas suurt osa Pariisi rahwas, kes oma laialise tegewusega Rahwuskogu sääduste wäljaandmisele lükkas. Rahwast kaswatas ja rewolutsioniseeris pahempoolne wool oma klubide kaudu. Klubidest olid tähtsamad jakobiinlaste, Robespierre ja teiste juhatusel ning korderljeeride (cordelliers) klubid Marat juhatusel, kes Robespierre'ist pahemal pool ja massidele lähemal seisis.

30. oktoobril 1791 aastal astub kokku *Säädusandew Kogu*. Temas puuduwad täiesti absoluut-monarkistide ja aristokraatlik-

konstitutsioonilised rühmad. Paremaks tiivaks Sääduandwas kogus oli demokraatlik-konstitutsiooniline partei. Temast erinev konstitutsiooniline rühm oli wäikearwuline, Lafayette ja Barnave eesotsas. Laialine esitus oli demokraatlisel parteil, kelle kätte ka tooniandmine läks. Tema wiis oma tegewuse massi hulgast Sääduandwa kogusse, kuid ühtlasi jätkab ta oma tegewust klubides, seega ühendades massi parlamendiga.

Demokraadid omawahel jagunesid kaheks. 1) Mõõdukas-demokraatiline girondistide partei. Oma nimetuse sai ta Gironda maakonna järele, mille esitajad suuremalt osalt selle woolu juhtidest olid. See partei oli kõige tugewam Sääduandwas kogus. Tema juhtijad olid Brissot (Brisso), Roland (Rolan) ja teised. Nende tähtsamateks nõueteks olid wabariikline kord ja haridus.

Teine wool — jakobiinlased, wäikekoodanline wool, kes girondistidest seega lahku lähewad, et nad nõuawad poliitilist üheõigust. Tähtsamateks juhtideks olid Robespierre, Danton ja Marat.

Sääduandew kogu algab oma tegewust sellega, et ta riigiwastaste wastu energilised abinõud tarwitusele wõtab. 9. nowembril 1791 a. anti säädu wälja, mille järele emigrantide warandus konfiskeeritakse. Emigrandid olid monarkistid, kes pääle kuninga troonile upitamise katse nurjaminekut wäljamaale, pääasjalikult Austriasse, emigreerisid ja kihutustööd tegid rewolutsiooni wastu. Omas töös jõudsid nad niikaugemale, et Saksa ja Austria walitsused lepingusse astusid, mille järele nad kohustasid wälja astuma ühiselt Prantsusmaa wastu. Sarnasele sepitsusele wastab Sääduandew kogu sõjakuulutamisega Austriale 20. aprillil. Sellest päewast omab Prantsuse rewolutsioon rahwuswahelise tähtsuse. Üheltpoolt katsub Prantsuse kodanlus teostada oma rewolutsioonilisi ideesid rahwuswaheliselt, teiselt poolt püüab rahwuswaheline suurmaamannikkudeklass rewolutsiooni sumbutada. Et wõitluses wõitjaks jääda, oli Prantsuse kodanlusel waja kõige päält seesmiselt wanakorra jäänused häwitada, oli waja ära kaotada „veto“ õigus. Selleks korraldasid girondistid üle maa demonstratsioone vetoõiguse wastu. Üks suurematest demonstratsioonidest korraldati 20. juunil 1792 a., kus rahwas wälja läks loosungiga seesmise korra asjus: „Maha veto“ ja rahwuswaheliselt „kas wabadus ehk surm“, sest rahwas sai aru, et kui rewolutsioon Prantsusmaal ainult kohalikuks näh-

tuseks jääb, siis ta ikkagi maha surutakse maailma feodaalide poolt. Wõita võib ta ainult siis, kui ta rahwuswaheliselt läbi läheb. Liikumine rahwa seas läks kaugemale, kui girondistid seda tahtsid ja ette nägid. 10. augustil wõtab rahwas Tuilleries'i lossi oma alla ja kuulutab Bourbonid troonilt lükatuteks. Sünnib wabariikline riigipöõre. Kokku säetakse koalitsiooniline walitsus girondistidest ja jakobiinlastest. Selle demokraatilise riigipöõrdega tõusis waimustus rahwa ja sõjawäe keskel ja 20. septembril annab Prantsuse sõjawägi Saksa ja Austria sõjawäele purustawa hoobi, ühes sellega oli see ka hoop wanale korrale.

Wabariiklise riigipöõrdega lõpetab Sääduandew kogu oma tegewuse, wälja kuulutades uued walimised.

12. septembril astus kokku *Konwent*. Äärmiseks paremaks tiiwaks on suurkodanlased, girondistid Brissot, Vergniand, Condorcet ja teised eesotsas. Keskkohaks on kõikuw wool Barreri, Sieresi ja Thomas Paine'iga eesotsas. Pahemat tiiwa moodustawad jakobiinlased, tema juhtideks olid Robespierre, Danton ja Marat.

Konwent pani nii seesmiselt, kui ka wälimiselt uue riikliku korralduse maksma.

22. septembril wõetakse tarwitusele uus wabariigi kalender ja kuulutatakse 22. september esimeseks wabariigi päewaks. 24. septembril loodakse girondistide algatusel rewolutsiooniline tribunaal, kes oma esimese laiema tegewuse kuninga wastu säeb. Girondistid, walitsust oma kätte saades, tahtsid saadud wõitude juure peatama jääda ja lugesid rewolutsiooni lõppenuks. Jakobiinlased sellewastu olid rewolutsiooni edasiarendajad. Algas wõitlus jakobiinlaste ja girondistide wahel. Esimene lahkuminek tekkis kuninga küsimuses. Jakobiinlased nõudsid kuninga surmamist, ära näidates, et kuningas oma poolehoidjatega organiseerib ja kogub rewolutsiooni wastast jõudu. Girondistid aga selle wastu ei näe mingisugust tarwidust olewat häwitada inimest, kellelt wõetud kõik poliitilised eesõigused. Rahwa meeoleolu oli kuninga wastu, kuid surma nad temale ei nõudnud. Siin tuleb appi juhus, mis ka girondistide kukutajaks sai. Tuli awalikuks kuninga sala kirjawahetus, kust selgus, et kuningas ei mõtlegi oma seisukorraga rahule jääda ega konstitutsioone tunnistata, waid et tal on tugewad sala organisatsioonid nii Prantsusmaal, kui ka wäljamaal ja et ta kawatseb

toime panna riigipööret oma kasuks. Nüüd muutus rahwa meeleolu kuninga kahjuks ja 3. detsembril mõistis konwent rahwa surwel kuninga surma. Girondistide kukutamisele aitab weel kaasa asjaolu, et nende wäejuhataja äraandjaks sai. Pariisis, Lioonis ja teistes linnades tõusid mässud girondistide wastu ja 9. juunil 1793 otsustas konwent, kus girondistid ja neid toetaw keskkohd enamuses olid, 22 girondisti juhti arreteerida, sest seda nõudis sõjariistus rahwas, kes konwendi ümber piiras.

Girondistide langemisega asusid walitsuse juure jakobiinlased. Kuid siin jagunes see partei kolmeks.

1. Parempoolne wool Dantoniga eesotsas seisab koos intelligentidest. See wool on rewolutsioonist wäsinud ja arwab, et küllalt on juba saawutatud, tuleb saadud wõitude juure paigale jääda. Neid tuntakse ajaloos dantonistide nime all.

2. Keskwool Robespierrega eesotsas seisab teoreetiliselt Rousseau filosoofia seisukohal, tunnistas ülemwõimuks „mõistuse“.

3. Pahempool, keda nende juhi Hebert'i järele hebertistideks hüüti, toetas end pääasjaliselt Pariisi tööliste ja laialise massi pääle ja on seega rewolutsioonilistem osa konwendis. Teoreetiliselt põhjendas see wool end materialistliku filosoofia pääle.

Girondistid, pääle nende juhtide tapmist, ei jäänud kõrwalisteks päältwaatajateks, waid algasid kihutus- ja organiseerimistööd walitsuse wastu, mille tagajärjel 60 ringkonda (departemangu) mässama hakkasid. Ainult 20 ringkonda olid walitsuse poolt, 3 ringk. olid erapooletud. See girondistide mäss, mis täieliselt omandas sõjalise kuju, on ajaloos tuntud Vandey mässu nime all. Mässuga ühines terve parempoolne element, isegi monarkistid. Algas terror. Nii tzpeti juulis 1793 a. mässajate poolt ülesässitatud Charlotte Gordee poolt üks jakobiinlaste tähtsam tegelane, kellel niihästi tööliste kui ka wäikekodanluse juures suur autoriteet oli, Marat ära. Mässu mahasurumine nõudis kindlat kätt ja et keskwool Robespierrega eesotsas kõige tugewam oli, asus ta walitsuse juure. Konnori abil, kes walitsuses oli, läks korda luua distsiplineeritud sõjawäge ja 15. oktoobril 1793 a. antakse Vandey sõjawäele esimene purustaw hoop, kusjuures nende laialipaisatud osad metsadesse olid sunnitud põgenema. 12. detsembril häwita-

takse mäss lõpulikult. Mässust tingitud, oli walitsus sunnitud ter-
rori tarwitama mässajate wastu.

Mässu mahasurumisega, et rahwast rahuldada, asutakse uue
konstitutsiooni wäljatöötamise juure, mis ka samal 1793 a. wastu
wõetakse. Selle konstitutsiooni järele säetakse sisse otsekohene
walimisõigus, iga 40 tuh. elaniku kohta üks saadik. Walimistsen-
sused kaotatakse ära, hääleõigus antakse 21 a. wanadusest pääle.
Uue konstitutsiooniga pannakse maksma rahwawalitsuse printsiip.
Ülemwõimuks riigis on terwe rahwakogu. Wiimasel on õigus ka
säädusi wälja anda. Alaliseks walitsuseks on ühekojaline parlament
üheaastalise wolitusega. Parlamendil on õigus ainult dekreetisi
wälja anda, kuna säädusi, s. o. põhjasmõttelisi küsimusi ta otsus-
tada ei wõi, ta wõib neid ainult rahwale ette panna. Sääduste
projektide ümberlökkamise õigus on omawalitsustel, kes 40 päewa
jooksul oma otsuse andma peawad. On enamus wastu, jätakse
projekt kõrwale, kui aga enamus projekti poolt on, pannakse ta
rahwale kinnitamiseks ette, kes ta siis kas wastu wõtab ehk tagasi
lükkab. Täidesaatew wõim on 24-liikmelise täidesaatwa komitee
käes, keda parlament enesest wälja eraldab. See konstitutsioon
rahuldab rahwa nõudeid ja wõttis Vandey mässulastel pinna alt ära.

Kuid loomulik on, et suurkodanlus oma walitsuswastalist tööd
salaja edasi jatkas. Seemiselt aga suurenes lõhe jakobiinlaste
keskel. Kõige päält püüab walitsus pahempoolset hebertistide wooiu
ära häwitada. Algab wõitlus keskwoolu ja pahempoole
wahel, mis wäliselt ideelist wormi kannab. Wõitlus läheb
ühelt poolt mõistuse, ning teiselt poolt materialismi wahel.
Selle filosoofilise wõitluse ajajärgul kuulutatakse „mõistus“
ametlikult pühaks ja endise jumala asemele määratakse mõistuse
jumal. Kuid wõitlus läks niikaugele, et 13. märtsil 1794 aastal
walitsuse poolt Hebert, Clout ja palju teisi hebertistide juhtisid
wangistatakse ja 24. märtsil ära tapetakse. Üks wastane oli Robes-
pierrel seega häwitatud. Kuid siin eksis ta suuresti. Ta raius
oksa, mille pääl ta ise istus. Hebertistide seljataga seisis terwe
töölise klass. See aktiivne rewolutsiooni edasikandew jõud, kes
jakobiinlased walitsuse juure aitas. Hebertistide tapmine säadis
töölised walitsuse wastu.

Et oma kawatsusi laialises ulatuses läbi wiia, oli Robespierre'il waja weel teine wastane, dantonistid, kõrwaldada. Ta arreteerib Dantoni ühes hulga poolehoidjatega ja 5. aprillil laseb nad ära tappa. Nüüd jäi keskkohast täiesti üksi walitsusse. Seda kasutas ka Robespierre ära. Ta kuulutab 8. juuni mõistuse pühaks. Wiib läbi (26. juulil 1794 a.) kohtu reformi, ära kaotades tunnistajate kohtu ette kutsumise, mille tagajärjel tribunaal walitsuse tööriistaks muutus, kes kõik, mis tee pääl tüliks, ära häwitas.

Teisest küljest algawad oma tööd Robespierre'i wastu konwendi parem- ja pahempoolsed woolud, mis Robespierre hukatusele wiib. Tekkib ühine blokk keskkoha wastu. Asjaolu, et walitsuse terror pääasjalikult waesemaid kihte puudutas, näit. oli tapetute arwust 2100 waesest kihist, kuna rikkaid ainult 650 oli, säadis ka rahwa meeleolu Robespierre'i wastu. Sarnane olukord wõimaldas ühisel blokil Robespierre'i 27. juulil 1794 a. arreteerida ja 28. juulil surmata.

Robespierre'i tapmisega algas Prantsuse rewolutsioonis reaktiooniline pais. Alles pärast tapmist said pahempoolsed aru eksitusest, mida nad olid teinud parempoolsetega kokku leppides. Selle kokkuleppega häwitasid nad enda ära. 28. juulil 1794 a. loodi koalitsiooniline walitsus roialistidest ja montenjääridest. Esimesed olid täielised suurkodanluse esitajad Taljan'iga eesotsas, kes ei mõtelnudki 93 aasta konstitutsiooni ellu wiia. Juba koalitsioonilise walitsuse loomise algul montenjääridega katsuwad nad walitsusse tõmmata girondiste. Nowembrikuul sulutakse jakobiinlaste klubid. Pariisi rahwas, kes nälja ja wiltsuse tagajärjel oli wiidud meeleheitlikku seisukorda, ei tõstnud oma pääd jakobiinlaste kaitseks.

Sellega oli roialistidel wõimalik tõmmata walitsusse girondiste, kes 1795 a. märtsis parlamenti ilmuwad. Algab reaktioon ja walge terror. Et rewolutsioonilist elementi walitsusest kõrwaldada, antakse wälja 22. septembril 1795 a. uus konstitutsioon. Uue konstitutsiooni järele jääb Prantsusmaa wabariigiks. Säetakse sisse 2-astmelised walimised ja waranduslik tsensus. Parlament on 2-astmeline.

1-astmelise parlamendi walimistest osawõtmise õigus on pääle waranduslise tsensusu alates 30 aasta wanadusest. Walimisi toimetatakse iga aasta, kusjuures $\frac{1}{3}$ saadikute arwust ümber wali-

takse. Wanematekogusse walimistest osawõtmise õigus on pääle warandusliku tsensuse 40 a. wanadusest ja wanematekogu liikmeteks wõiwad olla ainult naisemehed ehk lesed. Täidesaatew wõim on 5-liikmelise direktooriumi käes, kes parlamendi nõukogu poolt wäljatõõtatud ja wanematekogu poolt kinnitatud säädused ellu wiib.

Selle täiesti tagurlise ja suurkodanlise konstitutsiooni wastuwõtmine ei rahuldanud roialiste. Et neil enestel aga reaalne jõud puudus, astusid nad ühendusse uuesti näitelawale kerkinud kuulsa sõjawäe juhataja Napoleoniga, kes sõjawäe seas populaarne ja lugupeetud oli. Tema abil lootsid nad oma kawatsusi läbi wiia ja igasugu konstitutsiooni ära kaotada. Rahwas oli omas suures enamuses wabariigi poolt, olgugi mitmesugusel kujul. 4. oktoobril 1795 a. korraldatigi ülesastumise katse konwendi wastu, kuid see läks nurja.

Konwent leidis pääle konstitutsiooni, et rewolutsioon on läbi wiidud ja 25. okt. läheb konwent laiali, rewolutsiooni lõpetatuks kuulutades ja walitsuse direktooriumi kätte andes, kuhu ka mõned pahempoolsed kuuluwad.

Direktooriumi aeg 1795—1799 a. Direktoorium kutsub uue konstitutsiooni järele parlamendi kokku, kuid wiimast ignoreeritakse täiesti. Parlamendi tegewus ei awaldunud milleski, sest parteid, mis sinna sattusid, ei mõtlenudki tegewusse astuda, waid katsusid kõiksugu kombinatsioonidega konstitutsiooni ja parlamenti ära kaotada. Et parlamenti häwitada, oli tarwis wiimast Pariisi rahwa kaitse alt wabastada. 1799 a. wiidi parlament Pariisist Sant Cloud'sse üle. Warsti pääle parlamendi ülewii mist ilmub Sant Cloud (San-Klüü) ka Napoleon oma sõjawäega, Napoleoni wend Lucien, kes tol korral parlamendi esimees oli, katsus parempoolsete parteide toetusel läbi wiia parlamendis diktaatorlise wõimu andmist Napoleonile, kusjuures wabariik ja konstitutsioon alles jääks. Kuid hääletamisel kukutas parlament küsimuse läbi. Selle tagajärjel pani Napoleoni wend wolitused parlamendi ees maha ja lahkus saalist. Kuid ta ei pannud wolitusi maha riigi ees. Ta läheb Napoleoni juure, nõudes, et see sõjawäega parlamendi wastu läheks. Napoleon ei julenud soldatise, kes oma suures enamuses wabariiklased olid, wiia parlamendi wastu. Siin oskas orienteerida Napoleoni wend, kes ise sõjawäe ette ilmus, öeldes, et parlamen-

dis on väikesed rühmad, kes tööd takistawad ja kui parlamendi esimees nõuab ta wabariigi huwides sõjalist abi. Pääle sarnast kõnet olid soldatid nõus ja püssitikkudega pekstakse parlament laiali. 8. nowembril 1799 a. wõtab Napoleon walitsuse oma kätte, jättes alles direktooriumi, kuhu ta omale ustawad mehed säeb. Et oma seljatagust kindlustada, laseb ta ohwitseerid omale truudust wanduda, seega terve sõjawäe omale seljataha säädes. Walitsemiseks säetakse esialgu weel kolm konsuli — Napoleon, Siejes ja Roger Ducos. Ainult mõned üksikud kindralid, kes endiste konstitutsioonide alusel seisawad, on Napoleoni wastu, kuid nad said peaaegu kõik sõjas surma.

18. mail 1804 a. kuulutati Napoleon Prantsusmaa kuningaks „jumala armust ja wabariigi otsuse järele“.

Napoleon ei astunud wälja feodaalkorra kaitseks. Üleüldises ajalookäigus ei wõi Napoleoni reaktsiooniliseks nähtuseks nimetada, seda oli ta ainult Prantsuse rewolutsiooni käigus. Ta oli kodanliku rewolutsiooni edasikandja ja tahtis seda teostada terwes ilmas.

TALUPOJAD JA TÖÖLISED PRANTSUSE REWOLUTSIOONIS.

Rewolutsiooniline element, mis Prantsuse rewolutsiooni tekitas, oli kolmas seisus, iseäranis talupojad ja töölised. Kui 4. augustil 1789 a. talupoja kitsenduste ärakaotamisele asuti, jäi talupoeg weel rewolutsiooni edasikandjaks jõuks. Ka komisjõn, mis talupoja seisukorra parandamiseks loodi ja kus 23 liikmest ainult 2 talupoega oli, ei rahuldanud oma tööga, millega ta 15. märtsiks 1790 aastaks lõpule jõudis, talupoega. Andes talupojale õiguse end feodaalilt wabaks osta ainult mõlemate poolte nõusolekul, jättis ta talupoja ikka feodaali mõju alla, kes teda oma hääksarwamise järele wabaks wõis lasta. Siinjuures tehakse weel teine takistus. Wälja osta end feodaalilt ei wõi mitte üksik talupoeg, waid terve kogukond. Kuid talugoeg, kes rewolutsiooni tekitanud ja wana korra häwitanud, teeb siit stüühilise järelduse. Ta toimetab maaga, kui oma eraomandusega, jättes kõik maksud maksmata. Segneurid nõuawad kohtuteel maksusid talupoegadelt sisse ja kohus otsustab segneuride kasuks. Sarnane seisukord teeb talupojad rahulolema-

tuks. Nad nõuawad walitsuselt rewolutsiooni süwendamist. Walitsus on sunnitud talupoegadele wastu tulema ja 28. augustil 1792 a. antakse uus säädus wälja, mille järele segneuride õigus maa pääle kaotatakse. Kuid ühtlasi jäetakse segneuridele õigus maa eest maksu saada, kui tal dokumentidega korda läheb kindlaks teha, et maa tõesti tema oma on, missugusel juhtumisel on talupoeg kohustatud maa wälja ostma 34 kuu jooksul. Wäljaostu õigus antakse igale üksikule talupojale. Kuid ka see säädus ei rahuldanud talupoega, ta jääb endiselt rewolutsiooniliseks ja 93 a. riigipöördes ja konstitutsiooni wäljatöötamisel on talupojad suuresti tegewuses. Nad ei tunnista mingisugust wäljaostu hinda ega maksu, waid peawad maad omaks. Tuttaw on tolelaegne talupoja ütetus: „Meie segneur on *Goblensis* (s. o. emigrantide laagris) ja seepärast ei wõi mingisugust maksu olla maa eest.“ Sarnase talupoegade seisukohaga tuli konwendil rehkendada. 17. juulil 1793 a. antakse dekreet wälja, mille järele igasugune segneuride õigus maa pääle ära kaotatakse. Selle sääduse järele muutusid Prantsuse talupojad täiesti eraomanikkudeks ja nende püüded rewolutsioonis olid täidetud. 10. juuni dekreediga antakse talupoegadele tagasi ühiskondlikud maad, mis talupoegadelt mõisnikkude poolt ära oli wõetud. Talupoegade maad suurenesid weel seega, et 1789 a. wõrandati kiriku ja 1790 a. kloostrite ja 1792 a. emigrantide maad. Seega tuli riigi kätte maad ligi 5 miljardi frangi wäärtuses. Et aga riigis suur rahapuudus walitses, otsustas rew. walitsus ka need maad talupoegadele müüa 1790 a. säädusega 12 a. kestwusel — 5%. Kuid rewolutsiooni käik sundis müügiga ruttama ja juba järgmistel aastatel lühendatakse müügi aega esiteks 4½ a. pääle, siis 2 a. 10 kuu ja 1796 a. säädusega õige lühikese aja pääle.

Ühtlasi, et tekitada teatud kindi suurmaaomanikke, otsustatakse maad müüa ainult suurtes tükkides.

1793 a. säädusega, kaob Prantsuse talupoeg rewolutsiooni näitelawalt. Ta on rahuldatud omas nõudmistes. Ja edaspidises rewolutsiooni käigus muutub ta juba reaktsiooniliseks jõuks. Ta jääb weel ainus kartus, et mitte Bourbonid tagasi ei tuleks, sest siis kaotaks ta oma maa. Teiste walitsustega pole tal tegemist.

Töölised 1789 a. seisuste kogu walimistest osa wõtta ei saanud, sest et nad liig madala päewapalga tõttu otsekoheste kroonu

maksu alla ei käinud. 1789—1791 a. Prantsuse töölisele midagi ei annud pääle tsunfti korralduse ära kaotamise (4. aug. 1789 a. wõetakse Rahwuskogus päewakorda tsunftikorralduse ärakaotamine. Lõpulik otsus tehti 2. märtsil 1791 a.). Rahwuskogu töö ei rahuldanud töölisi. 1789 a. 20. oktoobri mässu wastu wälja antud säädus oli otsekoheselt tööliste wastuhakkamiste wastu sihitud. 1790 a. läks kaunis rahuliselt mööda, korraldati suuri ehitusi, kust hulk töölisi tööd leidis. 1791 a. tööseisak tekitas suuri streikisid Pariisi tööliste keskel. 14. aprillil 1791 a. ulatas Pariisis streikijate arw 80 tuhandeni, kusjuures streigist osa wõtsid peaaegu kõik tööstusharud. Streikijate nõudmised olid: päewapalga tõstmine 30 su päält 36 su pääle, tööpäewa lühendamine 13 tunni pääle (tööpäew kestis hommiku kella 4—7 õhtuni).

Waatamata selle pääle, et walitsus repressiivsed abinõud tarwitusele wõttis, jäiwad töölised rewolutsiooniliseks, nõudes rewolutsiooni süwendamist. 14. juunil 1791 a. wõtab Rahwuskogu sääduse wastu (see säädus oli maksew kuni 1854 a.), mille järele tööliste ära keelatakse:

1. ametühisuste koonduda;
2. koosolekud ja ühiste nõuete awaldamine ehk ühiste huwide eest wäljaastumine ka kirjalisel teel;
3. märgukirjade wastuwõtmine ja edasiandmine, mis mitme isiku poolt aila kirjutatud;
4. streigist osawõtmise eest määratakse 500 fr. trahwi ja 1 aasta ilma poliitiliste õigusteta;
5. ei tohi riigi töökodadesse tööle wõtta neid, kes mujalt streikimise pärast lahti saanud;
6. streigile üleskutsujatele määratakse karistus 1000 liiwri suuruses;
7. streikijate wastuhakkamiste puhul antakse politseile õigus sõjasäädust wälja kuulutada.

Iseäranis raskesti mõjus tööliste pääle riigi töökodade ärakaotamine 16. juunil 1791 a., kust hulk töölisi tööd leidis.

3. now. 1791 a. põhjussäädus säeb töölised säädusandwa kogu wastu. Põhjussäädus jagab walijad 2 osasse: 1) aktiivsed ja passiivsed. Wiimaste hulka kuuluwad ka töölised. Edasi jätab säädus suure osa töölistest ilma walimisõigusteta seega, et nõutakse

1 aasta kohapääl elamist, mis töölisel, iseäranis kriiside ajal wõimata on. Walimiseõigustest ilma jäätakse majateenijad. Walimiseõigus on 25 a. wanadusest alates neil, kes vähemalt 3 fr. suurusel otsekohest riigimaksu maksawad.

Töölised korraldasid demonstratsioone 91 a. põhjussaaduse wastu. Kui weel 92 ja 93 a. sõja tõttu juure tulid kriisid ja nälg, korraldasid töölised wastuhakkamise. Üles säeti majanduslikud nõudmised. Nõuti leiba, liha ja seepi. Et kriis ellu kutsus kiire hindade kerkimise, siis säewad töölised üles „maksimumi“ nõudmise, s. o. toiduainete kindlad hinnad. Maksimumi säädus, mis konwendi poolt wastu wõeti, ei parandanud tööliste seisukorda. Spekulatsioon kaswas iga päewaga. 31. mail 1793 a. piirasid töölised konwendi ümber, nõudes konwendi enamuse arreteerimist.

Jakobiinlased, kes 26. juulil 1793 a. walitsuse oma kätte wõtawad, katsuwad tööliste seisukorda parandada. Pannakse lõpulikult maksma maksimumi säädus, mis kuni Robespierre'i langemiseni 24. dets. 1794 a. kestab. Selle säaduse järele suurendati palka 1½ korda ja toiduainete hindasid ⅓ korda. Kuid tegelik elu ei pidanud sellest normist kinni ja hinnad tõusid produktide puudusel ja paberraha rohkusel kuni 15 kordseks. Spekulatsiooni kaswu ei suutnud takistada ka surmanuhtlus ega teised määrused.

Tööliste rahulolematus kaswas iga päewaga. Ei tahetud isegi tööd teha, sest töö ei toitnud. Et walitsusel tarwis oli töökodade töötamist ja wiljapõldude koristamist, siis oli ka rewolutsiooni walitsus sunnitud wõtma repressiivsed abinõud tarwitusele tööliste wastu. Streik ja töölt ärajäämine kuulutatakse riigi äraandmiseks. Põllult wilja ärakoristamiseks mobiliseeriti töölisi. Sarnane seisukord andis wõimaluse Robespierre'i walitsust kukutada, kuid ka uus riigipööre ei parandanud tööliste seisukorda. 1795 a. nõuawad töölised palgamaksmist 1 fr. hõbedas 100 fr. paberi asemel. Wiimane nõudmine ei läinud läbi. Wäljakannatamata elutingimuste tõttu kaswab tööliste seas enesetapmine kohutawalt. Näit. tahtsid Pariisi töölised 15. mail 1795 a. ära pidada üleüldist koosolekut abinõude leidmiseks enesetapmiste wastu. Koosolek keelati walitsuse poolt ära. Sarnase seisukorra juures on loomulik, et tekkiwad walitsuse kukutamise katsed.

Babeuf'i mäss. Babeuf (Baböff) oli pahempoolne jakobiinlane. Pääle Robespierre'i langemist parempoolsete uuesti võimulepääsemisega organiseerib ta plaanikindlat walitsuse kukutamise katset.

Ta nõuab 93 a. konstitutsiooni maksmapanemist. Tööliste majandusliku seisukorra parandamiseks nõuab ta eraomanduse ära kaotamist. Säeb üles üleüldise töökohustuse nõude: „Igaüks peab tegema produktiivset tööd“. Wiimase all mõtleb ta põllutööd, käsitööd ja sõjawäe teenistust. Ta loob tsentralisatsiooni põhimõtte järele salaorganisatsioonide võrgu. Kuid Babeuff'i organisatsioon ei saanud laialiselt tegutseda. Sinna tungis sisse radikaal-kodanlik element, kes organisatsiooni oma kasuks ära tarvitada mõtles. Nad võtsid sarnased küsimused arutusele, mis weel warajased olid, kuid mis lahkuminekuid tekitasid, näit. uue walitsuse koosseisu küsimuse jne. Selle tagajärjel tuli Babeuff'i organisatsioon awalikuks enne kui ta oma tegewust alustada sai. Babeuff arreteeritakse ja tapetakse 1797 a. Babeuff'i organisatsiooni hävitamisega lõppes tööliste osawõtmine rewolutsioonist. Töölised olid poliitiliselt tuimaks jäänud, nemad nõuawad ainult leiba. Sarnane seisukord võimaldas Napoleonile troonile astuda ja hävitada 92 93 ja 94 a. saawutused. Nii jäi suur Prantsuse rewolutsioon peatama 4. augusti 1789 a. juure.

PRANTSUSE REWOLUTSIOONI MÕJU EUROOPAS.

Prantsuse rewolutsioon säadis küsimuse üles, kas olla feodaalkorra jäänustel weel kusagil riigis või mitte. Prantsuse rewolutsioon tõi walitsuse juure maaaristokraatia asemele kodanliku klassi. Need 2 klassi ei või võimul püsida ühekorraga, sest et nende majanduslikud huwid wastolus on. Terwe Euroopa maaaristokraatia, ühes nende walitsustega, reageeris Prantsusmaa sündmuste pääle. Teisest küljest nägi Prantsusmaa kodanlus ära, et ta ei või püsima jääda üksi Prantsusmaal. Ta kuulutas sõja teiste Euroopa riikidele, et seega abiks olla säälsete kodanlastele walitsuse juure pääsemisel. Algas võitlus tärkawa kodanliku klassi ja maaaristokraatia wahel. Alguses oli kodanlik klass ja ühes sellega Prantsuse rewolutsiooniline sõjawägi tugewam. Nad wõtawad

ühe maa teise järele oma alla. Terwe Euroopa, pääle Wenemaa, sattus kodanliku klassi mõju alla. Wiidi läbi selle klassihuwidele wastawad uuendused. Prantsuse kodanlusel tuli rehkendada Wene- ja Inglismaaga, Esimeses ei olnud weel majanduslikku pinda kodanlikule rewolutsioonile. Wiimases oli tööstuse rewolutsioon küll juba läbi käinud, kuid walitsuse eesotsas oli alles maaaristokraatia. Inglismaad wõita wõis ainult terwe Euroopa riikide koalitsioon. 1807 a. sunnitakse ka Wenemaad, kellel wastupanemiseks reaalselt jõudu pole, allakirjutama ühisele kontinentaal-lepingule. Selle lepinguga tahetakse Inglismaale hoop anda. Kuulutati Inglismaale blokaat. Ükski laew ei tohtinud Inglise sadamatesse minna ega Inglise laewad teiste sadamatesse. Blokaadi tagajärjel tekkis Inglismaal kriis, rahakurs langes kiiresti. Nälja tagajärjel tekkisid wastuhakkamised, asutati salaseltsed. Kuid sellest blokaadist tuli Inglismaa wõitjana wälja. Blokaadi nurjamineku põhjuseks oli asjaolu, et Wenemaa lepingut murdis. Wene maaaristokraatia, kes kõige rohkem Inglismaaga läbi käis, sundis walitsust lepingust lahti ütlema. Napoleon kuulutas 1812 a. Wenemaale uuesti sõja et sõjalise jõuga Wenemaad allaandmisele sundida. Algab suur sõda Prantsus- ja Wenemaa wahel, kus alguses Napoleon Moskwa ära wõttis, pärast aga ise lüüa sai. Napoleoni kaotuse põhjuseks oli asjaolu, et Napoleon Wene talupoja hingeelu ei tunnud. Teda pidasid Wene talupojad ebakristuseks ja waatamata selle pääle, et Wene talupoeg ise feodaalkorra wastu oli, aitas ta maaaristokraatial Prantsuse sõjawäe üle wõitu saada. See maaaristokraatide wõit rewoluts. kodanluse üle andis terwe Euroopa feodaalidele julgust pääd tõsta. Nad koonduwad Wenemaa ümber ja 1814 a. wõetakse Wene-Inglis wägedede poolt Pariis ära. Seega sumbutati kodanlik rewolutsioon ja mõeldi wana korda maksma panna. Kuid Prantsusmaal polnud enam aluspõhja, mille pääle oleks wõinud wana kord end põhjendada. Ehk küll Bourbonid tagasi tulid, ei wõetud talupoegadelt maad ära ega loodud uuesti tsunfti korraldust.

Maaaristokraatial tuli oma wõimu suurkodanlusega jagada. Euroopa feodaalid said aru, et nende päewad warsti loetud on. Et ennast uute rewolutsioonide wastu kindlustada, ühendawad nad end „Püha Ühisusse“, millele Wenemaa, Preisi ja Austria osawõttel alus pandi 26. septembril 1815 a. „Pühu Ühisuse“ juhtijaks oli

Wenemaa. Ühisus säeb enesele ülesandeks wõidelda iga rewolutsiooni wastu igal maal. Ühes ühisuse sihi äramääramise punktis on öeldud: „Iga iseseisew riik on kohustatud teist iseseiswat riiki toetama sel korral, kui sel riigil abi tarwis läheb, kui sääl segadused sünniwad.“ 1818 a. ühineb „Püha Ühisusega“ Prantsusmaa. 1818 a. kongress otsustab, et ühisuse liikmed on kohustatud üksteisele abi andma „korratuste“ mahasurumiseks ja teisest küljest, et oma riigis korda kindlustada, tuleb kaswatada usklike tunnet, sest wiimased on rewolutsiooni tagajärjel rikutud.

Samal ajal tõstab rewolutsioon Euroopas uuesti pääd. Teiste riikide mõju all olewad rahwad algawad iseseiswuse liikumist Greekas, Hispaanias, Portugaalias ning Itaalias. Hispaanias ja Portugaalias tekkiwad 1820 a. rewolutsioonid, mis terwet Euroopat ähwardasid. Nad suruti maha „Püha Ühisuse“ osawõttei Prantsuse sõjawägedega. Türgi, Poola ja Itaalia rewolutsioonid suruti maha Wenemaa poolt. Kuid Euroopa rewolutsioonid ei jätnud oma mõju awaldamata ka Wenemaa pääle. 14. detsembril 1826 a. tõstawad waesemad mõisnikud mässu. Kuid see mäss suruti maha. Ajaloos on see tuntud dekabristide mässu nime all.

III.

PRANTSUSMAA TÖÖLISTE LIIKUMINE XIX AASTASAJA I. POOLEL.

Suure Prantsuse rewolutsiooni läbiwiiaiks oli talupoeg. Töölisteklass wöttis küll liikumisest osa, kuid ei suutnud oma mõju maksma panna. Prantsusmaa tööstus oli tol ajal manufaktuurtööstus. Suurtööstus ja ühes sellega ka suurtööstuslik proletariaat, millele töolisteliikumine põhjeneb, hakkas wälja kujunema alles pääle rewolutsiooni.

Esimene aurumasin wõetakse Prantsusmaal tarwitusele 1815 a. Kuid alles 1817 a., kui ta Roine'i (Ruaani) kiu-tööstuses tarwitusele wõeti, hakkab ta oma mõju awaldama tööstuses, mille tagajärjel manufaktuurtööstuse reorganiseerimisele asuti.

1820 a. oli tööstuses tarwitusel 65 aurumasinat. 1830 a. 625 aurumasinat 64.789 hobusejõu suuruses. 1859 a. 13.691 aurumasinat 169.166 hob.-jõuga. 1845 a. oli masinaid tarwitusel:

puuwilla tööstuses . . .	— 243
sõekaewandustes . . .	— 218
suhkrutööstuses . . .	— 209
siiditööstuses	— 143
willaketramise tööstuses	— 135.

Kogu Prantsusmaa kiutööstuses töötasid 1834 a. mehaanilise jõuga 500 telge, 1846 a. — 31.000 telge.

Mehaanilise jõu tarwitusele wõtmine tõi enesega kaasa tööjaotuse. Töö läks niiwõrd lihtsaks, et iga õppimata tööline masinatega ümber käia oskas. Näit. nõudis ühe naisterahwa saapa tegemine 84 lihtliigutust. 1850 a. wõis paar saapaid walmistada 1 tunniga. Pariisi saapawabrikus, kus 1.200 töolist töötab, walmistatakse aastas 1 miljon paari saapaid. Iga päew lasti wälja 216 paari (enne 1914 a. sõda).

Tööstusest tungis aurujõud transporti ja wiis ka sääli rewolutsiooni läbi. Esimene laew aurujõuga pandi käima 1816 aastal, sõjalaew — 1830 a. Esimene hobusejõuline raudtee ehitati Prantsusmaal 1823 a. 1. juulil 1832 a. pandi käima esimene reisijaterong aurujõuga. 1847 a. töötas tööstuses tarwitusel olev aurujõud 1½ miljoni töölise eest. XIX aastasaja 1-ne pool tõi tööstusesse suure edu.

Tekkis keemiatööstus. Esimesena wõeti tsement tarwitusele Prantsusmaal 1827 a. Samal aastal wõeti tarwitusele ka mehhaaniline trükimasin, millega tunnis kuni 1000 lehte trükkida wõis. 1867 a. leiti üles rotatsioonmasin, mis tunnis läbi lasi 20.000 lehte.

Masinate tarwitusele wõtmise mõju tööstuse pääle:

Malmi tööstus.

Rewolutsiooni algul 1789 a. oli üleüldine malmisaak	61.000 tonni.
1811 " " " "	99.000 "
1825 " " " "	192.000 "
1850 " " " "	405.000 "
1855 " " " "	849.000 "

Kiwi söe saak:

1789 a.	250.000 tonni.
1812 " "	929.000 "
1828 " "	1.774.000 "
1847 " "	5.153.000 "

Enne rewolutsiooni tarwitati tööstuses puusütt. Metallitööstuses esimest korda tarwitusele wõeti kiwisüsi 1822 a. Warsti aga tõrjus kiwisüsi puusöe tööstusest täiesti wälja, sest et ta palju odawam tuli. 1 tonni malmi walmistamine puusöega läks maksma 80—120 fr., kiwisöega aga ainult 30—60 fr.

Raua tööstus:

1825 a. walmistati rauda	140.000 tonni.
1850 " " "	246.000 "
1855 " " "	557.000 "

Raua mulla saak:

1833 a. —	714.000 tonni.
1847 a. —	1.658.000 "

Terasetööstuse kasw läks aeglasemalt, kuid kiirenes 1850 kuni 1855 a.

1850 a. walmistati 11.000 tonni.

1855 „ „ 22.000 „

Metallitööstuses tarwitati kiwisütt 1831 a. 2 miljoni tonni.

1847 a. $7\frac{1}{2}$ „ „

Waatamata selle pääle, et tööstuses tarwitusele wõeti masinad, kaswas suurtööstuse tööliste arw, sest tööstus laienes.

Sõekaewandustes töötasid:

1831 a. — 15.000 töolist.

1847 a. — 35.000 „

Malmi ja terase tööstuses:

1830 a. — 25.000 töolist.

1847 a. — 38.000 „

Tööliste koosseis:

1840—1845 a. oli 63 ringkonna aruande järele tööstuses tööl: 131.098 last, 254.871 naist ja 673.446 meest.

1840—1845 a. andis puuwilla tööstus saadusi 334 miljoni fr., linatööstus — 350 milj. fr., willatööstus 1847 a. — 473 milj. fr. wäärtuses. Weeteed andsid sissetulekut 1832 a. 2.734 miljoni, 1848 a. 9 miljardi.

Ühes tööstusega kaswas ka wäline kaubandus. 1831 a. ulatas 1.131 miljoni fr. 1846 a. 2.437 miljoni fr.

Et oma maa tärkawat tööstust wäliste wõistlejate, eestkätt tugewa tööstuse eest kaitsta, pani Prantsuse walitsus wäljast sisseweetawate tööstussaaduste pääle kõrge tollimaksu. Nii oli suhkru tollimaks 50% , metalli saaduste päält 120% .

Waatamata tööstuse kaswu ja tsunfti korralduse ärakaotamise pääle, ei saanud Prantsuse tööline weel kaua wabaks. 5. juulil 1808 a. anti säädus wälja, mille järele töö sunduslikuks tehti ja töötatöölisi kurjategijateks tunnistati. Karl X. walitsuse ajal säeti töökodades tööraamatud sisse, mis töölistele passi aset täitsid. Tööraamat hoiti ettewõtja käes, mis töölistel täiesti ettewõtte külge sidus, neid tööstuse ettewõtjast ärarippuwaks tegi. Pääle selle maksis weel reaktsiooniaegne säädus, mille järele töölistel keelatud oli ühinemine ja ühiselt oma nõudeid üles säada.

Ühelt poolt olid töölised ilma igasuguste poliitiliste õigusteta, teiselt poolt lasusid riigi ülewalpidamise kulud raske koormana rahwa masse, suurel määral töölise ja väikekodanlaste pääl. Riigi ülewalpidamise kulud kaswasid alaliselt. 1800 a. oli Prantsuse riigi eelarwe 825 miljoni fr., 1830 a. — 1095 miljoni fr. Riigi wõla protsentid ulatasid 300 miljonini.

Waatamata tööstuse tõusu pääle, wähenesid otsekohesed maksud, kuna kaudsed maksud kiirelt kaswasid.

1800 a.	sai riik sissetulekut otsekohestest maksudest:	264	miljoni
1815 a.	" " " " " "	291	" "
1825 a.	" " " " " "	271	" "
1830 a.	" " " " " "	270	" "
	kaudsetest maksudest konsuli ajal	162	miljoni
	Louis XVIII	" 343	" "
	Karl X	" 567	" "

Nälg ja õiguseta seisukord sundisid töölisi oma olukorra paranduseks sammusid astuma. Asutati pörandaaluseid abiandmise seltse, eestkätt neis tööstusharudes, kus töötasid endised käsitöölised: kinda-, tuhwli-, lukusepa- ja kangrutööstustes. 1823 a. oli 132 ametiharus 160 sarnast ühisust 11.143 liikmega. Ühisuste pää eesmärk oli abiandmine töötaoleku ja streikide ajal. Ühtlasi katsusid manufaktuurtööstusest ületulnud töölised masinate häwitamisega takistada wiimaste tarwitusele wõtmist. Liikumiste tagajärjel ei saadud masinaid tarwitada mitme aasta jooksul. Omas wõitluses masinate wastu tarwitasid töölised weel märgukirjade saatmist walitsusele. Üks suurematest märgukirjadest anti 1816 a. kingisseppade poolt protestiks masinate tarwitusele wõtmise wastu.

Töölise seisukorda halwendas märksa weel 1820 a. kriis. Rahulolematus kaswas ja 1830 a. algas uus rewolutsioon. 1830 a. 27.—29. juulil wõitlus ühelt poolt walitsuse ja teiselt poolt töölise ja kodanlise noorsoo, üliõpilaste, wahel kukutas Lionis Prantsuse walitsuse. Ehk küll töölised walitsuse kukutasid, ei saanud nad seda wõitu ära tarwitada. Kodanlus oli tugewam ja pani maksma konstitutsioonilise monarkia Louis-Filipp'iga eesõtsas. Ainuke uuendus, mis läbi wiidi, oli walimise õiguse juures warandusliku tsensuse wähendamine 300 fr. päält 200 fr. pääle, mille tagajärjel walijate hulk suurenes 100 tuh. 250 tuhandeni.

Uut monarkiat iseloomustab Marx tabawalt: „Juuli monarkia kujutab enesest aktsia seltsi, mis asutatud riigi rikkuste eksploa-
teerimiseks. Diwidendid jagatakse ära ministrite, parlamendi liik-
mete ja 250 tuh. walijate keskel. Louis Filipp on aga selle ühi-
suse direktoriks.“

Uus riigipööre ei parandanud tööliste seisukorda. Töölised nõuawad oma olukorra kindlustamist ja palga alammäära kindlaks-
tegemist. Kui walitsus töölistele wastu ei tulnud, kaswas rahul-
olematus ja wastuhakkamised said alaliseks nähtuseks. 1831 a.
ilmuwad Lioni töölised uulitsale lipukirjadega: „Kas elada tööst,
wõi surra wõitluses!“. Walitsus säadis Liooni tööliste wastu sõja-
wäe, kuid see läks tööliste poole üle. Töölised pidasid linna oma
käes 10 päewa. Et wastuhakkamist likwideerida, saatis walitsus
20 tuh. sõjameest Pariisist Lioni, kelle abil korda täks mässu
maha suruda ja linna ära wõtta. Kuid töölised ei jäänud rahule.
20. now. 1832 a. katsusid nad uuesti oma jõudu, Lioni uulitsatele
endiste nõudmistega tulles. Ka seda läks walitsusel korda likwi-
deerida. 1834 a. weebbruaril ja märtsil astusid töölised uuesti
wälja, kuid nad suruti uuesti maha.

Need kaotused üksikute ülesastumiste juures näitasid töölis-
tele, et wõimata on organiseerimata wõidelda oma õiguste eest ja
nad hakkasid end organiseerima kindlamalt sala organisatsiooni-
desse. Juba 1830 asutasid töölised organisaatsiooni „Rahwasõprade
ühisuse“ (Societe des ami du peuple). See ühisus töötas kuni 32 a.
wäljaastumiseni, kus ta awalikuks tuli ja walitsuse poolt ära häwi-
tati. Selle järele tekkis „Inimeste õiguste ühisus“ (Societe des
droits de l'homme). See oli juba laialisem. Llikmete arw ulatas
3000-ni. Ta wõttis oma kätte streikide korraldamise, wiis läbi
terwe rea streikisid Pariisist, Lionist ja teistes vähemates linnades.
Ühisuse päänõudmised olid: üleüldine walimisõigus, ühisuste waba-
dus, õiglane töö sissesäädmine, odawate toiduainete muretsemine
ja riigi abiandmine õnnetuste ja tööta oleku korral. Manifestis,
mis wälja lasti, öeldakse muu seas, et „32 miljonist elanikust üks
pisikene osä on õiguslikke kodanikke, suur osa on aga õigusteta
ja orjad“.

Tööliste sagedased wäljaastumised ja pörandaalused ühisused
panid walitsuse mõtlema. Et töölisi natukenegi rahuldada ja tei-

sest küljest rewolutsioonilist elementi pöranda pääle tuua ning salaorganisatsiooni löhkuda, lubas walitsus 10. aprillil 1834 a. säädusega töolistel luua ühisusi, kuid nende liikmete arw ei tohtinud ulatada üle 20. Prantsuse töölised omas suures enamuses ei hakanud aga walitsuse õnge, waid jäid kindlaks oma salaorganisatsioonide juure. 1834 a. asutati uus ühisus „Perekonna ühisuse“ (Societe des familles) nime all. See oli laialine ühisus. Algüksuseks oli 5—6 liikmeline „perekond“. Perekonnad ühinewad omakeskel kwartaalide järele, mida keskkomitee poolt ühendati. Kwartaale juhtisid keskkomitee poolt määratud organisaatorid. Ühisuses katsuti läbi wiia kõige suuremat konsperatiivsusust. Keskkomitee ligi ei pääsenud keegi. Kwartaalides käisid koos ainult „perekondade“ pääd. Ühenduse pidajaks keskkomiteega olid neil eneste poolt nimetatud organisaatorid. „Perekonna ühisus“, nii kui kõik sala organisatsioonid, pidas kinni Babeffi ühisuse traditsioonidest. Tema eesotsas oli Babeffi kaaslane Barbess ja Blanqui. Blanqui oli sündinud rewolutsionäär. Omas elukäigus oli ta mitu korda surma mõistetud ja omast elust suurema osa, üle 30 aastat, saatis ta wangimajas mööda. Blanqui ja Barbes, kui ägedad rewolutsionäärid, ei suutnud püsida kitsastes salaorganisatsiooni piirides. Nad tahtsid rewolutsiooni wõimalikult ruttu läbi wiia. Seks asutasid nad omale püssirohu wabriku. Et wabriku asutamisega ühisuse tegewus laienes, sai walitsus ta jälgile ning ühisus likwideeriti. Blanqui ja Barbes ühes teistega arreteeriti.

„Perekonna ühisuse“ häwitamine kutsus ellu „Aastaaegade ühisuse“ (Societe des sains). Seda organiseeris üks „Perekonna ühisuse“ juhtidest Bernard. Selles ühisuses oli algrakukeks „nädal“. „Nädala“ liikmete arw oli 7, organisaator „Pühapäew“ ja 6 realiget „Esmaspäew“, „Teisipäew“ jne. 4 „nädalat“ ühendati „Pühapäewade“ kaudu „kuuks“, iga 3 „kuud“ — „aastajakaks“. 4 „aastaaega“ sünnitasid „aasta“. „Aastaaegade“ organisaatoriks oli „Juuli kuu“. Iga „aasta“ käis otsekoheselt keskkomitee alla, kes neile oma organisaatori nimetas.

„Aastaaegade ühisus“ oli üks suurematest pörandaalustest organisatsioonidest. Pääle suusõnalise organiseerimistöõ andis ta weel kahte lehte wälja. Omaks ligemaks ülesandeks säädis ta sotsiaalse rewolutsiooni läbiwiimise ja kuninga Louis Filippi tap-

mise. Ühisuse eesotsas seisis tõsised rewolutsionäärid ja tema osawõttel ühendati 1838 a. kõik pörandaalused organisatsioonid ühiseks wäljaastumiseks. Barbessi juhatusel wõtsid töölised Pariisi linnamaja oma alla. Kuid see wäljaastumine ei toonud oodatud tagajärgi, ta suruti maha ja kõik salaorganisatsioonid purustati. Pääle purustamist kutsusid järelejäänud juhid Londonis 4. now. 1839 konwerentsi kokku. See konwerents säadis ühised nõudmised üles, mis lõpuliselt 14. sept. 1840 a. wastu wõeti. Nõudmised on:

1) Töökorralduse loomine.

2) Tagawara ladude loomine, kust ühiskonna liigetele toitu antakse.

3) Uus kaswatuse süsteem.

4) Päranduse õiguse ärakaotamine.

Need nõudmised säadsid üles Prantsuse anarkistid Proudhoniga eesotsas, kelle mõju all suurem osa salaorganisatsioonidest oli Nende tegewust waadates, mis üksikutes ülesastumistes seisis wõis neid õigusega wandeseltsideks nimetada. Ei asunud kapitalistliku korra kukutamisele laialises ulatuses, waid katsuti seda kätte saada üksikute ülesastumistega ja walitsuse juhtide surmamisega.

Tööliste ühisus, alates tööd, asus kõige päält oma nõudmiste läbiwiimisele. 14. nowembril 1841 aastal korraldati Louis Filippi apmise katse, mis aga nurja läks.

Paralleelis wandeseltsidega organiseeris end pörandal kommunistlik wool. Tema üheks tähtsamaks juhiks oli Babeffi kaaslane Puanarott. Wiimane töötas pääasjaliselt põhimõtete ja sihtide määramise kallal. Nii töötas ta 1833 a. konstitutsiooni projekti wälja, mille järele ta kommunistlikku korda tahtis maksma panna. Uues konstitutsioonis olid päänõudmiseks: eraomanduse kaotamine walmistusabinõude pääle ja nende riigi omaks tunnistamine ja laste kaswatamine riigi kulul. Wiimane nõue oli sarnane Plato lastekaswatamise nõuetele, ainult selle wahega, et seda mitte üksikule walitsewale grupile ei anta, waid terwele rahwale. Kuid oma programmi teostada arwas ta wõimaliku olewat ainult sotsiaalse rewolutsiooni läbi. Et oma programmiga laiemaid hulki tutwustada, andis ühisus raamatuid ja ajalehti wälja.

Pääle Puonarotti ühisuse olid tähtsamateks tegelasteks Pillot (Pilloo) ja Dezamy (Desami). Wiimasel oli palju utopistlisi kalduwusi ja läks, kui utopist kunagi, tulewase ühiskonna punkti-päälele äramääramisele. Tema arwates on sotsialism tööliste walitsus ja produktide jagamine. Tulewane ühiskond jaguneks 10.000 liikmelisteks üksusteks, mis rahwuste järele ühineks, kuna wiimased ühineks terweks inimkonnaks. 10.000-lise elukohaks oleks suur ilus loss. Iga liikme tarwitada oleks 3 hästi möbleeritud tuba. Söögi ja laste kaswatusmajad oleks ühised. Töökojad ehitatakse lossist kaugemale, et nad õhku rikkudes terwise pääle ei mõjuks. Igal ühiskonna liikmel on waba mehe ja naise walik ja lahkuminek.

Teureetilistest wooludest, mis enne 48 a. rewolutsiooni Prantsusmaal liikusid, oli weel õige tugew anarkistide wool. Selle woolu eelkäija oli May (Mee), kes igasugust walitsust eitas ja tema õpetusest kujunebki wälja Prantsuse anarkistlik wool, mis 60 ja 70 a. õige tugew oli. May üheks tähtsamaks järelkäijaks oli Gay (Gee).

Wähema tähtsusega oli kristlik wool, kes rahulikult kaswatuseteel tahtis ühiskonda ümber muuta. Selle woolu juhiks oli Gabett.

1830 a. rewolutsiooni sünnitatud pankiiride, börse, raudteede, kaewanduste jne. kuningate ja maaomanikkude kildkonna walitsuse wastu kaswas oppositsioon iga päewaga kesk- ja wäikekodanluse, tööliste, talupoegade ja intelligenti seas, sest iga päewaga kaswasi riigi ülewaltpidamise kulud ja riigiwõla protsendid. Nad olid kaudsete maksude näol nimetatud kihtide kanda ja läksid üleliia raskeks.

Näituseks wõib wõtta K. Kautsky poolt ettetoodud Prantsuse talupoja seisukorra 1840 a., kus kogu Prantsusmaa talupoegade põllusaaduste wäärtus oli 5.237.178 tuhat franki. Nende walmituse kulud olid 3,552 miljoni fr. Kui weel juure wõtta hüpoteeגי protsendid, margimaksud, postikulud jne., siis jääks talupoegade kätte 535 tuh. fr., see teeks 25 fr. puhast kasu talukoha pääle, missugust summat aga talupoeg terwelt kätte ei saanud; siit tuli weel maha arwata terwe rida kaudseid maksusid. Loomulik, et Prantsuse talupojad sarnases seisukorras walitsuse wastu olid.

Rewolutsioonilist meeleolu tõstis weel 45 ja 46 a. kartuli haigus ja wiljaikaldus. Selle juure tuli weel 47 a. tööstuskriis, mille tekkimise põhjuseks oli asjaolu, et waatamata kõrgete tollimaksude pääle, Prantsuse turg Inglise kaupadega üle koormati.

Kõige selle tagajärjel tuli Pariisi rahwas 22. weebruaril 1848 a. uulitsale ja 2 päewase uulitsawõitluse järele kukutati Louis-Filippi walitsus ja kuulutati wälja wabariik. Et uues wabariiklises riigipöördes töölisel suur osa etendasid, pidid kodanlased ajutise walitsuse loomisel nendega rehkendama. Säeti kokku koalitsiooniline walitsus kodanlastest ja töölistest. Wiimaste esitajana walitsusesse läksid sotsialist Louis Blanc ja tööline Albert.

Tööta tööliste suur arw (kuni 17 tuhat) sundis walitsust rehkendama tööliste küsimusega. 26. weebruaril anti wälja töökoralduse dekreet, kus walitsus kohustas end kõigile töölistele tööd muretsema. Loodi töö komisjon, mille esimeheks määrati Louis Blanc ja abiks Albert. Alguses ei saanud töölisel komisjoni loomise tagamõttest aru. Alles pärast selgus, et see oli üks kodanlaste kawalatest wõtetest, et lahti saada tööliste esitajate Blanc'i ja Albert'i kontrollist walitsuse tegewuse üle, neid kõrwaldada üleüldisest walitsuse tööst. Selleks wiidi komisjon üle Luxemburgi lossi, millest tulebki komisjoni ajalooline nimetus „Luxemburgi“ komisjon.

Tööliste surwel oli walitsus sunnitud 26. weebruaril wälja andma weel teise sääduse, kus otsustati awada „rahwatöökojad“.

Et aga tähendatud töökojad ei saaks tööliste rewolutsioniseerimise baasiseks, waid et neid ümberpöördukt ära kasutada tööliste hulgas lõhede sünnitamiseks, määras walitsus töökodade juhtijaks kodanlise inseneeri Thomas.

Et töökodade abil tööliste ühistunnet lõhkuda, kawatses walitsus neid panna parematesse tingimustesse. Marx karakteriseerib tööliste walesammu kodanlusega kokku leppides: „Töölisel wiisid weebruarirewolutsiooni läbi ühes kodanlusega, tahtes kaitsta oma huwisid ühes kodanlusega. Ajutisse walitsusse saatsid nad oma esitajad kodanlaste kõrwale tööd organiseerima. Palgatöö on ju kodanluse juures töö organiseerimine. Ilma palgatöötä ei ole kapitali, ei ole ka kodanlikku ühiskonda.“

„Luxemburgi“ komisjon ei suutnud tööliste kasuks midagi ära teha. Kuid ka Thomas'l ei läinud korda rahwatöökodades seda läbi wiia, mis walitsus ta pääle pani. Wõitis siin siiski walitsus. Tööliste tähelpanu walitsuse tegewuse päält kõrwale juhtimisega wõimaldas wõdanlusele end kindlustada wastujõuks rewolutsioonilisele töölisteklassile. Selleks asus 16. märtsil walitsus oma sõjawäe loomisele.

Prantsuse pangad olid pankroti äärel. Et neid päästa, wõttis walitsus bankiiride nõudmisel panga wõlad oma wastutuse pääle, muutes nad riigi wõlgadeks, mida katma pidid, nagu harilikult, alamad rahwakihid. Maa pääle määrati uus otsekohene maks 40 santiimi talupoja kohta. Selle maksuga säadis walitsus talupojad enese wastu.

Teisest küljest sihtis walitsus oma tegewuse tööliste wastu. Et rahwatöökodad wastu walitsuse ettekawatsusi töölisi weel rohkem rewolutsioniseerisid, neile wõimalust luues, end organiseerida, andis walitsus 16. märtsil määruse wälja, et rahwatöökodadesse tööliste wastuwõtmine seisma pannakse. See määrus tekitas tööliste wäljaastumise, mis 17. märtsil muutus walitsuse wastaliseks demonstratsiooniks Pariisis. See tööliste wäljaastumine aga läks nurja. Walitsuse kaitseks astus wälja Louis Blanc, kes tööliste nõudmised walitsuses läbi lubas wiia. Suurt lootust panid töölistel asutawa kogu pääle, mis aga 4. mail kokku tulles kõik lootused purustas. Asutawa kogu koosseis oli liig alalhoidlik. Töölistel katsusid weel kord oma jõudu. 15. mail wõttis pörandaalune wool Barbessi juhatusel linnamaja oma alla, katsudes asutada uut walitsust. Kuid 16. märtsil asutatud sõjawägi oli tugew klassisõjawägi ja walitsuse läks korda wastuhakkamist maha suruda. See wõit julgustas walitsust, sest tal oli jõud, millele toetades ta oma nõudmisi wõis läbi wiia.

Üksteise järele kaotas ta säädused, mida ta oma tegewuse algul tööliste surwel wälja oli annud. 21. juunil suluti rahwatöökodad, mis rewolutsiooni pesaks olid muutunud. Et Pariisi rewolutsioonilisest elemendist puhastada, mobiliseeriti 18—25 aastased öölised. Kes mobilisatsiooni alla ei kuulunud, saadeti prowintsidesse. Sellele säädusele wastasid töölistel 23. juuni wäljaastumisega. Walitsus saatis töölistele wastu oma sõjawäe. Algas

uulitsawõitlus, kus esimest korda ajaloos ühel pool barrikaadi puhttöölised ja teisel pool puhtkodanlased. 4-päevase võitluse järele võitsid walitsuse väed. Töölised kaotasid võitluses 2—3 tuhat surnutena ja 12—14 tuh. töölist paigutati wangimajadesse. Selle ülesastumise järele kaotati ära otsekohe kõik tööliste klubid ja ühisused, õigus töö pääle ja tööliste jaoks säeti sisse jälle tööraamat, mis töölise uuesti ette võtjate orjaks tegi. Tööpäewa pikendati 10 tunni päält 12 tunni pääle.

48 a. rewolutsioon oli pöördepunktiks töölisteklassi võitlusele. Ta näitas ära, et töölistel tuleb pidada iseseiswat võitlust. 48 a. rewolutsioon pani aluse tööliste klassiteadlikule võitlusele nii praktilisele kui ka teoreetilisele.

48 a. rewolutsiooni kohta kirjutab Marx oma „Rheini Lehes“: „Kodanlus sundis töölisi juuli wäljaastumisele. Juba see mõistis neid hukatusele. Nad ei olnud küllalt teadlikud kodanlikku walitsust kukutama. Kodanlikult walitsuselt pole töölisteklassil aga mingisugust parandust loota. Tõuseb uus loosung: „Kodanlaste kukutamine, töölisteklassi diktatuur“. See rewolutsioon oli õpetunniks töölistele... Uus Prantsuse rewolutsioon peab otsekohe maha jätma rahwuslise pinna ja oma alla wõtma terve Euroopa. Ainult sarnasel korral on sotsiaalne rewolutsioon wõimalik. 48 a. rewolutsiooni käiku edasi waadates näeme, et kesk- ja wäikekodanlik kiht ei osanud ennast walitsuse juures kindlustada. Ta ei osanud hinnata neid kihte, s. o. talupoegi ja töölisi, kelle pääle rewolutsioon põhjenes. Uus maamaks säadis talupojad walitsuse wastu, juuni wäljaastumine — töölised.

Detsembrikuul 48 a. algasid üle maa talupoegade mässud. Mässude tagajärjel pääsis Louis Napoleon talupoegade toetuse walitsuse etteotsa, kusjuures wabariik ja parlament edasi jäid. Algas laialine endiste wabaduste kärpimine. 31. mail 1850 a. muudeti walimissaadus, mille järele weebruari rewolutsiooniaegne walijate arw 9 miljoni päält 3 miljoni pääle wähenitati. 25. märtsil 1852 a. kaotati ära koosolekute ja ühingute wabadus. See saadus püsis kuni 1860 a., kus teatawad laiendused anti koosolekute pidamiseks ja ühingute asutamiseks. 1852 a. Saksamaa kommunistide pretsessi tagajärjel algas Euroopas raske reaktsioon. Aja järk tööliste klassile, mis kuni 1860 a. kestis.

Teoreetilistes küsimustes, mida Prantsuse tööliste liikumine 19. a. s. esimesel poolel esile tõi, oli kolm väljapaistwamat woolu.

1. *Blanqui* (1805—1881 a.) wool arwas üksikute rewolutsiooniliste aktidega sotsiaalset rewolutsiooni teostada. Nende tegewus seisis üksikute rewolutsionääride kogumises wäikestesse salaorganisatsioonidesse (lialisi organisatsioone nad ei tunnistanud), millede kaudu nad üksikute wäljaastumistega kodanlist walitsust kukutada tahtsid. Blankiste hakati pärast wandeseltsimeesteks kutsuma.

2. *Proudhon* (Prudon) 1809—1865 a. oli Blanqui otsekohene wastand. Kui Blanqui tunnistas ainult poliitilist wõitlust, eitab Proudhon igasugust wõitlust. Tema arwates on sotsialistlise korra maksmapanemise abinõudeks kinnituskassad, wahetuspangad, tööliste walmistamise ühisused ja kooperatiivid.

3. *Louis Blanc* (Lui Blaan) 1811—1882 a. See seisukoht, mida Louis Blanc esitas 48 a. rewolutsiooni käigus, on täiesti tingitud tema teoriast. Tema waatekoht sotsiaalse rewolutsiooni teostamisel on sarnane: Kodanlikku klassi ja haritlasi tuleb sotsialismiga tutwustada, neile tuleb sotsialismi propageerida ja kui walitewatele kihtidele selgeks on tehtud, et sotsialism kapitalismist parem on ja et ta paratamata on, siis teostawad riigi walitsused ise sotsialismi.

Kõigist neist kolmest Prantsuse sotsialismi tekkimise wooludest on Marx oma teoriasse omandanud. Nii kui Blanqui, ütleb ka Marx, et töölisteklassi wabastamiseks on waja poliitilist wõimui wõtta. Kuid siin lisab Marx juure, et poliitilist wõimu wõtta e saa grupeliste wäljaastumistega, waid masselistega. Proudhonistidest omandas Marx tema majandusliku wabastamise nõudmised, kuid marksistidel ei sünu see mitte walitsuse seljataga, waid walitsusega wõideldes. Majanduslikkude nõuete läbiwiimise abinõudeks ei tunnista Marx mitte kinnituskassasid, wahetuspankasid, waid ametiühisusi, streikisid jne. Kui Louis Blanc tahtis sotsialismi teostada kodanlise walitsuse kaudu, siis ütleb Marx, et kodanlikku walitsust tarwitame ära töölisteklassi seisukorra parandamiseks, kuid wabastamise jaoks wõtame walitsuse oma kätte ja töölisteklassi walitsus teostab sotsialismi.

IV.

SAKSAMAA TÖÖLISTE LIIKUMINE XIX. AASTASAJA I. POOLEL.

19. a. s. I. poolel oli Saksa tööstuses pääteguriteks käsi- ja manufaktuurtööstus.

Masinatööstus tekkis alles 19. a. s. keskkohal. Sellega on ka seletataw, miks Saksamaal 19. a. s. esimesel poolel tööliste liikumine ei omandanud sarnast rewolutsioonilist iseloomu kui Inglis- ja Prantsusmaal. Saksamaa käsitöölise alalhoidlikkust suurendas weel see, et säääl kergem oli õpipoisil selliks ja sellil meistriks saada. Näit. tuli Saksamaal iga 100 meistri kohta ainult 75 selli.

Manufaktuurtööstuse suuremad raioonid Sileesias linnatööstusega, Sakseni mäetööstusega ja Rheini-Westfaaleni malmitööstusega ei kannud suurtööstuse kaju, waid esitas ennem käsitööstust. Tööstuses töötasid isegi talupojad-orjad, kes omale feodaalilt tööõiguse ostma pidid.

Saksamaa tööstuse ja kaubanduse arenemisel oli 2 suuremat takistust: 1) polnud orjus ära kaotatud ja 2) Saksamaa ei kujutanud enesest ühtlast riiki, waid seisis koos üksikutest osariikidest. Suuremateks osariikideks oli Preisimaa ja Austria, kes omawahel alalist wõitlust pidasid üliwõimu pärast. Mõlemad tahtsid oma alla koondada wäikseid riike, et seega wõimaldada tööstuse edenemist. Wõitlus kestis pool aastasada ja lõppes Preisi wõiduga. Selle tagajärjel algas 1850 a. tööstuse tõus ja juba 1870 a. tõusis Saksamaa Inglismaa wõistlejaks. Näit. saadi malmitööstuses 1840 a. 170 tuh. tonni malmi, 1860 — 530 tuhat tonni.

Saksamaa tööstuslik seisukord ei wõimaldanud kodanlikule klassile wõimu juure pääsemist. Ka ei awaldanud suur Prantsuse rewolutsioon Saksamaa pääle suuremat mõju. Tõi ainult mõned

wäiksed muudatused, mis Prantsuse sõjawäe läbiminekul wiimaste poolt maksma pandi. Näit. kaotati mõisnikkude eesõigused, kuid 1814 a. Prantsuse wägede lahkumise puhul pandi nad uuesti maksma. Prantsuse 1830 a. rewolutsioon leidis juba suuremat wastukaja Saksamaal. Tema mõjul algas liikumine Saksa kodanlaste ja haritlaste seas, mis kuni 1840 a. kestis. See oli masseline wäikekodanlik liikumine, mille eesotsas seisis Saksa haritlased, pääasjaliselt üliõpilased.

1834 a. asutasid Saksa käsitöölised-emigrandid Pariisis „Pölatute ühisuse“ (Geächteten). See oli esimene katse käsitööliste poolt luua oma organisatsiooni väljaspool kodanlaste ja haritlaste liikumist. Selle ühisuse eesotsas olid Schuster ja Wilhelm Weitling (mõlemad käsitöölised), kes omale esimeseks ülesandeks sääd- sid Saksamaal isewalitsuse kukutamise. „Pölatute ühisus“ ei awaldanud laialist tegewust. 1835 a., Schusteri eestwõttel, asu- tati „Õiglaste ühisus“ (Bund der Gerechten), mida meie Saksa kommunistliku partei eelkäijaks wõime nimetada. Tema juhatuse liikmeteks olid pääle Schusteri ja Weitlingi weel kingsepp Bauer ja uurmaaker Moll. Ühisus säadis omale ülesandeks häwitada isewalitsuslikku korda ja asemele luua sarnast korda, kus ei ole eraomandust, waid kõik warad oleks ühiskonna päralt ja kus kõik ühiskonna liikmed oleks kohustatud tööd tegema. „Õiglaste ühi- sus“, mille keskoht asus Prantsusmaal, ei saanud kaua püsida. Töötades käsikäes samal platwormil asuwate Prantsuse põranda- aluste ühisustega, wõttis ta 1839 a. ülesastumisest tegelikult osa ja selle nurjamineku puhul purustati ühes Prantsuse ühisustega „Õiglaste ühisus“. Ühisuse juhtidest põgenes osa Londoni, osa Schweitsi, osa Saksamaale. Londonis kutsuti Baueri, Schapperi ja Molli eestwõttel ellu „Saksa tööliste hariduslik ühing“ („Arbeiter Bildungsverein“), mis oma pääülesandeks säadis hariduse andmise töölistele. Selleks asutati hariduse toad (Hütten). Niisama jatka- sid oma tööd Schweitsi ja Saksamaale põgenenud „Õiglaste ühi- suse“ tegelased. Töö sakslaste hulgas muutus laialiseks.

Rewolutsiooniline meeleolu Saksamaal tõusis. 1844 a. kor- raldasid Sileesias kudujad wastuhakkamise, kusjuures tööliste poolt hulk wabrikuid ära häwitati. Põhjuseks oli tööliste wilets seisu- kord. Mässu mahasurumiseks tarwitas walitsus sõjariistus jõudu.

Sileesia mässule järgnesid westuhakkamised Saksenis raudteetööstiste seas, Magdeburgis — suhkrutööstuses, Berliinis jne.

1844 a. tekitas Saksamaa tööliste liikumises pööride, kus tööliste organisatsioonide loomise ja klassilisest tarwidusest aru saavad. Ühtlasi tõi see ka pööride tööliste liikumise teoorias. Siit algab oma kindlat tegewust ka Marx, kelle elus 1844 a. pööridepunktiks peetakse.

Tööliste seas kaswas julgus, katsuti awalikke organisatsioone asutada. 1845 a. kutsuti Hamburgis elu „Eneseharimise selts“, niisama Berliinis 1847 a.

1847 a. „kartuli kriisiga“ kaswas ühenduses ka Saksa tööliste rewolutsiooniline meeleolu. Selle tagajärjel tulid sama aasta suwel Saksamaal, Schweitsis ja Inglismaal asuvad Saksa tööliste ühisuste esitajad Londoni ühisele nõupidamisele. Siin otsustati kõiki tähendatud ühisusi ühendada ühisesse kommunistlikusse ühendusesse, mille sihiks oleks olewa walitsuse korra kukutamine, eromanduse kaotamine ja tööliste wõimu maksmapanemine klassideta ühiskonna loomiseks. Sellel nõupidamisel olid esimesed kokkupõrkamised utopisti Weitlingi ja Marxi wahel, kusjuures Marx wõitjaks jäi. Weitling jäi liikumise juhtimisest kõrwale ja asemele astusid marksistid, kes ka kommunistliku ühenduse etteotsa asusid. Sama aasta nowembrikuul kutsuti teine kongress kokku, kus keskkomitee loodi ja wastu wõeti „Kommunistlik manifest“. Nüüd oli Weitling täiesti lööduj. Tema loosungi: „Kõik rahwas on wennad“ asemele sai töölisteklassi hüüdsõnaks: „Kõigi maade töölistes, ühinege!“

Et rewolutsiooniline liikumine terwes Euroopas tõusis, kolis Marx 1848 a. Londonist Brüsseli. Weebuarirewolutsiooni lahtipuhkemisega Prantsusmaal asus ta Pariisis. Siin awaldas ta Kommunistliku manifesti ja Saksa kommunistliku ühisuse nõudmised:

- 1) Terwe Saksamaa kuulutatakse ühiseks wabariigiks.
- 2) Parlamendi saadikutele tuleb tasu maksta.
- 3) Alalise sõjawäe kaotamine ja üleüldine rahwa sõjariistu panemine.
- 4) Feodaalide mõisad ja kaewandused kuulutatakse riigi omaks.

5) Talupoegade maa pääl olev hüpoteegi wõlg kuulutatakse riigi omaks, wõla %%% makstakse riigile.

6) Rentnikud peawad rendimaksu maksma riigile.

7) Weoabinõud (raudteed, laewad jne.) tunnistatakse riigi omaks.

8) Päranduse õigust kitsendatakse.

9) Progressiivse maksu sissesäädmise ja tarbeainete päält maksu ärakaotamine.

10) Rahwa töökodade asutamine. Tööliste olemise kindlustamine ja töowõimetutele abiandmine.

11) Üleüldine maksuta rahwa haridus.

Nõudmine lõppes järgmiselt: „Saksamaa tööliste, wäikekodanuse ja talupoegade huwides on tarwis nende nõuete täidewiimiseks kõige energilisemalt tööle asuda. Ainult nende nõuete elluwiiemisega wõib see mitmemiljoniline rahwakogu, keda praegu käputäis inimesi kurnab ja kes kurnamist kawatseb jätkata, seda wõimu kätte saada, mis neile kohane, kes kõik warad loob.“

Wõitlust kommunistliku ühingu wastu algas kõige ägedamal kombel Saksa kodanlik ühisus „Noor Saksamaa“. 48 a. rewolutsioon Prantsusmaal kutsus Saksamaal suurema liikumise ellu. Eeltöö oli salaorganisatsioonide poolt tehtud. Prantsuse walitsuse kukutamine ja wabariigi wäljakuulutamine wiis Berliini rahwa uulitsale. 7. märtsil korraldati suuri rahwa koosolekuid, kus nõutakse eestkätt ühise maapäewa kokkukutsumist. 18. märtsil korraldati uuesti demonstratsioone, walitsus saatis rahwale sõjawäe wastu, kuid see oli liig nõrk ja juba 19. märtsil oli sõjawägi wõidetud ja Berliin rahwa käes. Rahwa meeoleolu oli walitsuse wastu, taheti walitsust kukutada ja kuningat troonilt tõugata. Selleks muudeti 18. märtsil langenute matuserong demonstratsiooniks, mis kuninga lossi eest läbi pidi minema, ja ühes sellega taheti ka kuningat kukutada. Kuid kuningas sai oma seisukorrast aru; ta teadis, et tal reaalne jõud puudub, kuid rahwa hingeelu tundes oskas ta wäljapääsu leida. Kui rongikäik lossi juure jõudis, tuli kuningas ilma mütsita sõbralikul näol balkonile. See juhtumine muutis otsekohe rahwa meeoleolu; keegi ei mõtelnudki enam kuningat häwitada. Demonstratsioon muutus lihtsaks matuserongiks, mis

kirikulaulu lauldes kuninga lossi eest surnuaia poole liikuma hakkas. Pääle matmist läks igaüks rahulikult kodu.

See juhtumine kuninga ja rahwa wahel näitas, et waatamata kommunistliku ühisuse töö pääle, ei olnud Saksa töölisteklass weel küllalt klassiteadlik, et rewolutsiooni läbi wiia. Seda teha ei suutnud ka kodanlus, kellel igasugune kawa puudus. Nõudmised, mis rahwa poolt märtsi wäljaastumisel üles säeti, wiis walitsus sääduslisel teel läbi. Anti sõna, trüki ja koosoleku wabadus. Kutsuti kokku ühine eelparlament, kus oli esitatud 38 üksikut riigikest ja 4 wabalinna. Berliinis säeti kokku kodanlik ministeerium.

Saadud wabadusi hakkasid töölised kohe kasutama. Asuti seltside ja ühisuste organiseerimisele.

Ühel suurel rahwakoosolekul esines trükitooline Born tööliste organiseerimise kawaga: Töölistel on tarwis luua oma partei, need oleks ametiühisused keskkomiteega eesotsas. Ühisuste üiesandeks oleks wõitlus palgakõrgendamise, 10-tunnilise tööpäewa, lastetöö keelu jne. eest.

Sarnaste hüüdsõnade rahwa sekka wiskamine kutsus üle maa ellu rahwakoosolekuid, mille tagajärjel asutati tööliste ühisus „Saksa tööliste wendlus“. See ühisus kaswas kiiresti. Poole aasta jooksul tõusis ta osakondade arw üle maa 250 pääle.

Rewolutsioonilise liikumise algul tuli Saksamaal kaks woolu nähtawale: 1) Kes olewa tööstusliku muutusega (masinate tarwitusele wõtmisega) leppisid ja näitasid, et tööliste tulewik selles seisab, et eraomandust kaotada. See wool säadis oma wõitluse käigus rewolutsioonilised nõudmised üles.

2) Wool säadis oma pääülesandeks wõitluse tööliste proletariiserimise wastu ja tahtsid tagasi minna sarnase seisukorra juure, kus iga töötaja ise oma tööriistade omanik oli.

Kuid sarnane tegewuse wabadus töölistel ei kestnud kaua. Samal ajal, kui töölised kõik oma tähelpanu pöörasid endi organiseerimise ja ajalehtede wäljaandmise pääle ja walitsuse pääle wähe rõhku pandi, läks walitsusel korda omale tugewat sõjawäge luua. Niipea kui walitsus tundis enda küllalt tugewa olewat, hakkas ta antud wabadusi kärpima. Esimeseks ohwriks langes Wiener linn, kus pahempoolne kodanlus wõimu oma kätte oli wõtnud. 10-päewase uulitsawõitluse järele langes Wien 30. oktoobril

walitsuse sõjawägede kätte. Rewolutsionääride juht Blum wangis-
tati ja poodi 9. nowembril üles.

9. nowembril 1848 a. wõttis walitsuse sõjawägi kindral Wran-
geli juhatusel Berliini oma alla, seega wiimastele uuendustele
lõppu tehes. Ühine eelparlament püsis kuni 1849 a. märtsini,
kus ta ise enda likwideeris ja 290 häälega 248 wastu terwe Sak-
samaa walitsemise üle andis Preisi kuningale. Sellega algas Saksa
osariikide ühendamine ülewalt poolt Preisi junkrute kepi alla.

Töölised tegid weel katseid oma seisukorda parandada. 49 a.
oktoobrikuul asutati „Põhja Saksa tööliste ühisus“. Korraldati
weel mõned wastuhakkamised, kus barrikaadidel wõideldi. Üks
suurematest wõitlustest oli Borni juhatusel Dresdenis. Kuid kõik
need katsed reaktsiooni wõita jäid tagajärjetaks.

1850 a. suluti „Wendluse ühisus“. Rewolutsiooniline liiku-
mine kestis edasi weel Rheini prowintsis, kuid 1851 a. arreteeriti
kommunistliku partei keskkomitee ja 1842 a. Kölni kommunistide
protsessiga häwitati ajutiselt kommunistlik liikumine Saksamaal.
19. juuni 1854 a. säadusega keelati tööliste poliitiliste organisat-
sioonide asutamine ära jne.

1848 a. rewolutsioon Saksamaal säadis walitsuse etteotsa
Bismarcki, kes uuendusi läbi katsus wiia ülewalt poolt.

Pääle rewolutsiooni sumbutamist 1850—1860 a. tegutses Sak-
samaal weel wäikekodanlik wool Schulzi ja Delitschiga eesotsas.
Nad nägid ära, et nad jõuetud on suurtööstust häwitama. Et
suurtööstuse häwitawat mõju wäiketööstuse pääle wähendada, sel-
leks katsusid nad asutada walmistawaid kooperatiive. Walitsuse
küsimuses wõttis see wool ükskõikse seisukoha.

1863 a. asutati Saksamaal esimene sotsiaaldemokraatlik töö-
liste partei ja ühes sellega algas sääl klassiteadlik tööliste lii-
kumine.

V.

WENEMAA TÖÖLISTE LIIKUMINE.

Wenemaa tööliste liikumine sai oma alguse wabrikutööstuse tekkimisega. Wiimase algust arwatakse Peeter I. ajast pääle. Peeter I. ajal oli walitsus iseäranis huwitatud tööstuse arenemisest. Walitsus, kes Wenemaa laiendamiseks palju sõdasid pidas, wajas sõjamaterjaali ja warustust. Terwe Peeter I. aegne tööstus seisis walitsuse tellimiste täitmisel. Peeter I. läks isegi nii kaugemale, et kellad kirikutornidest lasi maha wõtta ja suurtükkideks ümber walada. Wabrikutööstuse toetamiseks määrati wabrikutele riigi poolt abiraha 100 tuh. rubla, mis tolleaegse rahakursi järele kaunis suur summa oli.

Et Wenemaal tol ajal weel pärispõlw maksmas, pidi walitsus ka selle eest hoolitsema, et wabrikutel oleks oma kindel kontigent töölisi. Selleks andis Peeter wälja iseäralise käsukirja, mille järele wabrikantidele luba anti wõtta õpilasi niihästi Wene kui ka wäljamaalastest (Peetri ajal toodi wäljamaalt õige palju meistrisi, kes wabrikutes juhtiwat osa etendasid).

Töölisi tööstuseettewõtjad said: 1) talupoegadest-pärisorjadest, keda mõisnikud-ettewõtjad oma ettewõttes tarwitada wõisid. 2) raske surwe tagajärjel maalt ära põgenenud pärisorjadest, keda Peetri käsukiri wabrikantidel ära keelas mõisnikkudele tagasi anda.

Peetri surma ajal oli Wenemaal juba 233 wabrikut ning tehasi. Wenemaa wabrikutööstus tol ajal esitas kolm liiki ettewõtteid:

- 1) mõisnikkude (вотчинные).
- 2) kaupmeeste (посессионные).
- 3) kodune käsitöö (кустарные).

Esimene osa ettewõtjaid oli eesõigustatud seisukohal. Nad töötasid riigi kaasabil, walmistasid ainult riigile. Seega olid neil

teilmised kindlustatud, ka polnud neil wõistlust karta. Töolisteks oma ettewõtetes tarwitasid nad oma orje-talupoegi.

2 osal ettewõtjatel tuli kõige päält wõistelda mõisnikkudega. Et neil kindlaid tellimisi ei olnud, wõisid nad oma ettewõtet arendada selles piiris, milles era tarwidus ühes wõi teises nende ettewõttes walmistuse sääduse järele kaswas. Töös tuli neil tarwitada wabat tööjõudu, mida Wenemaal tol ajal üleüldse ei olnud. Tarwitada tuli wäljamaalasi ja ärajooksnud orje, keda Peetri käsukiri ettewõtte külge kinnitas.

3. liik, kodu käsitöölised, konkureerisid suuresti 1. ja 2. liigi ettewõtjatega. See käsitöölise kiht tekkis järgmiselt: talupojad-orjad õppisid oma härra ettewõttes töötades käsitöö ära (tolleaegsed wabrikud olid manufaktuur alusel) ja organiseerisid kodukülasse tagasi minnes oma ettewõtted. Seega tekkisid Wenemaal terwed käsitöö külad, kes teiste tööstuse ettewõtjatele suurteks wõistlejateks said.

Et 2. liigi ettewõtete töö parem oli kui mõisnikutel, sest, et wõistluses püsida, olid nad sunnitud kõik abinõud tarwitusele wõtma, et paremini ja odawamini walmistada, tuli walitsus nefle wastu tööjõu muretsemise küsimuses. 1728 a. anti uus määrus wälja, mille järele kaupmeestele õigus anti wabrikute juure osta terweid külasid. 1736 a. kinnitati meistrid wabrikute külge, sest meistrid läksid, omale wara kogudes, wabrikutest ära, asutades oma töökojad, mis wabrikud raskesse seisukorda pani.

Külad, mis wabrikute külge kinnitati, muutusid tööliste barakkideks, wõimatu wiletsate tingimustega ja walju distsipliiniga. Tööpäew oli 14, 16 kuni 18 tundi pikk. Isegi 8-10 aastased lapsed töötasid kuni 14 tundi päewas. Iga wäikese eksituse eest nuheldi waljult. Sarnase olukorra tõttu langesid n. n. wabriku külad talupoegade põlgutuse alla. Ütelus: „Selles külas on wabrik“ tekitas samasuguse tunde, kui oleks öeldud: „selles külas on katk“. Sarnane tööliste seisukord kutsus ellu alalisi wastuhakkamisi ja rahulolematusi ja takistas tööstuse arenemist. Seisukord muutus nii terawaks, et Anna Leopoldowna walitsus oli sunnitud asutama komisjoni tähendatud küsimuse uurimiseks. Komisjon leidis, et alaliste segaduste ja tööstuse mitteedenemise põhjuseks on tööliste orjalik seisukord. Pääle selle anti määrus wälja, kus ära

keelati 2. liigi ettevõtjatel talupoegi osta ühes maaga, seega kaotati wabriku külad ära. 1752 a. senati käsk määras iga wabriku tööliste arwu kindlaks. Iga ettevõtja wõib pidada ainult 12—42 töolist. Peeter III aegne walitsus läks weel kaugemale, ta keelas 1762 a. taelupoegade ostmise wabrikutele täiesti ära.

Wiimane määrus sai suureks takistuseks 2. liigi tööstuse arenemisele.

1775 a. 328 wabrikust oli 66 mõisnikkude, 46 wäljamaalaste ja ülejäänud kaupmeeste omad. Ehk küll wiimaseid arwu pooldest rohkem oli, tuli $\frac{1}{3}$ terwest läbikäigust mõisnikkude wabrikute arwele.

Nii näeme, et 18 a. s. Wenemaal edenes see osa tööstusest, mis riigile walmistas bresenti, paberit, willast riidet jne. Ainult 19 a. s. esimesel poolal algas kiire kasw neis tööstusharudes, mis rahwa nõudeid täitsid, näit. puuwilla tööstus.

1860 a. kaswas puuwilla sissewedu 50 korda. 1875 a. ulatas see 2.600 tuh. pd.

Ketruse sissewedu kaswas kuni 1840 a., kus ta 590 tuh. pd. ulatas, pääle selle hakkas aga langema ja 1860 a. weeti ketrust sisse ainult 10 tuh. pd. Puuwilla sisseweo kaswu ja ketruse sisseweo wähenemise põhjuseks oli masinate tarwitusele wõtmise Wenemaa tööstuses. Masinaid weeti sisse pääasjalikult Inglismaalt.

Muudatusele rahwatarwidustes kui ka walmistuses järgnesid ka sellekohased säädused.

1809 a. anti kalewiwabrikutele, mis enne ainult riigile töötasid, õigus riidet müüa ka eraisikutele. 1816 a. säädus lubas neid müüa igale ühele. Uued säädused muutsid mõisnikkude wabrikute seisukorda alaliselt halwemaks. Nad ei suutnud wõitlust wälja kannatada ühelt poolt seepärast, et nad orjade tööjõuga töötasid, ning teiselt poolt, kui neil tellimised kindlustatud olid, ei püüdnud nad tööstust arendada. Mõisnikud muutusid riigi wõlgnikkudeks. 1843 a. oli mõisnikkutel riigipangas laenu pandiks 5.575.515 hinge, 1852 a. kaswas see arw 5.843.765 hinge pääle. 1851 a. tegi panditute arw 54 prots. wälja terwest tollaegsest mees-elanikkude arwust. Orja töö tööstuses hakkas ikka enam ja enam kaduma ja asemele astus waba töö. Nii töötas kaupmeeste wabrikutes 1804 a. waba ehk poolwaba töolistest 48 prots., 1849 a. aga juba 54 prots.

WABRIKUTE ÜLEÜLDINE ISELOOM.

1815 a. oli 4129 wabrikut. Neis töötasid 172.882 töolist. Seega tuli iga wabriku kohta 41 töolist. 1843 a. oli 6813 wabrikut 466.579 töolisega. Iga üksiku wabriku kohta tuli 68 töolist.

Sisemise turu kasv:

Nishni-Nowgorodi laada läbimüük ulatas	1840 a. üle	38 milj. rbl.		
	1850 " "	44 " "		
	1860 " "	69 " "		

Sarnane oli Wenemaa tööstuse seisukord kuni 19 a. s. kesk-kohani. Wastawalt kujunes ka töolisteliikumine. Tööliste seisukord wabrikutes oli äärmiselt wilets. Tööpäew kestis kuni 18 tundi, kusjuures päewapalk kuni 4 kop. oli.

Olonetsi wabrikus oli päewapalga suurus 4—5 kopikat. Ühe päewa töölt puudumise eest trahwiti töolist nädala palgaga. Kõige selle juures pidid töölised weel otsekohest riigimaksu maksma. Kui 1761 a. riigimaksu suurendati, jätsid Olonetsi wabriku töölised töö seisma, Katariina II juurde oma saadikuna saates töölise Emeljan Kalistratowi. Siin juures olid töölised kindlas usus, et walitsus neile wastu tuleb. Arwati, et walitsus ei tea, et töölised nii wiletsates oludes on.

Kuid Kalistratow arreteeriti enne kohale jõudmist teel. Wangis olles läks tal korda oma saatusest Olonetsi teadustada, kus ta kõik süüdistused oma pääle wõtab ja teisi kedagi ära ei anna (я все сношу на себе, а на других ничего не показываю. За весь мир принимаю нужду к лучшему). See ütetus näitab, et Kalistratow, kui esimene töölise esitaja seisis oma ülesande kõrgusel.

Kui teated wabriku tagasi jõudsid, et nende saadik enne kohale jõudmist arreteeriti, seisukord aga wahepääl ei paranenud, otsustasid töölised 1871 a. uuesti saadikud walitsuse juure saata. Nüüd waliti saadikuteks Sobolew ja Trofimow, kuid ka need arreteeriti tee pääl. Sobolewil läks aga korda ära põgeneda. Kui töölised Sobolewi käest, kes külasse tagasi tuli, kuulda said saadikute teistkordsest arreteerimisest, tõusis terve küla üles. Walitsus saatis rahustama terve sõjawäe salga. Selle järele wõtsid

töölised sõjariistad kätte, wäejuhataja pekseti läbi ja wäeosa kihutati külast minema. Selle juure tähendasid töölised: „Kui meie külaliseks oleks kindral ise tulnud, oleks temaga samuti sündinud“ *). Kuid töölised polnud oma usku walitsusse weel kaotanud.

Nad katsusid weel kord õnne saadikuga. See kord saadeti Hibarow. Wahepääl jõudis walitsuse suurem wäesalk kohale ja algas „rahustamine“.

Töölised ei suutnud wastu panna ja ülestõusmine suruti maha, millele trahwimine järgnes. Sobolewile ja Kostinile, kui wastuhakkamise juhtidele, mõisteti 100 piitsahoopi ja põletati näole kolm tähte B. O. З. (возмутитель), 4 töolist, nende hulgas ka Kalistratow, saadeti eluks ajaks Siberisse soldatiks, 2 töolist eluks ajaks Siberisse asumisele, 60 anti peksa ja saadeti Siberisse asumisele. Nii lõppes wastuhakkamine Olonetsi wabrikus.

Wiletsad elutingimused tekitasid tööliste rahutusi weel mujal Wenemaal. Nii 1763 a. Tambowi kub. wabrikutes algas wastuhakkamine, kui päewapalka 5 kop. päält 2—3 kopika pääle alandati. See wõitlus kestis 20 aastat. Algust tehti palwekirja saatmisega. Jäeti töö seisma ja saadeti 100 töolist ühes palwakirjaga, kus muu seas öeldud, et nad „Rapini (wabrikute omaniku) juure tööle ei lähe ja karistuse üle waidlema ei hakka, kuid jääwad oma juure kindlaks.“ Küsimus läks senati arutusele, kes oma järelduse tegi ja Katariina II ette pani, nõudes töölistele kõige waljemat karistust. Katariina oli aga teises arwamises, kui ta oma resolutsiooni pääle kirjutas: „äärmusteta inimesed harwa lähewad äärmusjeni“ (Без крайности люди до крайности редко доходят). Nii wõitsid Tambowi töölised.

18 a. s. lõpul ja 19 a. s. algul olid sarnased wastuhakkamised harilised nähtused. Nii oli 1777—1802 a. Krasnoselskis, 1797—1806—1823—1834—1844 a. Moskwa kubermangus. 1844 a. Woroneshi kubermangus, mis sõjariistade abil maha suruti. Kuid siiski tõi wiimane wastuhakkamine wäikese paranduse. 1845 a. anti säädus wälja, mille järele kaotati öötöö kuni 12 a. wanadustele.

Streikide ja wastuhakkamiste wastu wõitles walitsus ühelt poolt sellega, et määras streikimise eest 1845 a. töölistele trahwi.

*) Хотя бы и сам генерал приехал к нам в гости, то-б ему то же было.

Teiselt poolt anti 1824—1840 a. säädus wälja, mille järele töölised wabriku küljest wabaks tunnistati. Seda säadust wiisid läbi 1840 a. 42 wabrikut, kuna 16 wabrikut töö seisma jätsid, kartes, et uue töökorralduse juures wabrik sissetulekut ei anna. Alles 1861 a. läks wabrikutes täieline tööliste wabastamine läbi.

Samal ajal oli rahulolematu ka talupoegade keskel. 1774 a. tõstsid talupojad mässu, mis ajaloos Pugatshewi mässu all tuntud on. See mäss suruti sõjariistade abil maha.

1825 a. korraldasid wäljaastumise walitsuse wastu waesemad mõisnikud (dekabristide mäss).

1826—1830 a.a.	oli Wenemaal	41 mässu
1830—1834	" " "	46 "
1835—1844	" " "	160 "
1845—1854	" " "	309 "

Sellest näeme, et mässude arw kaswas kiiresti, waatamata selle pääle, et walitsus mässajate wastu kõige karmimad abinõud tarwitusele wõttis, tarwitades terrori, Siberisse asumisele saatmist jne.

Kuid olukorra sunnil oli walitsus sunnitud 1861 a. talurahwast wabaks laskma. Küsimust arutati kaua, kuid teist wäljapääseteed pääle wabakslaskmise ei leitud. Waielust sunnitas weel küsimus, kuidas wabaks lasta, kas maaga wõi ilma maata. Kuid ka slin oldi sunnitud otsusele jõudma, mida Nikolai I sõnad iseloomustawad: „Parem wabatahtlikult wähem anda, kui pärast kõik wägisi ärawõetakse.“

IV.

ESIMENE INTERNATSIONAAL 1864—1876.

Töölise rahvusvahelise organisatsiooni vajaduse mõiste oli tööliste klassil varakult selge. Seda näitasid ühelt poolt 18 ja 19-aastasaja kodanlikud rewolutsioonid, teiselt poolt edenenud tööstus ja kaubandus, mis lõi riikide vahelises läbikäimises rahvusvahelised sidemed ja organisatsioonid. Töölised said aru, et kapitalism on rahvusvaheline ja tema vastu võitlema peab ka rahvusvaheliselt, sest vaatamata rahvuse pääle on tööliste huvid igal maal ühesugused. Teiste maadega ühendust loodi ka käsitöölise (19 a. s. olid veel maksmas käsitöölise traditsioonid, ühest kohast teise rändamine) ja poliitiliste väljarändajate (emigrantide) kaudu. Nii tekkis esimene Saksa käsitöölise organisatsioon Prantsusmaal ja säälselt liikumisest tegelikult osa võttes, pidas ta ka kindlat sidet Saksamaaga. 1839 a. väljaastumise mahasurumisega ja organisatsioonide purustamisega wiisid sakslased oma organisatsioonid üle Schweitsi ja Inglismaale. „Öiglase ühisust“ võime nimetada rahvusvahelise tööliste liikumise eelkäijaks. Tema liigeteks võisid olla töölised kõigist rahvustest. Kuid rahvusvaheliseks tööks oli see ühisus liig kitsas. Saadi aru, et tööliste liikumise rahvusvahelisele alusele wiimiseks on vaja ühist keskk kohta üleilmlises maastabis. Loosung: „kõigi maade töölised, ühinege!“ säeti Saksa Kommunistliku Ühingu poolt üles ja see oli sakslastel esimene katse luua rahvusvahelist ühingu. Selle katse ajas nurja 48 a. rewolutsioon, mis töölisi ainult omal maal võitlema sundis. Kodanluse wõiduga algab reaktsioon ja selle tagajärjel tekkinud Kölni kommunistide protsessiga häwitati esimene katse rahvusvahelist keskk kohta luua 1852 aastal täiesti.

Parallellis töötasid ka Inglise töölised rahvuswahelise liikumise kasuks. Juba chartistid katsusid luua sidemeid teiste maade töölistega. Seda tehti pääasjalikult Londonis asuwate emigrantide kaudu.

1844 a. kutsuti ellu Saksa, Poola ja Prantsuse emigrantide poolt uus ühisus „Demokraatlik wendlus“. Chartistide liikumise purustamisega liitusid ühisusega üksikud chartistide rühmad. „Demokraatlikule wendlusele“ anti rahvuswaheline kuju. Tema eesotsas seisis sekretariaat, kus igal ühisusse kuuluwal rahwusel oma sekretäär oli. Ühisuse loomisel oli sekretariaat 6-liikmeline: Inglise, Saksa, Prantsuse, Slaawi, Skandinaawia ja Schweitsi esitusega. Detsembris 1847 a. wõeti ühisuse põhikirja uus punkt juure, mille järele igale juure liituwale rahwusele õigus anti sekretariaati walida oma sekretääri, kellele ülesandeks oli juhutada oma rahwuse tööd. Demokraatlik wendlus ei wõtnud laialist kuju. Oma pääülesandeks säadis ta liigete kaswatamise. Löökülesandeks tehti töölistele selgeks teha, et nad on wennad, ühise pere liikmed. Kapitalistliku korra kohta oma põhimõtete awaldamis ütlesid nad: „Meie arwame, et maa ja ühes sellega kõik rikkused on rahwa omad“.

Ühisuse tegelased kriipsutasid oma ülesastumistes alaliselt alla tööliste ühise ülesastumise wadjadust üle Euroopa. Selleks kawatsewad nad kokku kutsuda rahvuswahelist rewolutsioonilise demokraatide (rewol. demokraatia all mõtlesid nad tööliste klassi) kongressi. Demokraatide wendluse miitingul 29. nowembril kõneles Marx: „Brüsseli demokraatid wolitasid mind Londoni demokraatidega läbi rääkima, et järgmisel aastal kõigi rahwuste kongressi kokku kutsuda, s. o. kõigi rahwuste tööliste kongressi... Inglise chartistid ja Belgia demokraatid on päris demokraatid...“

Rahvuswahelist organisatsiooni ellu kutsuda katsusid weel teised Inglise organisatsioonid. 1854 a. kutsusid chartistid Manchesteris oma parlamendi kokku, kus nad muu seas walisid „Rahvuswahelise komisjoni“. See komisjon kuulutas enese „Rahvuswaheliseks komiteeks“, kuhu iga rahvus oma sekretääri saatma pidi. Rahvuswaheline komitee ei suutnud aga laialist kuju omada. Terwe ta tegewus seisis mõne miitingu läbiwiimises.

Prantsuse rewolutsiooni aastapäewal 27. weebr. 1855 a. Londonis ära peetud miitingu kohta kirjutas „Rahwaleht“ („Peuples“

Paper“): „Prantsuse ja Inglise töölised elawad ühesugustes tingimustes, neil on ühtlane ajalugu ja selle tõttu tuleb neil ka ühiselt tegewusse astuda.“ Ühtlasi lisas leht juure, et sellel miitingul oli määratu suur tähtsus, ta kuulutas wälja „rahwuswahelise ühenduse“.

Rahwuswaheline komitee pööras 1856 a. maikuul manifestiga kõigi maade tööliste poole üles kutsudes looma rahwuswahelist komiteed, milles esitatud oleks kõik maad, kuna kohtadel ühendust peaks igas tööstuspunktis loodud komiteed. Manifestis ette toodud mõtte teostamise wõttis oma pääle rahwuswaheline komitee, Inglise chartistid, kommunistlikud ühingud ja Poola sotsialistid. Kuid see mõtte jäi ellu wiimata ja 1859 a. lõpetas rahwuswaheline komitee oma tegewuse.

Rahwuswahelist sidet elustada püüdsid ka Prantsuse töölised. 1856 a. sõitsid Prantsuse tööliste esitajad Londoni läbirääkimisele üleilmse tööliste organisatsiooni loomise pärast. Kuid see sõit ei toonud tagajärgi. Prantsuse ja Inglise tööliste esitajad ei jõudnud oma wahel kokkuleppele. Prantsuse saadikud olid prudonistid, kes ainult majanduslikku wõitlust tunnistades, rahwuswahelist majanduslist ühisust luua kawatsesid, millel oleks oma rahwuswaheline pank. Inglise töölised ei seisnud sarnasel utopilisel alusel. Nemad olid weel chartistide mõju all, wiimased aga, nagu teame, seisid klassiwõitluse alusel.

1862 a. rahwuswahelisel tööstuse näitusel Londonis kerkis rahwuswahelise tööliste organisatsiooni loomise küsimus uuesti üles. Rahwuswaheline tööstuse näitus oli korraldatud tööstuse ettewõtjate poolt, kes sinna wõimalikult vähem klassiteadlikke töölisi saata püüdsid. Prantsuse töölistele wõimaldas oma esitajaid näitusele saata seisukord, mis walitses Prantsusmaal tol ajal. Prantsuse walitsus oma lühikese tegewuse aja wältel oli oma autoriteedi kaotanud niihästi tööliste kui ka wäike- ja keskkodanluse seas. Nimetatud kihid olid koos töötades walitsusele kardetawad.

Et tööliste poolehoidu wõita, lõhet tekitada kodanluse ja tööliste wahel, andis walitsus töölistele luba saata oma walitud esitajad wäljanäitusele. Walimiste läbiwiimiseks lubati töölistel organiseerida oma walimise bürood. Esitajate arw oli 200.

Ka Saksa töölistel läks korda 12 esitajat Londoni saata. Ehk üll Saksamaal tööstuslik rewolutsioon oli läbi läinud, oli sääl po-

liitiline walitsus maaomanikkude käes. Selle tõttu blokeeris Saksa liberaalne kodanlus töölistega wõitluses walitsuse wastu. Bloki kindlustamiseks wõimaldas kodanlus töölistele esitajate saatmist.

Prantsuse ja Saksa tööliste esitajad wõtsid ühisel koosolekul Londonis rahwuswahelise organisatsiooni loomise mõtte uuesti ülesse. Kuid seda tol korral teostada ei saadud.

Poola mässu mahasurumine ja Poola emigrantide wäljarändamine Euroopasse 1863 a. tekitas tööliste seas terwe liikumislaine. Suuremates tööstuse keskkohdades korraldati wenewastalisi demonstratsioone. Inglise töölised saatsid Prantsuse töölistele adressi kus alla kriipsutati klassiwõitlust ja üles kutsuti ühiselt wõitlema Poola kasuks, et sääl sotsialistlist korda maksma panna. Inglise adressi pääle wastust ära andma sõitsid Prantsuse tööliste poolt saadikutena Tolaine ja teised, kes ka osa wõtsid Londonis 22. juulil Poolamaa auks korraldatud miitingust. Siin räägiti uuesti rahwuswahelise tööliste organisatsiooni tarwilikkusest.

Septembris 1864 a. sõitsid Prantsuse saadikud uuesti Londoni, seekord juba kindla projektiga komisjoni luua, kes kõige maade töölistega ühendust peaks. Prantslaste wastuwõtmiseks korraldasid Inglise töölised Püha Martini saalis suure rahwuswahelise miitingu. Sel koosolekul pandi alus I Internatsionaalile. Põhilause ja põhikirja wäljatöötamiseks loodi 21-liikmeline komisjon. Järgmisel aastal otsustati kokku kutsuda rahwuswahelist tööliste kongressi. Komisjoni wäljapaistwamateks liikmeteks olid inglaste poolt Odgers, Nowell, Osborn, Lukraft. Prantslaste poolt Denuels, Bosquet, Itaaliast Fontan ja Mazzini ja Saksamaalt Ekarius ja Marx. Komisjon täiendas 5. okt. kokku tulles oma koosseisu teiste rahwaste esitustega (umbes 50 liiget, neist 9 prantslast, 10 sakslast, 6 itallast, 2 schweitslast, 2 poolakat) ja asus tööle kui Internatsionaali ajutine päänõukogu.

Kuid tööle asudes ei suutnud ta wälja töötada ei põhikirja ega põhilauseid. Tõkkisid lahkuminekul 2 woolu, ühelt poolt Mazzini ja teiselt poolt Marxi, wahel. Lõpuks pääie ägedaid waielusi wõeti wastu Marxi poolt wälja töötatud põhilauseid ja põhikiri. Wiimased seisid samal alusel kui „kommunistlik manifest“.

Põhilause (manifesti) esimene osa oli ülewaade Euroopa seisukorrast 1848 a. kuni 1864 a. Ehk küll Euroopa kapitalistide

warandus ette toodud ajajärgul suuresti kaswanud oli, ei olnud tööliste seisukord põrmugi paranenud. Tööstuse tõusuga paralleelis kaswas reaktsioon ja tööliste liikumise mahasurumine. Kuid selles mustas taewas on siiski mõned üksikud heledad tähed, nagu 10-tunnilise tööpäewa säädus, mis tööliste wõitluse tagajärjel maksma pandi. Sellel säädusel on manifesti ärwates iseäraline tähtsus; sest walitsuse segamisega tööstusesse oli ümber lükatud kodanlik majandusteadus ja wõitis tööliste majandusteadus.

Manifesti teine osa näitab ära, et töölised ise omale kooperasiwe luues näitasid, et nad suudawad ilma kapitalistide kaastegewuseta laialisi tööstuse ettewõtteid organiseerida ja juhtida. Sarnaseid ettewõtteid tuleks korraldada laialises ulatuses, wiimane on aga wõimata niikaua, kuni walitsuse aparaat kapitalistide ja mõisnikkude käes on. Sellepärast on tööliste klassi esimene ülesanne poliitilise wõimu wõtmine. Et wõita, peab tööliste klass end ühendama rahwuswaheliselt ja oma rahwuswahelise wõitluse säädma wastandiks kodanluse wälispoliitikale. Põhilased lõppesid loosungiga „Kõigi maade töölised, ühinege?“

I. INTERNATSIONAALI TEGEWUS.

I. Internatsionaal ei leidnud oma tekkimise korral wäärilist hindamist ei tööliste ega kodanluse poolt. Kodanlus nägi Internatsionaalis tööliste majandusliikkude huwide eest wõitlewat organisatsiooni. Liberaalne kodanlus aga lootis teda ära kasutada wõitluses oma poliitiliste õiguste eest ja töölistes oma mõju alalhoidmiseks. Nii näemegi, et Internatsionaali tegewuse algul üksikud radikaalsed kodanlased astuwad Internatsionaali liigeteks. Näit. Helweetsia arst Kulleri. Samasugune arusaamatu seisukord oli ka Prantsuse wabameelsete hulgas, kes Internatsionaali liikmeks astusid.

Teiselt poolt ei suutnud töölised aru saada Internatsionaali tähtsusest. Nii pidasid Inglise töölised teda laiemakujuliseks tööliste ühisuseks, mille pää ülesanne tööliste toetamine streikide puhul on.

Kõige kohasemaks Internatsionaali alusjõuks oleks wõinud olla Saksamaa, kus töötas 1863 a. Lassali poolt asutatud Üldine

Saksa tööliste partei, kuid Saksamaa jäi esimese Internatsionaali tegewusest organisatsiooniliselt eemale, sest Saksamaa säädused keelasid ära tööliste üsisustel väljamaaga organisatsiooniliselt sidemes olla. Pääle selie oli Saksamaa tööliste eneste keskel kaks woolu. Lassalle wool, kes Preisi ümber Saksamaad mõtleb koondata ja W. Liebknecht ja A. Bebel, kes Marxi järelkäijad Lassalli wastased.

Internatsionaali Päänõukogu, mis Londonis asus, rajas terwe oma tegewuse tegewate Inglise ametiühisuste pääle. Ka arwasid Marx ja Engels, et Inglismaa oma arenenud tööstusega esimeseks maaks on, kus sotsiaalne rewolutsioon läbi läheb. Sotsiaalse rewolutsiooni läbiminemine oli nende arwates lähemate aastate küsimus ja selle tekkimise korral pidi juhtimise ja läbiwiimise oma pääle wõtma Päänõukogu. Kuid Inglise ametiühisused, kui nad Internatsionaali toetasid, said ta tähtsusest hoopis teistsuguselt aru. Nad waatasid Internatsionaali pääle, kui organisatsiooni pääle, kes neid aitama pidi nende kahte päänõuet läbiwiia: 1) ametiühisuste legaliseerimist ja 2) walimissäaduse laiendamist.

Ka Prantsusmaal ei leidnud Internatsionaal jõudu, mille pääle toetada. Waatamata Prantsuse tööliste klassi rewolutsioonilikkuse pääle. Kuid olles anarkistide mõju all, ei olnud Prantsuse tööliste klass küllalt küps selleks, et aru saada tööliste klassi ajaloolistest ülesannetest. Prantsuse tööliste seisukohta iseloomustab tähtsama Prantsuse internatsionalisti Fribur'i (Fribourg) seisukoht, kes arwas, et Internatsionaal on selleks asutatud, et aidata töölistele kätte saada teiste ühiskonna klasside sarnaseid tingimusi. Wõitlus selle ülesande läbiwiimiseks peab sündima rahuliselt ja säadustele ja moraalile wastawate abinõudega.

Et tööliste klassil kindel siht ja tegewuse joon puudus, säadis Internatsionaal oma pääülesandeks:

1. Tööliste klassiteadwust kaswatada ja selgeks teha neile nende ajalooline ülesanne.
2. Anda töölisteliikumisele organisatsiooniline worm.
3. Tegelikult osa wõtta tööliste liikumisest.

Internatsionaali kirju koosseisu järele wõis arwata, et tema neid ülesasdeid läbi ei suuda wiia. Näit. tähendas Intern. Lau-

sanne kongressil helweetslane Kulleri, et igale isikule peab antama absoluutne isikuwabadus, eraomandus tuleb pühaduseks tunnistada, kuna kollektiivismi pidas ta wägiwallaks ning prantslane Künde Kunts (Coundet Counce) otsekoheselt tähendas, et Internatsionaal peab kaswatama tööliste keskel usku riigiwalitsuse, jumala ja papi sisse.

Kuid selle pääle vaatamata wõttis Internatsionaal paljudes küsimustes tööliste klassile wastawa seisukoha.

Sõja küsimuses (oli 2 korda Internatsionaali kongressidel arutusel; 2. kongressil 1867 a. Lausannes ja 3. — 1868 a. Brüsselis), mis päewakorda wõeti anarkistide woolu poolt Bakuniniga eesotsas, kes radikaal kodanlusega asutas „Rahu ühisuse“ wastujõuks Internatsionaalile, mille ülesandeks pidi olema sõdade wastu töötamine ja nende ärakaotanine. „Rahu ühisust“ taheti lüüa Internatsionaaliga, et seega tööliste liikumise juhtimist oma kätte saada. Bakunini ettepanekut kokkuliitumise kohta päewakorda wõttes suutis Internatsionaal küsimuse arutamisel siiski õige seisukoha wõtta. Lausanne kongressil wastu wõetud resolutsioon käis järgmiselt:

„Rahwuswaheline tööliste ühisus kokkutulles Lausannes ja tähelepannes, et sõda mitte üksi rusuwalt tööliste klassi pääl ei lasu, waid sunnib teda walama oma werd, et sõda paraliseerib tööstust, et rahu ühiskonna hääl käekäigu alus on — rahu aga ainult sarnases ühiskonnas wõimalik on, kus ei ole klassidesse jagunemist, kus üks klass teist kurnab — otsustab rahu kongressiga, mis 9. septembril Genfis kokku astub, ühineda ja teda energiliselt toetada kõigis küsimustes, mis ta ette wõtab alalise sõjawäe ärakaotamiseks ja rahu alalhoidmiseks, sarnaselt, et see wiiks tööliste klassi lõpulikule wabastamisele kapitaali kurnamisest ja wabade rahwaste ühenduse loomisele terwes Euroopas.“

3. kongressil, 6.—13. septembrini, Brüsselis wastuwõetud resolutsioonis lisatakse 2. kongressi otsusele juure taktilised wõtted, mida wõitluses sõja wastu tarwitada:

„Tähele pannes, et õiglus peab reguleerima üksikute kihtide ja grugide wahakordi, olgugi, et sõdade pää ja alaline põhjus on majandusliku tasakaalu puudus, et ainult sotsialism wõib sõdadele lõppu teha, siiski on südade wäljakutumise põhjuseks teatawal

määral keskendatud isewalitsus. Sellepärast wõib sõdasid juba praegu wähendada seega, et nendele, kes sõdasid wälja kutsub, wastu töötada. Et wastuseisu õigus ainult töölistel on, kes üksi sõjawäe kohustuse alla käiwad ning et tööliste käes on ka praktiline abinõu sõda ära hoida, neil on waja ainult töö seisma jätta. Kongress protesteerib kõige ägedamalt sõja wastu...“ Edasi pöörab resolutsioon kõigi maade tööliste nimel üleskutsega kõige suurema aktiivsusega sõdade wastu wõidelda, kusjuures pää wõitlusabinõuna soowitatakse töö seisma jätmist.

Eraomanduse kohta, mis mitmel Internatsionaal kongressil arutusel oli, wõeti lõpulik otsus wastu 4. kongressil 1869 aastal Baselis.

3. kongressil wastuwõetud resolutsioon maa, kaewanduste, metsade, raudteede ja teede kohta käib järgmiselt: „Tähele panes, et suur töö abiwägi pesitseb maas ja suure osa maad täidab see, mis inimsugu tasuta loodusest saab, et see abiwägi nõuab tingimata masinate ühise jõupingutuste tarwidust; tähelepanes, et praegu masinad indiwiduumidega ühendatud jõul ainult kapitaali teenistuses on, kuid tulewikus peab tööliste kasuks töötama, et sellepärast iga tööstus, mis neid majanduslisi jõudusid tarwitab, peab kasutud tööliste ühenduse poolt saama — otsustab kongress: 1) et kiwimurrud, söekaewandused, telsed kaewandused riigi omad oleksid ja 2) et neid ei antaks kapitalistide ühingutele, nagu seni, waid tööliste ühingutele“ jne. Edasi otsustati, maa, kanaalide teed, telegraf ja mets riigi omaks tunnistada ja töölistele kasutamiseks anda.

Otsus eraomandus walmistusabinõude, suurte ettewõtete, maa jne. pääle ära kaotada, sai Brüsseli kongressil 30 häält poolt, 4 wastu ja 15 erapooletut. 4. kongress Baselis, kus sama küsimus uuesti hääletusele pandi, sai ta 54 häält poolt, 4 wastu ja 17 erapooletut.

Maaküsimuses Baseli kongressil 1869 a. otsustati: 1) Kongress teatab, et ühiskonnal on õigus eraomandust maa pääle ära kaotada ja anda maad üldiseks ühiskonna omanduseks. 2) Kongress teatab pääle selle, et praegusel korral on tarwidus kollektiivse omanduse maksmapanemise järele maa pääle.

Maaharimise wiisi kohta oli kongressi komisjon selle poolt, et saaks suurmaapidamine sisse seatud, mis võimaldaks masinate tarwitamist.

1. Internatsionaalis oli tüliõunaks prudonistide, anarkistide ja marksistide wahel ametühisuse küsimus. Anarkistid Prantsuse saadikutega eesotsas pidasid ametühisusi pää abinõuks wõitluses sotsialismi eest. Marksistid selle wastu pidasid ametühisusi tarwilikuks, kuid mitte pää tähtsusega.

Genfi kongress (1866 a.) ametühisuste küsimust arutates tunnistas häälteenamusega ametühisused tähtsaks akinõuks wõitluses kapitaali wastu, kuid mitte ainukeseks.

Baseli kongress (1869 a.), kus uuesti ametühisuste küsimus arutusel oli, wõtiis laialisema otsuse wastu, töötas pääasjalikult wälja direktiivid organisatsioonilise kaju kohta. Kongress kutsus töölisi üles igas ametiharus looma ametühisusi, mis koodatakse keskkomitee ümber. Keskkomitee tekkimisest tuleb otsekohe pää-nõukogule teatada rahwuswahelise ametühisuste nõukogu loomiseks.

Internatsionaali wõitluse taktika küsimuses oli teiseks suureks tüliõunaks streigi küsimus. Wõitlus läks lahti anarkistide ja marksistide wahel. Kui anarkistid streiki kapitalistliku korra ainukeseks kukutamise abinõuks pidasid, ütlesid marksistid, et streik ei wabasta tööliste klassi, ta on ainult üks seisukorra parandamise tarwilik abinõu, kuna tööliste klassi wabastab ainult rewolutsioon.

Brüsseli kongress arutades streigi küsimust otsustas: 1. kongress leiab, et streik ei ole tööliste klassi lõpuiiku wabastamise abinõu, kuid praeguse kapitaali ja töö wahekorra juures on streik tarwiline.

Teises punktis räägitakse, et streigid peawad organiseeritud, järjekindla taktikaga ja korralikud olema.

3. Igas töökohas on tarwis hoiu ehk streigikassad asutada ja side teiste töökodadega luua.

4. Töötada Internatsionaalile wastawalt, et tööliste mass astuks Internatsionaali.

5. Streigi juhtimiseks ja olude tähelpanemise otstarbeks on tarwis luua streigikomitee, kellel peab laialine tegewuswõimalus olema.

Juba esimesest punktist on näha, et ka streigi küsimuses wõitis maksistlik waade.

Üheks tähtsamaks 1. Internatsionaali kongressiks oli Haagi kongress 1872 a. Sellest kongressist wõttis esimest ja wiimast korda osa K. Marx ise. K. Marx oli küll alaliselt Päänõukoguliige, kuid kodgressidest ta aja puudusel osa ei wõtnud. Ta töötab oma „Kapitaali“ kallal. Kuid Haagi kongressil oli waja lõpulik hoop anda anarkistidels, kes sellele kongressile kõik oma jõu koondasid. Selle eesmärgiga ilmuski Marx kongressile. Siin tuli tal wõitlust pidada kahe wooluga, ühelt poolt anarkistidega, teiselt poolt reformistidega.

Esimene lahing oli küsimuse juures, kelle mandaat lugeda makswaks, kelle mitte. Nimelt oli ühele Londoni saadikule Bar'ile antud Chikago ametühisuse mandaat. (See ametühisus seisis marksistlisel alusel.) Selle wastu protesteerisid Inglise ametühisuste juhid, ette tuues, et mandaadi saaja pole tunnistatud Inglismaal tööliste klassi juhiks. Protestile wastates ütles Marx muu seas: „olla Inglismaal mitte iunnistatud tööliste juhiks on igale ühele auks, sest iga tunnistatud tööliste juht on Inglismaal Galsdoni, Morte, Dilki ja Co palgaline.“

Sarnane ütelus sünnitas tormi anarkistide ja Inglise ametühisuste juhtide seas. Kui enne Inglise ametühisused Internatsionaaliga käsikäes töötasid, siis ainult selleks, et tema abiga oma nõudeid läbi wiia. Nüüd aga kui nende nõuded rahuldatud, s. o. ametühisused sääduslikuks tunnistatud ja walimisesäädus laiendatud, pöörasid nad Internatsionaalile selja.

Bakunin ühes teiste anarkistidega heideti kongressi enamuse poolt Internatsionaalist wälja. Ühtlasi anti Päänõukogule õigus kõiki anarkistlisel alusel seiswaid sektsioone Internatsionaalist wälja heita. Samuti loodi kindel tsentraliseeritud organisatsiooniline kuju ning wõeti otsus wastu, kus öeidakse, et sotsiaalse rewolutsiooni läbiwiimiseks, klasside kaotamiseks ja kodanliku korra wastu wõitlemiseks on suuteline ainult tööliste klassi poliitiline partei, mis igal pool asutada tuleb ja otsus lõpeb: „Poliitilise wõimu wõtmine on tööliste klassi esimene ülesanne“.

Suur tähtsus oli 1. Internatsionaalil tööliste tegeliku klassi-wõitluse juhtimises. 1. Internatsionaal oli tööliste klassi juhtiwaks

orgaaniks oma tegewuse lõpuni. Päänõukogu, wõttes streikide puhul awalikult nende juhtimise ja läbiwiimise oma pääle, andis seega suurt moraalset toetust töölistele. Peaaegu kõik Päänõukogu poolt juhitud streigid lõppesid tööliste wõiduga.

Streikide puhul korraldas Internatsionaal abi andmist, kuid et ta oma kassa liig wäike oli, korraldas ta seks otstaraeks korjandusi teistes maades. Sarnasel juhtumisel, kui Intern. streikijaid töölisi rahaliselt toetas, olid ettewõtjad, kes arwasid, et Intern. suured rahasummad on, paiju järelandlikumad. Ka hoidis Intern. ära teiste maade töölisi streigimurdjateks tarwitamast.

Prantsusmaa. Pariisi brongsitööstuse ettewõtjad lasksid 1500 töolist lahti sellepärast, et nad tööliste ühisuse liigeteks astusid. Töölissd kuulutasid streigi wälja, pöörates Internatsionaali poole. Internatsionaal korraldas abi ja wõttis streigi juhtimise oma pääle. See mõjus ettewõtjate pääle nii, et see põhjusemõteline streik lõppes tööliste wõiduga. Ettewõtjad wõtsid lahtilastud töölised tööle ja ütlesid omast nõudest lahti, mis keelas töölistel ühisuste liigeteks olla.

Samuti oli 1868 ja 1869 a. Prantsusmaal suured streigid Roini lõngatööstuses, Lionis, Saint-Etienne söekaewanduses, Reacamardi siidikuiwatuses jne. Walitsus wõttis sõjawäe tarwitusele, kuid see ei aidanud, weristused lükkasid töölised weel enam Internatsionaali sülle.

Ka *Inglismaal* aitas Internatsionaal tööliste liikumisele palju kaasa. Et Inglise töölised tol ajal pääasjalikult wõitlust pidasid ametühisuste kaudu, kes omase pääle majanduslikkude nõuete, nagu jubn eelpool nägime, 2 nõuet üles säadsid: 1) ametühisuste legaliseerimine ja 2) walimisesääduse laiendamine. Selle wõitluses kasutasid nad Internatsionaali ära. Kui 1867, 1868 a. säädustega ametühisuste nõuded rahuldati, ei tunnud nad enam Internatsionaali järele tarwidust ja pöörasid temale selja, olgugi, et Internatsionaal ei leppinud ainult nende 2 nõudmise läbiwiimise aitamisega, waid wõttis tegelikult streikide korraldamisest ja juhtimisest osa, hoidis ära streigimurdjate tarwitamise. Näit. kuulutasid Londoni ettewõtjad, et päewapalka wähendata ja tööliste ühisust kinni panna, lokaudi wälja, nõudes tööliste käest wastust.

3 päewa jooksul. Töölised, kes tingimistega nõus ei olnud, kuulutasid omalt poolt streigi wälja.

Ettewõtjad töid streigimurdjaid Belgiast, keda nad Inglise töölimestest täiesti isoleerida püüdsid. Kuid Internatsionaalil läks korda nende tööliste sekka tungida ja tema agitatsiooni mõjul nõudsid Belgia töölised, tööst lahti öeldes, oma kodumaale tagasi saatmist. Samal ajal jõudis kohale teine laewa täis Belgia töölisi. Wiimaste seas oli Internatsionaal juba terve laewasõidu kestwusel kihutus-tööd teinud, mille tagajärjel ükski tööline laewast maale ei tulnud, waid nõudsid tagasi saatmist. Nii läks Internatsionaalil korda lohkauti ära wõita. Teine sarnane juhtumine oli Londoni rätseppade streigi puhul, mis 7 kuud kestis ja kus ettewõtjad streigimurdjatega streiki nurja ajada tahtsid. Kuid, et Internatsionaal oma esitajate kaudu igal maal wastukihutustööd tegi, läks ettewõtjate kawatus nurja ja streik lõppes tööliste wõiduga.

Internatsionaali tegewus ulatas ka Schweitsi. Nii näeme 1868 a. Genfis ja Baselis, kus ehitustöölised nõudsid 20 prots. palgakõrgendust ja tööpäewa lühendamist 12 tunni päält 10 t. pääle.

Kui töölised oma esitajad ülessäetud nõudmistega ettewõtjate juure saatsid, ei wõtnud need neid jutule. Selle pääle kuulutasid töölised streigi wälja, saates ühtlasi Intern. Nõukogule teate, et nad streigi juhtimise tema kätte annawad. Päänõukogu kuulutas ametlikult, et ta streigi juhtimise oma pääle wõtab ja streikijaid rahaliselt toetab. Pääle selle korraldas Internatsionaal üle Schweitsi rahwakoosolekuid, kus streikijatele solidaarsust awaldati. See streik lõppes tööliste wõiduga. Pandi maksma 10 protsendiline palgakõrgendus ja 10-tunniline tööpäew.

Internatsionaali tegewus andis ennast tunda ka *Belgias*. Belgias oli tol ajal rahwuskapitaal alles wäljakujunemisel ja kandis weel täiesti rööwkapitaali iseloomu. Tööliste seisukord oli äärmiselt wilets. Tööpäew kestis 15—18 tundi. Tööpalk oli niiwõrd madal, et töölistel alaliselt nälgida tuli. Tihti tekkisid nälja tagajärjel mässud, mis sõjawägede poolt weriselt maha suruti. Üks suurematest näljamässudest oli 1868 a. „Charle-le-roi“ kaewanduses. Walitsus tähtis mässu nagu alati sõjariistade abil maha suruda. Kuid siin segas Internatsionaal wahele, wõttis juhtimise oma kätte ja korraldas abiandmise. Charle-le-roi's ja mujal asutati

Internatsionaali seksioone. Walitsus ähwardas seksioonid ära häwitada, kuid ka see ei mõjunud. Töölised ei jäänud mitte üksi kaewanduse piirkonda, waid wõtsid terve ringkonna oma alla, kusjuures laastamisi ja rööwimisi ette tuli. Liikumine, mis alguses stüühiline oli, läks plaanikindlamaks; säeti nõudmised üles, mis terve ringkonna kodanluse hirmule ajas. Kuid walitsus ei mõtelnudki järele anda (kuningas oli ise kaewanduse aktsionäär). Et liikumist maha suruda, pandi kaewandused kinni ja tarwitati ühtlasi ka sõjawäe jõudu.

Liikumine läks aga alaliselt laiemaks ja kohalise kodanluse nõudel oli walitsus sunnitud kaewandused uuesti awama ja tööliste nõudeid täitma. Selle tööliste wõidu tagajärjel tõusis Belgias Internatsionaali autoriteet ja asutati üle maa seksioone, millede arw 200 ulatas.

Belgiat karakteriseeris Marx: „Tsiwiliseeritud ilmas on ainult üks maa, kus ahnelt ja häämeelega kinni haaratakse streikidest, kui tööliste weristamise abinõust. See ainuke maa on Belgia — eeskujulik kontinendi konstitutsionalismi maa, mõisnikkude, kapitalistide ja pappide wäikene paradiis. Ka maakera ei tee korralkumalt oma ringkäiku ümber päikese, kui Belgia walitsus oma igaaastaseid weristamisi tööliste kallal toime paneb.“

Testut kirjutab: „Internatsionaali pooldajaid on Belgias sajad tuhanded. Internatsionaali pooldamine on siin tegelikult ainult moraalne. Pääle streikide teatasid terwed raioonid Internatsionaaliga ühinemisest. 1870 a. oli Belgias 6 oblasti ühendust ja hulk seksioone.

Internatsionaali tegewuse tagajärjel, mis seisis tööliste liikumisest tegelikus osawõtmises, tõusis ta poolehoid ja peaaegu igale maale tekkisid Internatsionaali seksioonid. Seksioon asutati ka Wene emigrantide seas Schweitsis.

Walitsused, kelledele loomulikult Internatsionaali tegewus meeldida ei wõinud, hakkasid seksioone taga kiusama. Iseäranis agaralt tegi seda Prantsuse walitsus, kes uskus Internatsionaali jõu sisse, kartes, et seksioonid Prantsusmaal wõiwad walitsuse kukutada. Internatsionalistide häwitamiseks organiseeriti kunstliselt prowokatsioonilisi kohtuprotsesse, mille tagajärjel internatsionaliste wangistati. (Näit. organiseeris ministeeriumi liige politseiametnik-

kudega kuninga elu kallale kippumise katse ja ajas internatsionalistide süüks).

Et kõige pääle vaatamata Internatsionaali sektsioone häwitada ei suudetud, tööliste rewolutsiooniline meeleolu kaswas, kuna walitsuse wastu olid pääle käputäie suurkodanlaste kõik kihid, kuulutas walitsus, et riik on hädaohus, internatsionalistid tahawad walitsust kukutada. Selle järele algas Prantsusemaal internatsionalistide äge tagakiusamine. Internatsionalistid kuulutati linnupriiks. Suuremate internatsionalistide kohtuprotsesside süüdistused tol ajal muudeti süüdistuse protsessideks Internatsionaali wastu. Statistiliste andmete najal tehti selgeks, kui suur Internatsionaali jõud on ja et nende arwude järele Prantsusmaa kohta kõige rohkem internatsionaliste tuli, nõuti nende wastu kõige karmimate abinõude tarwitusele wõtmist. Sest kui Internatsionaali ära ei häwitata, siis ta terve ilma oma alla wõtab.

Selle Prantsuse prowokatsiooni wastu awaldas Päänõukogu oma manifesti, kus öeldakse: „Meie põhikiri kohustab kõiki oma sektsioone töötama awalikult. Kuigi seda kindlasti formuleeritud ei ole, sest iga ühisus, mis asutatud tööliste poolt, kaotab salaühisuse kuju.

Kui töölised sepiitewadki kuskil maal salaplaane, siis on neid ju igas riigis enamus, nemad loowad ju kõik warad ja nende nimel walitseb wäike usupaatorite kildkond. Kui kuskil tehtaksegi salaplaan awalikuks, siis on see päikesekiired pimeduse wastu ja töölisel teewad seda arusaamisega, sest wäljaspool neid ei ole ühtki jõudu. Prantsuse sektsiooni wastu korraldatud wägiwald tahab ühte sihti kätte saada, et walitsus hääletusel usalduse saaks...“

Pääle selle kuulutas Päänõukogu wälja, et järgmine Internatsionaali kongress Prantsusmaal 5. septembril 1870 a. tagakiusamise wastuseks ära peetakse. Kuid see kongress jäi ajaloolistel põhjustel pidamata.

Pääle internatsionalistide wangistamise pani Prantsuse walitsus oma usaldamise küsimuse rahwa hääletusele. Tagajärg näitas, et walitsuse tegewus wilja kandis. Hääletamisel sai walitsus poolt 7 miljoni, wastu 1½ miljoni häält. Kuid ka see hääletamine ei teinud walitsuse jalgealust tugewaks, sest walitsusewastalise meeleolu ei kutsunud wälja ei internatsionalistid ega ka keskkodanlus,

waid seda kutsus ellu majanduslik põhjus. Prantsuse toleaeagne-walitsus, mis enesest, nagu eelpool nägime, „aktsia seltsi“ kujutas, wiis oma tegewusega riigi pankroti äärele. Prantsuse riigi warad, mis riigile sissetulekut oleks wõinud anda, anti wäikese käputäie kapitalistide eksploateerida, kusjuures riik neile weel abi andis.

Sarnases seisukorras nägi walitsus ainukese abinõuna oma autoriteeti tõsta—sõda pidama hakata. Ta astus koalitsiooni Schweitsi, Itaalia ja Austriaga Saksamaa vastu. Diplomaatilise sõjakuulutamise põhjuse leidis Prantsuse walitsus Hispaania troonipärija küsimuses. Siiamaani oli Hispaania troonipärija Prantsuse mõju all, kuid diplomaatilise wõitluse tagajärjel sai troonipärijaks Saksamaa poolehoidja. Seda tunnistas Prantsuse walitsus Prantsusmaa sise-mistesse asjadesse segamiseks Saksamaa poolt ja 19. juulil 1870 a. kuulutas ta Saksamaale sõja.

Juba enne sõjakuulutamist wõtsid Saksa ja Prantsuse internatsionalistid konflikti kohta oma seisukoha ja alustasid sõja ärahoidmiseks elawat läbikäimist. Esimesena saatsid Prantsuse internatsionalistid oma adressi Saksa internatsionalistidele, kus nad tähendasid, et Prantsuse töölised on sõja vastu; niisama ei tule Saksa töölistel toetada sõda, mis ellu kutsutud despootliste walit-suste poolt. Kumb walitsus ka ei wõidaks, sõjatagajärjed on nii hästi Saksa kui Prantsuse töölistele ühesugused.

Sellele wastuseks awaldasid Saksa internatsionalistid oma seisukoha, tähendades, et nad on waimustatud Prantsuse tööliste klassi kindlusest ja sirutawad neile oma käe. Ka Saksa tööliste klass on sõja vastu.

Sellele järgnes uus üleskutse Prantsuse internatsionalistide poolt, kus kutsutakse protesti awaldama sõja vastu. Edasi tähendatakse, et see sõda on walitsustele abinõuks ära kaotada sedagi wabadust, mis olemas on.

Sellele wastas Berliini sektiioon, tähendades, et ei sõja kära, ei wõit ega kaotus ei wii neid kõrwale teelt, mis sihitud kõige maade tööliste ühendamisele.

Internatsionaali Saksa sektiioonid korraldasid üle maa protesti koosolekuid, kus kõige waljumalt sõja vastu protesteeriti. Kuid kõige pääle waatamata algas sõda. Sõja wäljakuulutamise puhul nimetasid Prantsuse internatsionalistid seda awalikult walit-

suse kuritahtlikeks tegewuseks. Ka kodanliku parlamendi enamus awaldas oma protesti sõja wastu.

Sõja lahti puhkemisel tuli ka Internatsionaalil seisukoht wõtta ja 23. juulil 1870 a. awaldas Päänõukogu oma manifesti, kus öeldakse, et Saksamaale on see sõda kaitsesõjaks ja nii pea kui sõda muutub ühe walitsuse wõidukäiguks, on ta hukatuseks niihästi Saksa kui Prantsuse töölistele. Manifest kriipsutas alla, et samal ajal, kui Saksa ja Prantsuse walitsused sõjatrümmi põristawad, nende maade töölised rahulikke ja wennalikke kirju wahetawad. Ainult see suur fakt, mille sarnast ajaloos olnud pole, laseb meid parema tulewiku pääle kindlad olla. See näitab, et wana ühiskonna asemele tuleb uus ühiskond, mis on rajatud ühe aluse, töö pääle ja mis toob rahwuswahelise rahu.

Päänõukogu manifest lasi Saksa sotsialiste asuda wale seisukohale, kes olukorrast nii aru said, et kui Saksamaa asub kaitseisukohal, kuna Prantsusmaa pääle tungib, ühe poole wõit aga tööliste klassi hukatus on, tähendab, tuleb ka Saksa töölistel asuda kaitseisukohale. 24. juulil awaldas Braunschweigi komitee oma manifesti, kus ta Saksa töölisi kutsus kaitsesõjast osa wõtma. Samal päewal oli Saksa parlamendis sõjakrediitide küsimus arutusel. Siin lahkusid sotsialistid, keda parlamendis 5 oli, 2 woolu. Lassalle woolu esitus: Schweizer, Hasenkler ja eisenachlane Frische olid arwamisel, et kuni Saksamaa asub kaitseisukohal, tuleb walitsust sõja pidamises toetada ja hääletasid sõjakrediitide poolt, kuna W. Liebknecht ja Bebel sõja krediitide wastu hääletasid.

Sarnane lahkumine parlamendi saadikute seas wiis Saksamaa töölised segadusesse. Osa ühines Lasalli wooluga, osa aga Liebknechti ja Bebeliga.

Prantsuse internatsionalistid samal ajal katsusid tekitada rewolutsiooni.

Nii wõtsid Lionis töölised, kelledega osa wabameelseid ühines, linnamaja oma alla.

See ülestõusmine suruti maha ja 15 internatsionalisti mõisteti sõjakohtu poolt surma.

Kuid üleüldine seisukord muutus juba esimeste lahingute järele, kus Prantsuse sõjawägi tugewa ja distsiplineeritud Preisi sõjawäe poolt puruks löödi. Saksamaa muutus kaitseisukohal olejast

pääletungijaks. Üksteise järele langesid Prantsuse sõjawäe osad juhatajate oskamatusesse tõttu wangi. Õigus oli kodanlistel saadikutel parlamendis, kui nad ütlesid: „Meie sõjamehed on wahwad kui lõwid, kuid neid juhatawad eeslid.“ Lõpuliku hoobi Prantsuse walitsusele andis Napoleoni wangi langemine.

Kui 2. septembril teate kuninga wangi langemisest Pariisi jõudis, tuli parlamendil otsustada, missugune riigiworm Prantsusmaal maksma peab jääma. Parlamendi enamus oli kuninga wastu ja nii kuulutati 4. septembril Prantsusmaa wabariigiks. Uue riigipöörde suhtes tuli Internatsionaalil seisukoht wõtta. Kui enne sõja pidajateks kuningariigid olid, seisis nüüd ühel pool kuningriik, kuna teisel pool wabariik. Wabariigi wäljakuulutamine wiis ka Prantsuse internatsionalistid segadusse. Ühelt poolt tungis pääle Saksamaa, kes rasked nõudmised ette pani, teiselt poolt andis wabariik suuremad kodanlised wabadused. Siin asusid internatsionalistid kahele seisukohale.

Esimene osa oli seisukohal, et kui enne tuli wõitlust pidada isewalitsuse kukutamiseks, siis nüüd, kus Prantsusmaa wabariik on, tuleb ajutist walitsust toetada sõjas Preisi junkrute wastu. Wastasel korral langeks Prantsusmaa Saksamaa alla. Selle woolu esitajad Guillaume (Giljom) ja Blanc andsid isegi manifesti wälja, kus nad kõiki internatsionaliste üles kutsusid wabariigi kaitsmiseks sõjariistad kätte wõtma. Nende kihutustöö mõjul pani end terwe Pariisi rahwas sõjariistu, et tagasi lüüa sakslaste pääletungimist.

Kuid teine osa internatsionaliste jäi kindlaks klassiwõitluse seisukohale, mida iseloomustab Dupone'i (Djuponi) kiri, mida ta 17. oktoobril 1870 a. Lioni Charvelle'ile (Scharwelile) saatis: „Pääle wabariigi wäljakuulutamist on meie ühisuse ülesandeks ära kasutada kõiki wabadusi ja kõiki sündmusi tööliste klassi organisatsioonide laiendamiseks ja kindlustamiseks. Sest ilma tugewa organisatsioonita on tööliste klass mängukanniks ja pimedaks tööriistaks kodanluse käes. Kuid kahjuks ei saanud paljud meie sõpradest sellest aru ja isamaalusest joowastatud, ühinesid kodanlusega, kes igal pool karjub: „unustame lahkumineku, toome oma kõige kallimad põhimõtted ohwriks isamaa altarile ja ajame wälja waenlase.“ Alatu wale: Sest kodanlusel ei ole tulnud ega tule midagi

ohwriks tuua, kuna rahwas on uuesti petetud, sest ta kaotab oma organisatsioonid.“

Sellest seisukohast wälja minnes algasidki Prantsuse internatsionalistid oma tööd. Eestkätt asuti kindla organisatsiooni loomisele. Selleks reorganiseeriti Internatsionaali Pariisi komitee (Föderatiivne nõukogu) ja selle juure paralleelselt loodi föderatiivne tööliste ühisuste palat, mis küll Internatsionaali ei kuulunud, kuid siiski tähtsamates küsimustes temaga käsikäes töötas. Palati liigeteks olid mitmed tähtsamad internatsionalistid. Pääle selle loodi 20 Pariisi raionis raiooni komiteed, mida ühendas wabariigi keskkomitee. Suurem osa keskkomitee liikmeid olid internatsionalistid.

Samal ajal kui üks osa internatsionaliste wabariigi kaitseks wälja astusid, teine osa aga wabariiklist korda ära kasutasid tööliste klassi organiseerimiseks, omasid anarkistid Bakuniniga eesotsas kõlmandama seisukoha. Suur poolehoid oli Bakuninil Lõuna-Prantsusmaal, pääasjalikult Lionis ja Marseille'is. Kindlas usus olles, et sotsiaalne rewolutsioon kätte on jõudnud, sõitis ta Lioni, kus ta palawikulise kiirusega ettewalmistusi tegema hakkas. Selleks lõi ta omale rewolutsioonilise salga ja wõttis 28. septembril linna oma alla. Esimeseks sammuks sellel sotsiaalse rewolutsiooni teostaja rühmal oli dekreeidi wälja andmine, kus tunnistatakse, et sotsiaalne rewolutsioon on alanud ja et Prantsuse wabariik on likwideeritud ning ühes sellega on likwideeritud ka riigiwõim. Igauguse wõimu eitamisel läks Bakunin nii kaugele, et isegi tunni mehi wälja ei pandud. Seda kasutasid kukutatud linnawalitsuse liikmed, kellel waba organiseerimise wõimalus oli ja wõtsid Bakunini ühes ta kaaslastega wangi. Bakunini wabastas teel wangimajasse sõjariistus salk Oserowi juhatusel. Pääle Lioni mässu likwideerimist kordusid sarnased sotsiaalse rewolutsiooni teostamise katsed weel mujal Prantsuse linnades, kuid reaalseid tagajärgi nad ei annud.

Wabariigi wäljakuulutamine säadis ka Saksa internatsionalistid uuele seisukohale. Nii awaldas Braunschweigi komitee 5. septembril Marxi poolt kokku säetud manifesti, kus hoiatetakse Saksa töölisi sõjast osa wõtmast ja öeldakse, et sõda peab ainult kaitse iseloomu kandma ja Napoleoni kukutamise järele on tarwis nõuda,

et Prantsusmaaga saaks õiglane rahu tehtud, kust wälja peab jääma Saksamaa Elsass-Lotharingeni ja sõjakulude nõudmine. Sellele wastas Saksa walitsus komitee ja sotsiaal-demokraatide arreteerimisega.

9. septembril awaldas Päänõukogu kõigi Internatsionaali sektionidele manifesti, kus näidatakse, missugune reaktsioon Saksamaa wõidule Prantsusmaa üle wõib järgneda ja kutsutakse internatsionaliste igal maal aktiivsele tegewusele, et mitte lasta Prantsusmaad ära laastada. Manifest lõppes hüüdega: „Olgu terwitatud wabariik!“ Oma erakirjas Kugelmannile 13. septembril kirjutas Marx muu seas, et lõppegu see sõda, kuidas ta ei lõpe — kuid ta tõi tööliste siiski kasu: ta õpetas Prantsuse töölisi sõjariistu tarwitama ja see on meie parema tulewiku kindlustus. Teises kirjas, mis ta Inglise lehes awaldas, ütles ta: „Prantsusmaa ei sõdi enam üksi oma rahwuslise iseseiswuse eest, waid kaitseb terwet Euroopat, ühes sellega ka Saksamaad reaktsiooni eest“.

Kuid ka need Päänõukogu manifestid ei lähendanud Prantsuse internatsionaliste, waid nad jäid oma seisukohtadele kindlaks.

PARIISI KOMMUUNA.

Nagu juba eelpool nägime, oli Prantsuse kodanlus Napoleoni walitsuse ja ka Saksamaaga alustatud sõja wastu. Sojas saadud kaotuste tagajärjel hakkas kodanlus parlamendis ja wäljaspool eeltõid tegema walitsuse kukutamiseks. Kõige päält asuti rahwakaardiwäe loomisele. Pariisi töölised panid end sõjariistu. Napoleoni langemisega pääsiski see opositsiooniline osa kodanlusest Thiers'ga eesotsas walitsusesse. Thiers'i karakteriseeritakse kui poliitilist kelmi, kes iga oma wastast oli walmis weresse uputama. Marx nimetab teda „michevous avorton“.

Wälisminister Julie Favre oli tuntud kui kurjategija, kes end rewolutsiooni ajal rikkaks ajas: „Et oma kuritöö kohta tunnistajaid ära häwitada, läks ta isegi nii kaugele, et sotsialistide esitaja Mülleri ära lasi tappa.“ Teisteist walitsuse liigetest oli Pikker börse spekulant ja Julie Ferry, kes omale Pariisi piiramise ajal Suure waranduse kokku ajas.

Sarnased olid uued Prantsusmaa walitsejad. Kui nad enne, wäljaspool walitsust olles, ägedalt arwustasid endise walitsuse tegewust, karjudes isamaa päästmisest, siis nüüd walitsuse juure pääsesdes oli neil esimeseks sammuks Saksamaaga rahu teha. Siin juures ei kasutatud abinõusid ära, mis olemas olid, waid eelrahuleping, mis 28. jaanuaril 1871 a. Saksamaaga tehti, oli Prantsusmaa täielik kapituleerimine. Sarnane teguwiis säadis rahwa ja rahwakaardiwäe walitsuse wastu. Rahwas hakkas ajutise walitsuse isamaa kaitsemise üle kahtlema, nähes, et walitsus spekuleerib Saksamaaga wäikse kildkonna huwides. Loodeti kokkuastuwa asutawa kogu pääle, kuid see, kokku tulles 8. weebruaril, wöttis samasuguse seisukoha 1. märtsil eelrahulepingu wastu, mille järele Saksamaale 5 miljardi sõjakulu maksma kohustati ja Elsas-Lotharingen Saksamaale anti. Sarnane asutawa kogu seisukoht tuli sellest, et walitsew kodanlik partei, kellel reaalsed jõudu, mille pääle toetada, polnud, kuna teisest küljest tööliste seas, kes suurel arwul rahwakaardiwäes olid, kus neil sõjariistad käes, rewolutsiooniline meeleolu kaswas. Et Saksamaa käest tarbekorral tööliste wastu abi saada, pidid nad sama rahu tegema. Et sõda prowintsidele raske kanda oli, olid ka prowintsi saadikud sõja edasijatkamise wastu.

Asutawa kogu tegewus tõstis Pariisi rahwa ja rahwakaardiwäe seas rewolutsioonilikku meeleolu. Nad otsustasid iseseiswalt Saksamaaga sõda jatkata. Selleks asus rahwakaardiwägi enda organiseerimisele. Töötati wälja rahwakaardiwäe põhikiri, mille järele loodi kindel organisatsioon rahwakaardiwäe nõukoguga eesotsas. Pataljoonidesse asutati pataljoonide komiteed, mis raiooni komiteedesse ühinesid. Siinjuures mind niikaugele, et ainult komiteede käskusid täideti. Ka sõjaministerium wõis neid käsutada ainult nõukogu kaudu. Sarnase seisukorraga ei wõinud loomulikult leppida walitsus, püüdes rahwakaardiwäge ära häwitada. Thiersi käsu pääle arreteeriti üle 400 inimest. Et tööliste sõjariistus jõudu ära häwitada, kawatses walitsus kõige päält rahwakaardiwäelt sõjariistu ära wõtta. Siinjuures taheti ära kasutada juhust, kui rahwakaardiwäelased ei elanud kasarmutes, waid kodus, kuna sõjariistade ladude juures wäikesed wahipostid olid. Sõjapäälikutele Thomas ja Lekont anti käsk öösel wastu 18.

märtsi Mont-Martrite kõrgustikul asuvad suurtükid ja sõjariistade ladud ära wõtta. Et walitsuse wäeosa wahipostidest mitu korda tugewam oli, polnud wiimastel mõtet wastu hakata. Kuid siin päästis rahwakaardiwäelasi nende leidlikkus. Nad tõstsid kisa, mille tagajärjel terwe Pariisi rahwas, eestkätt naised, kokku jooksid. Sõjawäele anti käsk rahwa pääle lasta, kuid sõjawägi läks rahwa poole üle ja wangistas ja tappis kindralid ära. Kui walitsus juhtumisest teada sai, kolis ta samal ööl Versaille. Siin tegi rahwakaardiwägi suure wea, et ta lasi walitsusel ühes oma sõjawäega wabalt Pariisist lahkuda.

18. märtsi hommikul polnud Pariisis mingisugust walitsust. Rahwakaardiwäe keskkomitee otsustas kokku kutsuda Pariisi linnaomawalitsuse, mille eeltöödega ka kohe algust tehti. 19. märtsil awaldas ta esimese üleskutse Pariisi rahwale, kus pööratakse kodanikkude poole ja teatatakse, et Pariisi rahwas raputas maha ikke, mis talle pääle taheti suruda. Rahulikult oma jõu üle kindel olles, ootas ta häbita pööraseid, kes wabariiki ära häwitada tahtsid. Kuid meie wennad-soldatid ei tõstnud kätt wabaduse häwitamiseks. Sest silmapilgust pääle paneb Pariis aluse wabariigile, mis lõpu teeb sõdadele ja kodusõdade ajajärgule. Lõpuks kuulutatakse piiramise seisukord lõppenuks ja kutsutakse rahwast üles linnawalimistele.

Teine üleskutse awaldati rahwakaardiwäele: „Teie kohustate meid Pariisi ja tema õigusi kaitsma. Meie wiisime selle läbi ja nüüd on meie wolitused lõppenud ja meie anname nad teile tagasi. Walmistage wiibimata linnawalimiste läbiwiimise wastu.“

Ehk küll esimesest üleskutsest wõis järeldada, et keskkomitee kawatses riigipööret läbiwiia üle Prantsusmaa, näitas teine otsekoheselt ära keskkomitee seisukoha. Ta ei mõtelnudki kujutada enesest riigivalitsust, waid ainult linna omawalitsust. Siin juures oli neil lahkumineks Versaille walitsusega selles, et nad üleüldist walimisõigust nõudsid. Teine suurem lahkumineks walitsusega oli keskkomiteel sõjaküsimuses, nõuti sõja jatkamist ning sõjakulude mittetasumist.

Linnawalimised kuulutati wälja 26. märtsil. Selleks jagati terwe linn raioonidesse.

Selle teate laialilagunemisega tõusid mässad paljudes teistes Prantsuse linnades, nagu Lionis, Marseiles jne., kuid siin ei suudetud omale kauemat püsiwust leida, sest et neid puudus sõjariistus jõud, nagu seda oli walitsuse sõjawäest tugewam Pariisi rahwakaardiwägi.

Pariisis katsusid enne linnawalimisi üksikud kodanlikud rühmad, pääasjalikult kodanlik noorsugu, Varsaille walitsuse kasuks demonstratsioone korraldada, kuid neid läks kerge waewaga korda laiali ajada.

Wäljakuulutatud päewal, 26. märtsil, wiidi Kommuuna walimised läbi. Walitud 92 liikmest oli 25 töelist, ülejäänud osa wäikekodanlik element: adwokaadid, tohtrid jne. Internatsionaliste oli kommuunas 17, neist 15 töölised.

Kommuuna awas, kui kõige wanem liige, internatsionalist Bellay, kes oma awamiskõnes näitas, et Pariisi Kommuuna peab olema üleriikliseks walitsuseks; Kommuuna wabadus on wabariigi wabadus. Walitsus peab terwe rahwa küsimustega tegemist tegema. departemang — departemangu küsimustega, aga meie kommuuna, mis meie loome, saab eeskujuliseks kommuunaks.“

Sarnasel seisukohal asusid aga ainult internatsionalistid, kes kommuunas wähemuses olid. Enamus oli aga proudhonistide ja blankistide käes, mille tagajärjel Pariisi Kommuuna ainult kohaliseks nähtuseks jäi.

Need kolm woolu, kes igaüks oma põhimõtet maksma panna tahtis, ei jõudnud kokkuleppele waatamata selle pääle, et Kommuuna 26. märtsil oma programmi awaldas. Selles räägitakse muu seas ühetaolisest wabadusest ja solidaarsusest. 2. punkt räägib töö wabastamisest, 3. krediidist ja kooperatiwpankade asutamisest (Proudhonistide seisukoht), 4. tasuta ja üleüldisest ilmalikust haridusest, 5. koosolekute, sõna, ühisuste ja trüki wabadustest, 6. ametnikkude ja kohtunikkude walimisest, 7. linna politseist, 8. terwishoiu küsimusest jne.

Nii näeme, et programmis ei olnud ette nähtud, mida tuleks teha tol korral, kui tõuseks küsimus, kas olla wõi mitte olla, sest Versaille walitsus ei mõtelnudki Kommuunat rahule jätta.

Pariisi Kommuuna wõttis omas tegewuses siiski ühe klassilise otsuse wastu: „Kommuuna liikmed ei tohi Versaille parla-

mendi liikmed olla“. See otsus näitab, et Kommuuna Versaille walitsuse pääle waatas klassi seisukohalt. Kommuuna liigetset olid parlamendis Tolaine, Blanque, Müller, Derrere ja Chaclaire. Selle Kommuuna otsuse alla ei painutanud Tolain ja Blanque, kes edasi Versaille jäid.

Kommuuna pani tööle asudes kõige päält uue töökorralduse maksma. Kaotati ära öötöö; ühtlustati tariifisid. Töökojad pandi käima, ka need töökojad, millede omanikud ära põgenenud ehk neid awada ei tahtnud, awati walitsuse poolt.

Haridus tehti kõigile kättesaadawaks ja maksutaks. Kirik lahutati riigist.

Sarnane tegewus tõi terve Pariisi rahwa Kommuuna lipu alla. Isegi keskkodanlus, kes omale wabariikliku partei asutas, toetas Kommuunat.

Pariisi Kommuuna algas juba oma tekkimisel läbirääkimisi Versaille walitsusega, linna omawalitsust, walimise õigust ja Kommuuna tunnistamist tingides. Läbirääkijateks Kommuuna poolt olid isegi waimulikud, kes läbirääkimisi sihilikult pikale wenitasid, ühelt poolt Kommuunat lubadustega pettes, teiselt poolt walitsuse agentidena esinedes. Neid kokkuleppimise otsimise katseid jatkas Kommuuna isegi siis, kui Thiers ametlikult Pariisile pääle tungis. Ainult Versaille walitsuse terrori tagajärjel wõttis Kommuuna rewoltsioonilisemad abinõud tarwitusele. Wõeti 64 pantwangi.

Kuulutati Versaille walitsus riigiäraandjaks, wiimase warandus tunnistati riigi omaks. Kuid ka siin jättis ta pääabinõu kasutamata. Ta ei wõtnud riigi panka üle, kus kõikide Prantsuse suurnikkude kapitaalid hoiul olid ja mis Versaille walitsuse otsekohe järelandmisele oleks sundinud. Kommuuna aga, otse ümberpöördult, lasi kodanlusel oma rahaga wabalt talitada ja selle abil omale Versaille tugewa sõjawäe luua (Kommuuna terve oma tegewuse kestwusel tarwitas pangast üleüldse 16½ miljoni, millest 9 miljoni oli linna oma raha).

Kommuuna üheks suuremaks weaks oli see, et ta terve oma tegewuse juhtis linna sisemise elu korraldamisele, kuna sõjawäe organiseerimise pääle sugugi rõhku ei pannud. Tegewuseta olek desorganiseeris rahwakaardiwäe, ta kuiwas kokku. Aprilli lõpul oli Thiersi walitsuse sõjawägi 142 tuh. meest suur, kuna rahwa-

kaardiwägi kõigest 96 000 pääle ulatas. Pääle selle kohustas rahuleping Saksamaad toetama walitsust Kommuuna wastu. Nii oli Thiers tugew küllalt, et pääletungimist alata, mis ka 2. aprillil algas.

Seesuguse jõudude wahekorra juures oli ka loomulik, et Kommuuna tegewus warsti likwideeriti. 8. mail langes Pariis versaillaste wägede kätte. Wõitluses, mis 8 päewa kestis, pidasid kommunaarid end wahwalt ülewal.

Pääle Kommuuna häwitamist algas weresaun. Pariisi uulitsatel häwitati ära 20—60 tuh. inimest. Surnukehasid oli uulitsatel nii palju wedelemas, et liikumise wõimaldamiseks neid auku-desse tassiti ja ära põletati. Üksi kättetasumiseks Thomas ja Lekonti eest tapeti 43 meest, 3 naist ja 2 last. Tapmiseks mingisuguseid andmeid tarwis ei olnud, see olenes täiesti komandööride hääst tahtmisest. Tapeti kõiki, kellel töölise wälimus.

Pääle tapmist mõisteti 13 tuh. (neist 147 naist ja 60 last) sunniasumisele, wangimajades surmati 3000, wälja saadeti 70 tuh.

Kodanluse werejanulikkust kommunaaride wastu iseloomustawad nende tolleaegsete ajalehtede kirjatükid. Näit. kirjutas üks leht: „Ei tohi neile narakatele armu anda. Kõik need narakad kardawad, sest nad on süüdlased. See on wabastatud sunnitöölise kari.“

Thiers andis telegrammiga üle terve Prantsusmaa teada: „Maa on surnukehadega kaetud ja see on õpetunniks.

Sotsialism on häwitatud!“

Ühes Thiersiga pidustasid Versailles ka Tolaine ja Louis Blanque.

Wõeti kõik abinõud tarwitusele, et internatsionaliste häwitada. Internatsionalistid kuulutati wäljaspoole säädust.

Kuid sellest oli Prantsuse walitsusele wähe. Teda ei rahundanud terror üksi Prantsusmaa piirides, waid tahtis seda ülewiia ka teistesse riikidesse. Selleks pööras wälisminister Favre 6. juunil 1871 a. teiste riikide poole ettepanekuga, et need wõtaks kõik abinõud tarwitusele, et Internatsionaali sektsioone omal maal häwitada. See märgukiri oli aga nii lapselikult kokku säetud, et ükski riik ei mõtelnudki selle pääle wastata. Kuid Prantsuse walitsus ei jäänud rahule. Ta saatis Hispaania walitsuse kaudu

uue märgukirja. Kui see tagajärgi ei toonud, saatis ta uue. Wiimase pääle wastas Englise wälisminister lord Greenwill, et Internatsionaal Inglismaal ei ole rewolutsiooniline organisatsioon. Ta toetab töölisi ainult majanduslistes nõudmistes ja aitab streikisid läbi wiia ning sellepärast pole mõtet teda ära häwitada.

Selle pääle andis ka Bismarck oma wastuse, kus ta ütleb, et seni kui Englise walitsus Päänõukogul Londonis asuda lubab, ei wõta tema midagi internatsionalistide suhtes ette, sest et see tagajärjeta oleks.

Selle järele wõttis Prantsuse walitsus sääduse 14. nowembril 1873 a. wastu, mille järele Prantsusmaal igauks, kellel Internatsionaaliga kuidagi kokkupuutumist on, ära häwitatakse.

Kommuuna langemisega lõppes ka Internatsionaali tegewus. Tähtis oli weel Haagi kongress 1872 a., kus proletariaadi poliitilise tegewuse kohta järgmine otsus wastu wõeti: „Wõitluses kapitalistide wõimu wastu wõib proletariaat tegutseda kui klass ainult sel korral, kui ta igal maal end koondab oma poliitilisse parteisse, kes juhatamist kohtadel oma kätte wõtab. Rahwuswaheliselt wõitlust juhtima peab rahwuswaheline organisatsioon. Kuid tööliste organisatsioonides peab walitsema kindel tsentralisatsioon. Täieline iseseiswus kohtadel tuleb ära kaotada. Wõitlusesse on waja tõmata pääle industriaaltööliste ka maatöölisi ja naisi.“

Kuid sarnast seisukohta ei tunnistanud suurem osa Internatsionaali sektsioone omaks, waid nõudsid überpöördukt — täielist iseseiswust mitte üksi riigi piirides, waid iga üksiku kohapäälse sektsioonile ja isegi igale üksikule isikule.

Anarkistid, eesotsas Bakuniniga, hakkasid Päänõukogu wastu töötama. Proudhon, kui rahulise anarkismi esitaja, tunnistas ainult majanduslikku wõitlust. Tema wiiwaks jouks olid kooperatiivid ja laenuasutused, kuna tegelikuks jouks käsitöölised ja wäiketalu-pojad. Bakunin selle wastu oli mässulise anarkismi esitaja, kes arwas, et wäikeste mässuliste ülesastumistega wõib sotsialismi teostada. Tema arwas oma tegewuse jõuallika oletat, kodunlikus intellgendis ja lumpenproletariaadis. Mõlemad woolud eitasid poliitilist wõitlust ja wõimu täiesti. Iseäranis suurt poolehoidu leidsid anarkistid Prantsusmaal, Hispanias ja Itaalias. Kõige jõu-

lisem oli anarkism Prantsusmaal, kus ta iseäranis pääle 48 a. rewolutsiooni kiirelt kaswas ja kus ta teoreetikerid wälja arenesid.

Üks tähtsam anarkistide tegelane, internatsionalist ja ajaloolane, Fribur (Fribourg) toob iseloomustawa kirjelduse Prantsuse anarkistide tegewuse kohta, tähendades, et Pariisi seksioon tahtes enesest midagi elulist ja tähtsat järele jätta, säadis oma pääülesandeks wahetuspankade asutamise. Edasi olid nad ägedad 8-tunnilise tööpäewa sääduse läbiwiimise wastu; kui terwe Euroopa Poola rewolutsiooni mahasurumise puhul suuri protestimiitinguid korraldas, olid anarkistid ka selle wastu.

Naisküsümuse suhtes oli anarkistide seisukoht järgmine: „Naise koht on kõõgis, aga mitte koosolekutel. Naised ei tohi Internatsionaali liigeteks olla. Loodus on naise juba sarnasena ette määranud. Naise koht on kodu olla ja töölise kodu ehitada.“

Isegi niikaugele läksid anarkistid, et nad Päänõukogult nõudsid, et Internatsionaal saaks übermuudetud üleilmseks kooperatiiwühisuseks.

Et paremini Päänõukogu ja Internatsionaali maksistliku enamuse wastu wõidelda, asusid anarkistid iseseiswate seksioonide loomisele, et seega Internatsionaalis enamust oma kätte saada ja teda seesmiselt lõhkuda. Anarkistlikkude seksioonide päänõudmised olid: 1) ateism, 2) igasuguse autoriteedi ja walitsuse eitamine, 3) igasuguse korra eitamine, 4) juriidiliste normide (sääduste) eitamine, 5) waba inimkonna föderatsiooni loomine, kus ei oleks klassisid.

Üheks suuremaks sarnaseks katseks oli 1868 a. „Sotsiaalse demokraatia Rahwuswahelise Ühenduse“ ehk „Sotsiaalrewolutsionääride Allians'i loomine“. Alanc kuulutas omas programmis 1) end ateistlikuks, nõuab kultuse muutmist teadusega ja õiguse jumalust — inimkonna õigusega, 2) tahab kõige päält poliitilist, majanduslikku ja sotsiaalset klasside ühtlustamist. Edasi räägitakse põllumajanduse ja tööstuse ühisuste loomisest, laste kaswatamisest ja haridusest.

4) Igasuguse wägiwalla wastu olles eitab ta igasugust poliitilist wormi ja tegewust, millel pole otsekohest sihti tööliste klassi wõidusaamiseks kapitaali üle.

Kuid see programm oli Aliancil wõetud pääasjalikult selleks, et masset ligi tõmmata.

Allianci eesotsas seisid „Internatsionaalsed wennad“, kelledeks ainult Allianci asutajad olla wõisid. Bakunini kätte anti diktaatorlik wõim. Allianci liikmeteks wõisid olla ainult need, kes programmi tunnistasid ja kes ühendawad mõistuse, aususe ja konspiraatiivsusega, kellel „rewolutsiooniline kiring — kellel kuradid kehas“.

Internatsionaalsetele wendadele allusid natsionaalsed wennad, kellel internatsionaalsete wendade olemasolemise ees aimugi ei tohtinud olla. Sarnast salaorganisatsiooni mõeldi läbi wiia poolawaliku sots.-rewolutsionääride Allianci kõrwal, kes omas täies kogus Internatsionaali liikmeks tahtis astuda, kuid keda wastu ei wõetud.

Selle järele hakkas Alliance oma ümber koondama kõiki anarkistlisi sektioone ja kutsus 1870 a. La chaut-de-Fond'is esimese kongressi kokku. 12 kongressil 1871 a. Sonvilles, millest 8 sektiooni osa wõtsid, loodi Juura föderatsioon. Juura föderatsiooniga ühinesid Lõuna-Prantsusmaa, Itaalia, Hispaania, Belgia ja Schweitsi sektioonid.

Föderatsiooni esimene samm oli pöörata kõigi Internatsionaali sektioonide poole üleskutsega, kus nõuti Internatsionaali kongressi kokkukutsumist, awaldati protesti Päänõukogu tegewuse wastu, tähendades, et wiimane oma õigusi kurjasti tarwitab, Päänõukogu hoiab alles isiku ja asutuste autoriteeti, mis aga ära tuleb kaotada. Tuleb ära kaotada praegune Päänõukogu kui organisatsioon, kes omale ülesandeks saab poliitilise wõimu wõtmise ja ta asemele luua statistika-kirjawahetuse büroo.

Et sarnane tegewus Internatsionaalile ähwardawaks sai, otsustas Internatsionaali Haagi kongress anarkistlikud sektioonid Internatsionaalist wälja heita, ühtlasi andes Päänõukogule õiguse kongressi waheaegadel wälja heita sektioone, kes ei paenuta Päänõukogu otsuse alla.

Pääle Pariisi Kommuuna langemist kadus ka Internatsionaalil pind jalge alt. Prantsuse sektioonid olid häwitatud, hulk tugewamaid sektioone seisis anarkistlikel alusel. Kui Haagi kongress otsuse wastu wõttis, et wõitlust jätkata wõib ainult sel korral,

kui tööliste klassil on oma partei, kus walitsemas kindel tseentralisatsioon, sarnaseid parteisid aga üheski maas olemas ei olnud, siis tuli Internatsionaalil loomulikult, kui rahwuswahelisel juhtiwa organisatsioonil, oma tegewust lõpetada, et asuda nõudwate tingimuste loomisele.

Et Inglismaal sektsioonide tegewust enne Päänõukogu juhtis, siis nüüd, kui Inglise ametühisused oma nõudmistes rahuldatud ja Internatsionaalile selja pöörasid, asutati ka Inglismaal „Föderatiivne nõukogu“, kes töö juhtimise Inglismaal oma pääle wõtma pidi.

Muutusega Inglise ametühisustes ja Inglise tööliste rewolutsioonilise meeoleu langemisega, kaotas Päänõukogu usu, et sotsiaalne rewolutsioon esimesena Inglismaal läbi läheb.

Haagi kongressi otsuse järele wiidi 1872 a. Päänõukogu Ameerikasse üle: „et teda lasta oma tegewust auga lõpetada, et ta ei muutuks Euroopa anarkistide tallermaaks ega kodanlusega koostöötajaks.“

Euroopas kadus wiimane alus rahwuswaheliseks liikumiseks. Tol ajal läks läbi rahwusliste riikide tekkimine Saksamaal, Itaalias jne., kus wõimule pääsis kodanlus ja parlamentlik kord sisse säeti. Tööliste parteid, mis tol ajal alles wäljakujunema hakkasid, pidid oma terve tähepanu ja tegewuse juhtima oma riigi pääle.

1873 a. kutsus Päänõukogu Genfis kongressi kokku.

15. juulil 1876 a. Filadelfia kongressil kuulutas Internatsionaal ennast ajutiselt lahtilastuks seni kui poliitiline olukord muutub. See oli esimese Internatsionaali wiimane kongress, millest osa wõttis Ameerika föderatsioon ja Päänõukogu, kokku 24 saadikut. Kongress pööras kõigi maade tööliste poole järgmise üleskutsega:

„Seltsimehed töölistes!

Internatsionaali kongress Filadelfias kaotas R. T. Ü. Päänõukogu ja organisatsioonel wälissidet enam ei ole.

Internatsionaal suri! kilkab kodanlus ja röömupilkega saab näitama selle kongressi töö pääle, kui terve ilma tööliste liikumise kaotuse pääle. Las waenlaste karjumine jääb meile mõjutaks. Meie lasime Internatsionaali organisatsiooni lahti, — see on praeguse Euroopa poliitilise seisukorra järeldus, kuid meie näeme, kuidas ta põhimõtteid tunnistatakse ja kaitsetakse kõiges haritud ilmas

töörahwa eelwäe poolt. Meie anname seltsimeestele, Euroopa töölistele, wähe aega rahwuslisi organisatsioone kõwendada ja kahtlemata warstigi on nad wõimsad purustama waheseina, mis neid eraldab teise ilmaosa töölistest.

Seltsimehed! Teie olete ihu ja hingega Internatsionaali põhimõtetest läbi imunud ja teie leiata ka ilma organisatsioonita abinõusid pooldajate arwu suurendada. Teie omate uusi wõitlejaid, kes meie ühisuse põhimõtete elustamiseks töötawad. Ameerika seltsimehed lubawad teile Ühisriikides pühalikult hoida ja kaitseda Internatsionaali wõitlusid seni, kui paremad tingimused uuesti koondawad kõigi maade töölistes ühise wõitluse lipu alla ja kui uuesti ning palju jõudsamini kostab hüüd: Kõige maade töölistes ühinege!“

Esimese Internatsionaali teenus tööliste liikumises on suur. Ta täitis oma ajaloolise ülesande. Ta mitte ei äratanud tööliste klassi iseteadwusele ega klassiwõitlusele, waid pani klassiteadwuslisele liikumisele põhimõttelise — teoreetilise aluse, andis taktika ja ühtlasi ka wõitlusorganisatsioonide wormi. Ta pani kihama terve tööliste klassi üle ilma ja seda kihawat-wõitlewat massi wõib rahustada ainult kommunism, selle saawutuseks andis esimene Internatsionaal sõjariistad tööliste kätte.

VII.

INGLISMAA TÖÖLISTELIIKUMINE XIX A.S. II POOLEL.

I. Puht ametühisuslik (trades-union'istlik) ajajärk.

Inglise töölisteliikumise rewolutsiooniline kuju 19 a. s. I poolel, mis väljendus chartistide liikumises, hääbus 19 a. s. keskkojal. Selle põhjuseks oli tööstuse ja kaubanduse arenemise kiired edusammud, mille tõttu Inglismaa terve ilma oma majandusliku mõju alla wõttis. Et Inglismaa iseenesest wäikene riigikene oli, jäid tema piirid arenenud tööstusele ja kaubandusele kitsaks. Wäljapääseteed neist kitsadest piiridest leidis Inglismaa alguses kaubanduses teiste riikidega. Kuid kui wiimastes oma rahwuskapitaal wälja arenema hakkas, sulgusid nad oma riigi piirid tugewa wõistleja Inglismaa eest kõrgete tollimaksudega. Selle tõttu oli Inglismaa sunnitud uusi teesid otsima, üle minema asumaade poliitika pääle, omandades asumaid, mis mitukorda suuremad, kui Inglismaa ise. Asumaid kasutati ainult selleks, et kaasa aidata Englise suurtööstuse tõusule, et sellega oma mõju terwes ilmas maksmas hoida. Sarnase poliitika juures oli ka loomulik, et Inglismaa omale terwes ilmas kõige tugewama laewastiku soetas.

Inglise kodanluse rikkus kaswas kiiresti. Asjaolu, et eksploateerimiseks tarwitati suurel määral asumaid, wõimaldas Englise kapitaalil omal maal klassi wastolusid pehmedada. Englise töölistes pandi parematesse tingimustesse kui kusagil mujal. Sellele wastawalt muutus ka tööliste psükoloogia. Töölistes tulid arwami-sele, et Englise kapitaal on eksimata. Tööliste liikumine omandas rahulise iseloomu: tehti tegemist ainult igapäewaste küsimustega, wõitlust kapitaali wastu üles ei säetud. Pääle majandusliku põhjuse oli tööliste liikumise iseloomu rahulikuks muutumisel weel teine

põhjus: kardeti rewolutsiooni wapüstawaid tagajärgi. Kõigil oli weel meeles chartistide liikumise aegne tulemeri ja selle mahasurumisele järgnew weresaun. Kolmandaks põhjuseks oli Inglise kodanluse osaw poliitika. Inglise kodanlus, alates 17 a. s., jagunes kahte parteisse: 1) wanameelsed — toori partei, kuhu kuulusid maaaristokraadid, 2) wabameelsed — wiigi partei — tööstuse ja kaubanduse etteawõtjad. Need kaks parteid tarwitasid omawahelises wõitluses walitsuse wõimu pärast töölisi oma kasuks, lubades nende üht wõi teist nõuet parlamendis läbi wiia. Siin juures toetasid töölised, selle järele kuidas kumbki poolest neile wastu tuli, kord wiigi, kord toori parteid. Säherdune taktika kaotas töölise iseseiswa wõitluse. Neljanda põhjusena wõib nimetada seda, et Inglise ametühisused, saades oma alguse käsitöölise organisatsioonidest, tegutsesid käsitöölise traditsioonide järele.

Et need ühisused 18 a. s. lõpul ja 19 a. s. 1 weerandil põranda alla olid surutud, pääsesid neisse ainult endised käsitöölised, s. o. oskustöölised. Ühisused säädsid omale ülesandeks: 1) tööpalga reguleerimise ja 2) õpilaste töösse wõtmise piiramise. Abinõudeks oma nõudmiste läbiwiimisel tarwitasid nad 1) rahukohut, kes töölise ja etteawõtjate wahel tekkinud tülisid lahendama pidi ja 2) parlamenti. Wiimast ei tarwitanud nad oma esitajate kaudu, waid parlamenti saadeti märgukirju, mida siis kaitsesid kas toorid ehk wiigid, seda silmas pidades, kellega töölistel sel silmapilgul kokkulepe oli. Wiimane abinõu, mida aga wõimalikult wähe tarwitada püüti, oli streik. Organisatsiooniliselt olid ametühisused koondatud maakohtade järele. Igas maakohas oli weel eriti piinlik koondus ametiharude järele. Sarnane kitsas ametühisuste organisatsioon kestis kuni chartistide wäljaastumiseni. Siis wiidi ametühisuste ehituses läbi muudatus. Uuendusega jäid kohapäälised ühisused autonoomseks, kuid ühinesid üleriikliselt, luues üleriiklise ametühisuste büroo ehk sekretariaadi. Sekretariaat wõttis oma kätte üleüldise ametühisuste korraldamise ja asjaajamise. Asjaajamine tehti awalikuks ja säeti sisse kontroll. Esimene sarnane üleriikliselt korraldatud uuekujuline ametühisus oli masinaehitajate ametühisus. Suuremaks ja tähtsamaks ühisuseks oli mehaanikute ühisus. See oli wana ühisus, oma põrandapäälse alguse sai ta 1826 a. esimese ametühisuste sääduse wäljaandmise järele (1824 a.).

1848 a. oli ühisuse liigete arw 7000, kassas oli 27.000 naelsterl. 1851 a. koondas ta enese ümber 7 suuremat ühisust selle ameti alal. Iganädaline liikmemaks oli 1 shilling.

Ühisus säadis ettewõtjatele nõudmise ette tüki- ja ületunnitööd ära kaotada. Sellele wastuseks lasid ettewõtjad nädala aja pärast kõik töölised töölt lahti. Ametühisus kuulutas üleüldise streigi välja. 10 päewa jooksul jäid kõik Londoni ja Lancashiri wabrikud seisma. Waatamata selle pääle, et teised ühisused ja kristlikud sotsialistid (wiimased tahtsid ühisuse pääle oma mõju awaldada) streikijaid toetasid (streigi kestwusel saadud abiraha summa ulatas 90 tuh.), lõppes streik 3-kuulise kestwuse järele tööliste kaotusega. Waatamata streigi nurjamineku pääle, kaswas mehaanikute ühisus kiiresti ja oli kõige suuremaks ühisuseks Inglismaal. Tema eeskujul püüti korraldada ühisusi ka teistel ametiharudel. Pääle eelpool nimetatud nõuete säadsid ametühisused omale ülesandeks: 1) oma liigetele abiandmise haiguste, surma, õnnetuste jne. korral, s. o. ametühisused wõtsid oma pääle esimeses järjekorras kinnitusseltside ülesande, 2) oma liigete huwide kaitse ettewõtjatega kokkupörke puhul. Abiandmiseks organiseeriti abiandmise kassad. Selleks määrati ühisuste liikmemaks kõrgeks, mille tagajärjel ametühisustesse astuda wõisid ainult oskuslised töölised, kes kõrget palka said.

Pääle tähendatud ülesannete oli sekretariaadil õigus kas streiki lubada ehk ära keelata. Kohalikud ühisused, selle pääle waatamata, et nad autonoomsed olid, ei wõinud ilma sekretariaadi loata streiki alata ega oma kassasid tarwitada.

Sellega hoiti ära ka oskusliste tööliste rewolutsioonilised awaldused. Keskkohal töötajad, selle tõttu, et neid iga uue ümberwalimise juures tagasi waliti, wõrdusid täitsa töölistest, muutudes ametnikkudeks.

Kolmas tugewamatest Inglise ametühisustest oli puutööliste ühisus. Tema andis uue organisatsioonilise kuju ametühisustele. Temast kujunes välja ametühisuste nõukogu. Puutööliste ühisus asutati 1861 a. Ühisuse tegewuse algul algas suur puutööliste streik, mille puhul 24 tuhat töölist töölt lahti lasti. Streigi juhtimiseks ja streikijatele abiandmiseks asutati streigikomitee, mis Londonis asus. Et puutööliste ühisus alles noor oli, ei suutnud ta

üksi streikijaid toetada. Streigikomiteel tuli pöörata teiste ametühisuste poole. Sellest streigikomiteest kujunes välja ametühisuste nõukogu. Ametühisuste nõukogu wõttis terve ametühisusliku liikumise juhtimise Inglismaal oma kätte ja edaspidine Inglise tööliste liikumine olenes täiesti ära nõukogust. Kohapäalsed organisatsioonid pidid iga oma sammu ennem otsustada andma nõukogusse. Nõukogu liikmed, nagu kõik tolleaegsed tööliste juhid, olid suuremalt jaolt tööliste aristokraatiast.

William Allan, nõukogu pääsekretäär, kes sääl järgimööda 20 aastat töötas, säadis oma pääülesandeks nõukogus rahaasjanduse korralduse (liikmemaksude sissewõtmise ja abiandmise) ja aruannete kirjutamise.

Robert Epselgart, puutööliste ühisuse esitaja, läks weidi kaugele. Tema arwab, et tööliste klassil on tarwis ka poliitilisest wõitlusest osa wõtta, kuid tööliste poliitilises wõitluses ei näe ta klassiwõitlust ega walitsuslise pöörde läbiwiimist, waid mõne üksiku poliitilise reformi läbiwiimist. Allan ja Epselgart olid päätüübid nõukogus, kelle ümber koondusid teised liikmed. Ja et nende seisukoht polnud mitte klassiwõitlus, waid tööliste omaabi, mis on täitsa läbi imbutud wäikekodanlik seisukoht, oli loomulik, et sarnase organisatsioonilise korralduse juures, kus nõukogu kõik küsimused otsustas, muutus terve liikumine wäikekodanliseks. Nõukogul oma sihtide läbiwiimiseks oli tarwis kõige päält 1) saada ametühisustele kindel sääduslik alus ja 2) saada parlamentliku õigusi. 1825 a. ametühisuste sääduse järele, mis 1832 a. kärbiti, olid ametühisused lubatud, kuid nad olid ärarippuwad ettewõtjatest. Selle säädusega jaotati ettewõtjad ja töölised kahte liiki kodaniku seisu järele: 1) peremehed ja 2) sulased. Sellest järeldades wõisid ettewõtjad, kui peremehed, oma hääksarwamise järele kas ametühisusi lubada wõi ära keelata. Et selle sääduse pääle waatamata 60 aastatel ametühisused, kuhu olid koondunud oskuslised töölised, tugewateks majanduslisteks organisatsioonideks wälja olid kujunenud, hakkasid ettewõtjad nende wastu wõitlema, et neid ära häwitada.

Korraldati ametühisuste kassade wargusi, waraste kohtusse kaebamise puhul ei wõtnud kohus protsessi wastu, põhjendades selle pääle, et ametühisustel pole sääduslist õigust kassasid pidada.

Töölised algasid wõitlust ettewõtjate vastu. 1866 a. puhkes lahti laialine streik söekaewandustes, wabrikutes jne., kusjuures ette tuli isegi wabrikute põletamisi ja häwitamisi tööliste poolt. Selle liikumise tagajärjel tehti ametühisuste ja walimissäädustesse wäikseid parandusi. Kuid ainult 1871 a. pandi maksma ametühisuste säädus (trades-union'ide akt), mille esimeses osas ametühisused juriidilisteks üksusteks tunnistati, kuna teine osa käis ametühisuste tegewuse kohta: keelas ära igasuguse wõitluse ettewõtjatega. Nii kindlustas see säädus Allani seisukoha, andes waba wõimaluse ametühisustele, kui abiandmise kassadele, tegutseda. Teisest küljest jättis teine osa säädusest ettewõtjale wõimaluse ametühisuste vastu wõitlust pidada, mida ka ettewõtjad ära kasutasid. 1872 a. streigi pärast Lõuna-Wales'is ja Londonis, mõisteti töölised kuni 12 kuud wangi. Ametühisused algasid wõitlust akti teise osa vastu. Wõitluseks tarwitasid nad parlamenti. Siin toetas töölisi toori partei, keda säädus otsekohe ei puudutanud, kuna wiigid sääduse muutmise vastu olid. Loodi blokk tooride ja tööliste wahel ning 1875 a. parlamendi walimises wõitsid toorid, sest et ametühisused neid toetasid. Kuid siin said töölised omale kaks kohta parlamenti, kuhu waliti Makdonald ja Burt.

Wanameelsed, walitsuse juure pääsedes, katsusid vastu pui-gelda antud lubamistele, kuid ametühisuste päälesurumisel olid nad sunnitud järele andma. 1875 a. kaotati ära kaelakohtulised säädused ametühisuste suhtes, niisama nimetused „peremees“ ja „sulane“, kuna asemele säeti „ettewõtja“ ja „tööline“. Kaotati ära tööliste trahwimine ettewõtjate poolt, lubati streike ja streikide ajal „picket“ (tööliste kontroll, et keegi streigi ajal tööle ei läheks).

Samal aastal anti säädus wälja, mille järele kaewandustes töölistel õigus anti kaalu juures oma kontrolli pidada. 1887 a. hakkas see säädus maksma üle riigi.

Ühtlasi algasid ametühisused wõitlust tööpäewa lühendamise eest. Kaewanduste esitaja Makdonald nõudis 8-tunnilist, puuwilla tööstuse töölised 9-tunnilist meestele ja 8-tunnilist tööpäewa naiste ja lastele.

1875 a. määrati parlamendi poolt kindlaks 56½ töö tundi nädalas, kuna tegelikus wõitluses rohkem läbi suudeti wiia. Laewa-

ehituses lühendati tööliste wõitluse tagajärjel nädala töötundide arw 51 pääle.

Ametühisused olid nende õiguste kättesaamisega rahuldatud; nad asusid rahuliku töö juure.

1872 a. kutsuti esimene kongress kokku, kus oli esitatud 375.000 ametühisustesse organiseeritud töölist, 1874 a. kongressil oli esitatud juba 1.191.922 töölist.

Kui Inglise ametühisused seni Internatsionaali toetanud ja tema tööst tegelikult osa wõtnud olid, siis oma nõudmisi kättesaades pöörasid nad Internatsionaalile, kelle abil nad wõitsid, selja.

Wiies oma tegewuse abiandmise ja parlamendi wõitluse pääle, wõtsid Inglise ametühisused igas töölisi puutuwa is küsimustes alalhoidliku seisukoha. Näit. palga küsimuses ütlesid nad lahti palga alamäära kindlaks määramisest, tehes palga turu tingimustest äraolenewaks: on turu tingimused hääd, on palk kõrge; on nad halwad, on palk madal. Turu tingimuste järele säeti kokku palga tabelid (liikuw tabel ehk palga redel). Seega säeti tööliste ja kapitalistide huwid kokkukõlasse. Konfliktide lahendamine nende wahel anti konfliktkommisjoni kätte, mis koos seisis tööliste ja ettewõtjate esitajatest.

1871 a. ametühisuste kongressi otsuse põhjal loodi parlamendi komitee, kes parlamendi liigetele direktiive andma pidi. Komitees oli 10 liiget ja 1 sekretäär. Komitee ülesande kohta kirjutati komitee aruandes: „Komitee ülesanne on, et kõiki säädusi, mis spetsiell tööliste wastu sihitud, tulewad ära kaotada. Töölistele tuleb anda samasugused õigused, kui teistel klassidel on.“ Sarnase seisukoha juures muutus parlamendi komitee tööliste klassiwõitluse tormasiks. Komitee liikmed seega, et neid iga aasta tagasi waliti, muutusid täielisteks ametnikkudeks-bürokraatideks. Terwe tradeunionistlik liikumine, mis kestis 19. a. s. keskkohalt kuni 80 aastateni, seisis selles, et töölisele saada õigust elada kodanlikes ühiskonnas ja ühes sellega ka kodanlikku korda kindlustada. Wiimane tuli sellest, et makswa palga süsteemiga tööliste ja kapitalistide huwid kokkukõlasse olid wiidud, kuid mitte sarnaseit, et tööline ettewõtjaga ühepalju oleks saanud. Tööline sai nii palju, et ta äraelada wõis, kuid see ei tohtinud ettewõtjale raskena tunduda, kuna wõitluse tagajärjed raskelt töölise wäikest büdscheti wapustasid.

II Uus ametühisuslik ehk sotsialistlikkude püüete ajajärk viib Inglise ametühisuste tegewuse kõikuwale seisukohale.

Inglismaaga hakkasid wõistlema noored tööstuse riigid Saksa-
maa ja Ameerika. Wõitlus pani Inglise walitsewa seisukoha kõi-
kuma. Inglismaal tekkisid tööstuse kriisid, pangad jäid pankrotti,
mille tagajärjel ametühisused, kelledel suured kassad pangas olid,
purustati. Töölise mass, kes wäljaspool ametühisusi seisis, hak-
kas kriiside wapustuste all kannatada saades organiseerimise järele
wajadust tundma. Ta hakkas woolama trades-union'idesse, kuhu
ta ühes enesega sotsialismi ja klassiwõitluse ideed wiis.

Ilmaturul tekkinud wõitluse tagajärjel elas Inglismaa 1878
ja 1879 a.a. suure kriisi üle. Kriisi tõttu jäi pankrotti Glasgowi
pank, mille tagajärjel kõik Shotimaa ametühisused oma kassad
kaotasid. Kriisile wastu pidada ja alles püsida suutsid siiski mõ-
ned ametühisused, näit. puuwillatööstuse ametühisus. Kuid see
kriis näitas töölistele ära, et ametühisuste sihid ja eesmärgid su-
gugi kindlad ei ole ega kindlusta tööliste seisukorda, et tööliste ja
ettewõtjate huwid ei ole ühed ja needsamad, waid et nad on wast-
olus. Töölise seas tekkisid uuesti klassiteadlikud nõuded. Nii
protesteerisid Lancasheari ja Yorksheari töölised liikuma tabeli
wastu, nõudes palga alammäära kindlaks määramist. Et ettewõtjad
kriisi ajal tööliste kättewõidetud õigusi kärpisiid, näitas töölistele,
et oma olukorra kindlustamiseks on neil waja pidada ka poliitilist
wõitlust.

Muutusega tööstuses tekkisid ka uued teoreetilised woolud.
Henry George omas raamatus „Progress ja waesus“ säadis üles
maa natsionaliseerimise ja ühtlase maamaksu maksmapanemise
nõude. See raamat tekitas suure liikumise. Asutati uus ühisus:
„Maa pääle õiguste maksmapanemise ühisuse“ nime all. 1881 a.
sotsialistid asutasid „Demokraatliku föderatsiooni“, 1883 a. laiend-
das see föderatsioon end uue nime all: „Sotsiaaldemokraatlik fö-
deratsioon“.

Need ühisused algasid wõitlust wanade pehastanud ametühi-
suste wastu, luues asemele uued, massilised ühisused, linna ja
maa lihttöolistest.

Pääle praktilise ja organisatsioonilise wõitluse säadis s.-d. fö-
deratsioon omale ülesandeks teoreetiliselt klassiwõitlusele alus

panna. Selleks selgitas ta kapitalistliku korra iseloomu, kapitalistlikku valmistust marksistliselt seisukohalt, klassiwoitlust ja tema tagajärjena sotsialismi. Sarnane seisukoht oli wastandiks tradeunionistide seisukohale.

Sotsiaaldemokraatide waadet wanade ametühisuste pääle iseloomustas üks wanematest s.-d. Main 1886 a.: „Tegelikult on keskmine ametühisuslane kiwistunud waatedega ehk ükskõikne ja on selle poliitika järelesõrkija, mis kapitalistide huwidele kohane.“

Teine s.-d. John Bruns kirjutab 1887 a.: „Inglise ametühisused segawad ametühisuste ülesanded abiandmise ja kinnituse ülesannetega. Kõik suuremad ametühisused kalduwad oma otsekohestest ülesannetest, tööliste klassi eest wõideida, kõrwale ja säewad omale ülesandeks kesk- ja kõrgema klassi maksude kandmise kergenduse, wõttes need oma õlgadele.“

Uute waadete sündimisele kaasa aitas kriis, mis Inglismaal 80 a. läbi tuli elada. Ametühisused ei suutnud oma endise tegewusega kriisidele wastu seista. Et nad pankrottide ajal oma kassad kaotasid, ei suutnud nad ka töötä töölisi aidata. Seda kasutas ära s.-d. föderatsioon, kes oma tegewust alaliselt laiendas, korraldades tööliste seas miitinguid, kus pääle majanduslikkude nõudmiste ka poliitilised nõudmised üles säeti ja wõttes streikide puhul juhtimise ja abiandmise oma pääle.

Näit., sadamatöölise streigi puhul, kus s.-d. föderatsioon juhtimise oma pääle wõttis ja abiandmist korraldas (Inglismaa arenenud kaubanduse tõttu oli sadamatöölise arw suur, kuid neil puudus oma organisatsioon), organiseerisid sadamatöölised s.-d. mõjul oma ühisuse. Sadamatöölise ametühisus oli esimane uuetüüpik ühisus. Ta säadis omale ülesandeks 1) mitte kokkulepe kapitalistliku korraga, waid klassiwoitluse abil kapitalistlikku korda kukutada, 2) kui wanad ametühisused streikisid äärmiste abinõudena tarwitasid, wõttis ta streigi esimeseks woitluse abinõuks, 3) liikmeks määrati wõimalikult madal, kuna abiandmine ettewõtjate ja riigivalitsuse kohuseks tehti.

S.-d. tegewus laienes ka teiste tööstuse alade pääle. Nii wõtsid nad oma juhatada gaasitöölise streigi 1887 a., kus nõuti tööpäewa lühendamist 12 tunni päält 8 tunni pääle; 1887 a. mäetöölise streigi, kus samasugused nõuded üles säeti.

Töölised säadsid üle maa üles palga miinimumi nõudmise. Et aga wanad ametühisused, kes wanale seisukohale jäid, töölisi uutes ülessäetud nõudmistes ei rahuldanud, tekkisid paljudes ametiharudes paralleelselt wanadele uuetüüplikud ametühisused. Näit. mäetöölise keskel 1888 a., mis omale eeskujuks wõttis sadamatöölise ühisuse. Uuel ühisusel oli 1888 a. 36 tuhat liiget, 1893 a. aga juba 200 tuhat.

Samasugune ühisus asutati ka gaasitööstuses (Gasworkers and General Labourers Union). Uutesse ametühisustesse walgus lihttöölise mass, kes enne wäljaspool organisatsiooni oli seisnud ja osa wanade ühisuste liigetest.

Et uued ühisused kiirelt laienesid, hakkas ka ametühisuste kongressidel s.-d. wool wõitma. Kui 1882 a. ja 1883 a. kongressid olid isegi üleüldise walimise õiguse wastu, s. o. weel reaktioonilisemal seisukohal kui wabameelne kodanlus, räägiti 1890 a. Liverpoolis kongressil, kus 55 sotsialisti olid, esimest korda walmistusabinõude natsionaliseerimisest. 1893 a. said sotsialistid kongressil enamuse. 1894 a. wõitsid sotsialistide ettepanekud 210 häält poolt, 61 wastu.

Loomulik on, et sarnane sotsialistlik mõju ei meeldinud wana ametühisuste tegelastele ja siin algasid wõitlust sotsialistidega wanad ametühisused, mis weel purustatud ei olnud. Järel oli neil ka weel „parlamendi komitee“.

1894 a. wõttis parlamendi komitee otsuse wastu, mille järele ametühisuste kongressi saadikuteks wõisid olla ainult ametühisuste liikmed, kes selles ametiharus mingisugust ametit pidasid. Selle otsusega lükati ametühisuslisest liikumisest eemale sotsialistide juhid.

Selle otsuse tagajärjel said 1895 a. kongressil wanad ametühisused uuesti enamuse. 1897 a., Birminghami kongressil, tundus uuesti sotsialistide mõju. 1899 a. Manchesteri kongress leidis, et ametühisuste organisatsiooniline külg suuresti kannatab ja et ametühisuslikku liikumist tugewaks teha, otsustas luua ühist keskohta „Trades-union'i föderatsiooni“ nime all. Ühtlasi leiti, et majanduslikkude nõudmiste läbiwiimiseks on waja ka poliitilist wõitlust pidada, ametühisustest aga poliitiliseks wõitluseks wähe on. Otsustati luua paralleelselt ametühisustele poliitiline partei: „Iseseiswa töölise partei“ (Independent Labour Party) nime all.

Selle parteiga ühines üks osa sotsialiste, kes s.-d. föderatsiooni klassiwõitluse alusel seiswa taktikaga rahul ei olnud.

Iseseiswa tööliste partei päänõudmisteks olid: 1) Walmistuse abinõude, jaotuse ja wahetuse ühiskonna omaks tunnistamine. 2) Lähemaks ülesandeks säeti tööliste saadikute parlamenti saatmine, et sääl reforme läbi wiia ametühisuste ja streigi kasuks.

Iseseiswa tööliste partei opportunistlik seisukoht wastas trade-unionistide nõudmistele, kes ka suurel määral tema liigeteks astusid.

Aastasaja pöördel oli Ingliste töölistes weel palju oportunistlisi kalduwusi: toetati walitsuse imperialistlikku poliitikat, näit. Buuri sõda, kus Inglise töölisel sõjapidamisega ühinesid. Kuid sarnane seisukoht ei wõinud küllalt püsiw olla.

Tuli tihti sarnaste küsimustega tegemist teha, mis teistsugust taktikat tarwitasid. Tuli tihti streikisid läbi wiia. Streikide nurjamineku puhul nõudsid ettewõtjad ametühisustelt kohtu teel kahjutasu. Kohus mõistis ametühisused wälja maksma. Sarnased kohtuprotsessid kordusid õige tihti. Näit. ulatas 1905 a. üleüldine kahjutasu summa, mis ametühisused maksma olid sunnitud, 2300 tuhande pääle.

Et ettewõtjad wõitluses töölistega walitsust tarwitasid, kelle abil nad ametühisusi ähwardasid, olid ka wiimased sunnitud üle minema poliitilise wõitluse juure. Et senised parteid, nii iseseisew kui ka s.-d. föderatsioon ametühisuste tegelaste põhimõtetele küllalt ei wastanud, asutati 1900 a. „Tööliste partei“ (Labour Party), mis seisis täieliselt trades-unionide platwormil. Tema nõudmisteks olid:

1) Iseseiswalt parlamendi walimistest osa wõtta.

2) Oma kandidaatide nimekirja ülessäädmine nendest, kes lubawad partei nõudeid parlamendis läbi wiia.

3) Et parlamendi esitus saaks tasu.

„Tööliste parteiga“ juba 1901 a. ühinesid Iseseisew ja Fabiaanlaste partei ja 40 ametühisust. Temast lahus töötama jäi ainult s.-d. föderatsioon. 1906 aastal läks „Tööliste parteil“ korda parlamenti saata 26 esitajat, 1910 a. juba 42 esitajat.

Tööliste partei parlamendi fraktsioonis ei olnud ühtlust, ei suudetud omada ühist taktikat. Saadikud jagunesid kahte pää-

woolu: 1) radikaalsem seis is sotsialistlisel seisukohal, 2) rahulik — ametühisuste seisukohal.

Radikaalid omawahel jagunesid weel kaheks: 1) Kair-Gard pahemal pool ja 2) Makdonald paremal pool.

Et tööliste esitus enesest kindlat fraktsiooni ei kujutanud blokkeeris ta kord waba- kord wanameelsetega ja seega kaotasid klassilise ilme.

Sarnane oportunistlik seisukoht wiis Tööliste partei täielikult sotsialismi roobastest wälja. Nii lükkas ta Belfasti kongressil tagasi ettepaneku, „et lõpusihiks wõtta sotsialismi ja wastu wõtta kindel poliitilise partei programm. Seega muutus Tööliste partei ainult walimiste blokiks.

Ehk küll 1906 a. streigiwabaduse säädus parlamendis läbi läks, organiseerisid ettewõtjad päätetungimise tööliste enese keskel. Alati tööliste seas kihutustööd ametühisuste ja parlamendi fraktsiooni wastu. Kõige päält alati kihutustööd maksu wastu, mis ametühisused töölistelt wõtsid parlamendi saadikutele palga maksmiseks. See maks oli iseenesest wäikene. Näit.: 1908 a. tegi iga liikme pääle aastas wälja ainult 8 kopikat.

Kutsuti töölisi üles raha ametühisustelt tagasi nõudma. Üksikud töölisid andsidki nõudmise kohtusse sisse, kes ka tagasi maksuma mõistis.

Ametühisused tõstsid küsimuse üles: kas tähendatud maksu weel edasi wõtta wõi ei. 1910 a. kongress otsustas, et sarnaste kohtuprotsessidega rehkendada ei tule ja maksu tuleb edasi wõtta.

Et 1911 a. wõeti säädus wastu, mille pääle alamkoja liigetele hakati palka maksuma (4000 rbl. aastas) ja mille järele kadus tähendatud maks iseenesest ära. 1910—1913 a. tundus Inglismaal rewolutsioonilise meeoleu tõusu. Korraldati suuri streikisid, mida wälja kutsusid majanduslised tingimused.

Kriiside tagajärjel tekkinud wapustused andsid end tööliste tunda. Toiduainete hinnad kerkisid 10, 15 ja 20 prots., kuna päewapalk endiseks jäi ehk isegi langes.

Parlamendi wõitlus läks terawamaks, blokk wabameelsetega läks nõrgemaks ja tööliste partei wõttis klassilisema iseloomu.

1913 a. oli 3000 streigi juhtumist, millest 2½ miljoni töölist osa wõtsid.

See kõik lasi lootä, et Englise tööliste liikumine wõtab rewolutsioonilise iseloomu. Kuid algas 1914 a. sõda, mis rewolutsioonilise liikumise likwideeris ja Englise töölised ühes kodanlusega Saksamaa, kui kõige tugewama wõistleja, wastu sõdima pani.

Englise ametühisuste tegewus.

1910 a. oli üleüldine liigete arw 2½ miljoni ja 1154 üksikut ametühisust, nende kapitaal 50 miljoni rubla.

1916 a. — 4 miljoni liiget.

1920 a. — 6.695 tuh. meest, 1.329 tuh. naist.

1910 a. tuli Inglismaal iga üksiku ametühisuse pääle keskmiselt 2170 liiget (Saksamaal samal ajal 50 tuhat).

Englise tööliste liikumise isäraldused.

Englise tööliste liikumine on trades-unionistlik, mis seisab:

1) Trade-unionism annab majanduslikule wõitlusele poliitilise wõitluse ees eesõiguse.

2) Organisatsiooniliseks aluseks on — trade-unions.

3) Sihiks on osaline ja alaline tööliste olukorra parandamine kapitalistlikus ühiskonnas.

4) Abinõudeks: ühendus, omaabi, abiandmise kassad ja kõige wiimasena streik.

Trade-union'is on täieline sotsialismi pöud, samuti puudub klassiwõitlus. Organisatsiooniliselt tükeldatud, wäiksed ametühisused, puudub tsentralisatsioon jne.

Need omadused on tingitud Englise majanduslisest arenemisest ja kui Englise kapitalistile on leitud tugewad wastased, puruneb ka see liikumise iseloom, mille alguse juures meie oleme, sest Inglismaal töötab nüüd kommunistlik partei, kes kapitalistlike korra kukutajaks saab.

VIII.

PRANTSUSE TÖÖLISTE LIIKUMINE XIX A. S. II POOLEL.

19. a. s. teisel poolel kasvas Prantsuse tööstus loomulisel teel. Ühes sellega kasvas ka tööliste kogusuurus.

Et iseloomustada tööstuse tõusu, selleks üks näitus.

Malmitööstus: 1860 a. valmistati malmi 900 tuh. tonni.

1880 a. " " 1,730 " "

1902 a. " " 2,405 " "

Kuid Prantsusmaa jäi kogusummas põllutööstuse maaks. 19. a. s. viimase weerandi andmete järele elatasid end põlluharimisest üle 60 prots. terwest elanikkude arwust.

Põllumajanduses oli läbi wiidud kapitalistlik valmistus, kuid säääl tarwitati põlluproletariaadi asemel kunstlikult tekitatud popsnikke, kes onnikese ja aiamaa eest suurmaa omanikkude juures tööd tegid.

Industriaaltööstuses oli rõhuw enamus tööstusettewõtteid wäike-tööstuse laadi, sest Prantsuse tööstus seisis ehte-, maitse- jne. asjade valmistamises.

Et Prantsusmaa majanduslik arenemine sarnaselt läks, et alaliselt alles hoida niihästi industriaal- kui ka põllutööstuses wäikekoodanlist elementi, kujunes sellele wastawalt ka walitsuse majanduspoliitika. Walitsusel tuli tegemist teha mitte kindla proletaarliku üksusega, waid wäikekoodanliku massiga, kes ühtlasi rewolutsiooniline, kuid ka kontrrewolutsiooniline ja kellega mängida wõis.

Prantsusmaa majanduslikku seisukorda waadates näeme, et Prantsuse wabariik ei ole tänapäewani suutnud oma majandust reguleerida wastawalt majanduslikule arwepidamisele. Ta on alaliselt olnud wõlgades, mis ühtelugu kaswasid.

1852 a. oli riigiwõlgasid	5.516 miljoni franki
1889 a. " "	12.454 " "
1902 a. " "	30.343 " "
1920 a. 1. juuliks —	233.729 " "

Kuidas walitsus wõlakoormat arwas kergendada ja üleüldse oma majandust reguleerida, näeme maksude jaotamise küsimusest.

Otsekoheseid maksusid oli:

1847 a. üle 30 prots.

1904 " " 17 "

Kaudseid maksusid:

1847 a. üle 42 prots.

1904 " " 54¹/₂ "

Maamaks töö sissetulekult:

1870 a. — 172 milj. franki

1904 a. — 194 " "

Wõttes eriti maksud suurmaaomanduste ja popsnikkute maade päält, näeme, et maamaksu kasw tuli popsnikkude ja harimata maa päält.

Näit. andis haritud maa maks:

1884 a. üle 118 miljoni franki sissetulekut.

1904 a. " 104 " " "

Samal ajal töid maksud popsnikkude onnikeste all olewa maa päält sissetulekut:

1884 a. 57 miljoni

1904 a. 89 "

Nii kahanes haritud maa pääl olew maks ligi 14 miljoni wõrra, kuna popsnikkude maade pääle kaswas 32 miljoni.

Terwe walitsuse majanduse poliitika oli sihitud sellele, et riigi wõlakoormat ja maksusid weeretada rahwa massi õlgadele. Teisest küljest aga püüti kapitaliste toetada, nende kasuprotsentisi suurendada.

Walitsuse wahekorda suurettewõtjatega kujutab piltlikult walitsuse raudteepoliitika.

1883 a. tehti walitsuse ja 6 raudtee ühisuste wahel leping, mille järele kingiti paljud riigi raudteed, nende hulgas kõik need raudteed, mis ehitatud 1879 a., tähendatud eraühisustele.

Pääle selle kindlustati neile riigi poolt puhast kasu:

Ida	raudtee ühisusele	7,5	prots.
Lääne	" "	7,12	"
Orleaani	" "	11,1	"
Lõuna	" "	10	"
Wahemere	" "	11	"
Põhja	" "	13,5	"

Samal ajal oli Prantsusmaal keskmine kasu 3—4 prots.

Nende ettevõtete kasu kindlustamiseks tuli walitsusel 10 a. jooksul 1884—1893 a. maksta 688 miljoni franki.

Iseloomustaw on see, et sotsialistide juht Millerand walitsusesse astudes selle eest hoolitses, et seda kasuprots. suurendada. 25. nowembril 1901 a. wiis ta sääduse läbi, kus riiklist abi kapitalistidele suurendati.

Isëranis huwitaw on 1904 a. riigi eelarwe. Selle järele said riiklist abi:

Raudteede ühisused	97.600	tuh. fr.
Postilaewa	26.653	" "
Kaubalaewa	29.250	" "

Kokku umbes 123¹/₂ miljoni fr.

Riigi wõlade protsentide kustutamiseks läks 1.216.934.612 fr.

Maksude sissenõudmiste kuludeks ligi 214 milj. fr., sõjawäe pääle üle 680 miljoni, asumaade administratsiooni pääle üle 110 miljoni.

Kõik ülewalmimetatud kulud tegid riigi eelarwest 71 prots. wälja. Kuid juure tuleb weel abi kapitalistlikkudele ettevõtetele ja kirikutele (waatamata selle pääle, et Prantsusmaal kirik riigist lahutatud oli, toetas walitsus kirikut suuresti).

Neist ettetoodud andmetest on küllalt, et pilti saada Prantsuse tööliste liikumise iseloomust 19. a. s. II poolel, kui juure wõib arwata weel walitsuse poliitika.

Prantsuse wabariigi konstitutsioon on kahel korral oma aluse saanud. Esimene wõeti wastu 1848 a., teine 1875 a. (wiimane on maksmas weel praegu).

Neid kahte konstitutsiooni wõrreldes näeme, et 1848 a. konstitutsiooni järele oli president walitaw 4 aasta pääle, kusjuures tal õigust polnud sõjawäge juhutada. 1875 a. konstitutsiooni järele

walitakse president 7 aasta pääle ja tal on õigus ka sõjawäge juhataada. 48 a. konstit. järele oli president parlamendi ees wastutaw, 75 a. konstit. järele on parlamendi ees wastutaw ainult ministeerium. 48 a. konstit. järele oli parlament alaline, teda lahti lasta polnud kellegil õigus. 75 a. konstit. lubas presidendil parlamenti edasi lükata ja laiali saata, selleks oli tarwis tal ainult senati nõusolekut. Pääle selle anti presidendile õigus iseseiswalt teiste riikidega lepinguid teha, niisama määras ta kõik ametnikud.

48 a. konst. järele waliti president üleüldise hääletuse järele, 75 a. aga senati ja parlamendi poolt.

Senat walitakse maakondade poolt ja siinjuures suured töötuse raioonid ei olnud ühesugusesse seisukorda säetud põllutöö raioonidega. Näit. on ettenähtud, et walitakse

	90 kuni	500 elaniku	päält	1 saadik	
501	"	1.500	"	"	2 saadikut
10.001	"	30.000	"	"	12 "
50.001	"	60.000	"	"	24 "
üle	"	600.000	"	"	24 "

Pariisi linn, kus üle 2.700.000 elanikku, walib ainult 30 saadikut.

Sellega on arusaadaw Prantsuse senati poliitiline ilme ja loomulikult wõis president temaga koos töötada.

Tööliste sääduste andmine elas 19. a. s. mitu ajajärku üle. Algas suure rewolutsiooniga, kus 1791 a. esimene säädus wastu wõeti, mille järele töölistele ära keelati ühinemine. Järgmine säädus wõeti wastu 1810 a., kus ühisuste, millede liikmete arw üle 20 ulatas, organiseerimise ja nendest osawõtmise eest wangistus 3 kuust kuni 5 aastani määrati.

1850 aasta 15. märtsi säädusega anti töölistele õigus asutada abiandmise kassasid. Neid kassasid kasutasid töölised oma wõitluse organisatsioonideks, muutes neid oma koonduspunktideks, streikide ja wastuhakkamiste juhtijateks. Neist abiandmise kassadest kujunesidki pärast wälja Prantsuse sündikaadid.

1882 a. kaotati ära ametühisuste loomise kitsendawad säädused. Ametühisuste liigete arw wõis olla üle 20. Organiseerimise õigus intelligent töölistele anti 1892 a., põllutöölistele 1901 a.

1884 a. säädus määras ära ka ühisuste sihi: 1) wõib ühi-

neda ainult ametiharude järele ja ainult need, kes otsekoheselt selles ametiharus töötavad; 2) keelatakse ära igasuguste küsimuste arutamine pääle majanduslikkude.

Pääle selle jäid maksuma Napoleoni säädustest § 1132, kus öeldakse: „Iga inimese tegewus, mis teisele kahjulik, kohustab teda kahjutasu maksuma.“

Selle sääduse põhjal olid paljud ametühisused sunnitud ettevõtjatele streikide puhul kahjutasu maksuma.

Ka jäi 1884 a. säädusega maksuma streigi keeld: Napoleoni sääduse §§ 414 ja 415 põhjal oli 1864—1884 a.a., enne sääduse wälja andmist, 1027 kohtuprotsessi streigist osawõtmise pärast, 1884 a. kuni 1896 a., pääle säädust 1329 kohtuprotsessi, mille järeldusena kinni mõisteti 2069 inimest ja rahatrahwi määrati 362 inimesele.

1896—1902 a. kaswas nende §§ tarwitamine iga aastaga; nii näit. oli 1897 a. 169 kohtuprotsessi, 1900 a. — 373 kohtuprotsessi jne.

Prantsusmaa majanduslistest ja poliitilistest tingimustest oles ära ka tööliste liikumise iseloom, tema kujunemine ja tegewus.

Prantsusmaa tööliste liikumine 19. a. s. teisel poolel läks kahes iseseiswas üksteisest täiesti lahusolewas harus: 1) majandusline ja 2) poliitiline.

Esimene kujutas enesest sündikalistlikku, teine sotsialistlikku woolu.

Pääle Pariisi Kommuuna Prantsusmaa tööliste liikumises 19. a. s. II poolel suuremaid sündmusi ei olnud.

Seisukord, milles Prantsuse riik ja Prantsuse walitsus asus, sundis töölistele teatawaid järelandmisi tegema. Kui 1852 a. säädusega tööliste ühisuste wabadused ära kaotati ja tööliste organisatsioonide taga kiusati, näeme et 1862 a. wõimaldab walitsus töölistele oma esitajaid saata Londoni konwerentsile. 1864 a. säädusega tehti wäikene järelandmine ametühisuste asutamiseks. 1864 a. laiendati seda sündikaatide pääle. Juulis 1864 a. anti isegi koosoleku wabadus, kuid koosolekutel ei lubatud arutada poliitilisi ega usulisi küsimusi.

Neid wabadusi ära kasutades taheti ametühisuste liikumisele anda ühtlane laad. Sellèks loodi ühine keskkocht: „Ühine föderaa-

tiivne palat“. Selle organisatsiooni tegewus sai teatawal määral halwatud Saksa-Prantsuse sõja tekkimisega ja Pariisi Kommuuna mahasurumisega häwitati ta aga täielikult.

Walge terror, mis pääle Kommuuna hävitamist kodanluse poolt tarwitusele wõeti, ei suutnud siiski tööliste liikumisi häwitada. 1872 a. läks streigiliikumine õige laialiseks. Samal aastal katseti ametühisuste loomisega uuesti algust teha. Katseid tehti brongsi, marmori ja kullasepa tööliste poolt. 1873 a. asutasid omale ühised mehaanikud, kingsepad jne.

1876 a. astus kokku Pariisis ametühisuste kongress, kus oli esitatud 92 ametühisust. See kongress säadis oma tegewuse õige kitsapiiriliseks. Juba kokkukutsumise komisjoni tsirkuläär lubas kongressist osa wõtta ainult töölistel, „et kongress ei hakkaks poliitikat tegema“. Kongress säadis oma ülesandeks ühise keskkoha loomise, mille tegewus oleks tarwitajate ja walmistawate kooperatiiwide ja krediitpankade asutamine. Kongressi resolutsioonis öeldi: „tööliste wabastamise põhimõte leiab tegelikku teostamist kooperatiiwühisuste kaudu.“

Nii näeme, et uue tekkiwa ametühisusliku liikumise esimene samm oli täiesti wäikekodanlik. Ta eitas igasugu poliitilist wõitlust ja seisis teoreetiliselt prudonistlisel alusel.

2. kongressil Lionis 1878 a. kuuldus juba üksikuid sotsialistlisi mõtteid, kuid kongressi käigu pääle nad mingisugust mõju ei awaldanud.

Aga Marseilli kongressil 1879 a. wõeti sotsialistide mõju all otsuse wastu, mille järele tunnistati:

- 1) eraomandust ära kaotada ja
- 2) luua poliitiline tööliste partei.

Sarnaselt algas sündikalistlik liikumine.

Samal ajal paralleelselt sündikaatidele tekkib ka sotsialistlik liikumine. Wiimane wiidi tööliste hulka haritlaste poolt. Esimesena sotsialistlisele alusele asus 1873—1874 a. Pariisi üliõpilaste klubi. Klubi säadis oma ülesandeks poliitilise tegewuse ja wõitluse ning annab oma ajalehte wälja. 1876 a. Guesde'i (Gedi) Pariisi asumisega sai see liikumine kindlama aluse. Guesde wõttis klubi tegewuse kui ka lehe juhatuse oma kätte.

1877 a. hakkas Guesde iseseiswalt lehte wälja andma „Ega-

lité“ nime all. Juba järgmisel aastal tekkisid veel kaks lehte „Proletaarlane“ ja „Töölise märkused“.

Nende lehtede kaudu, millede ümber end kõik sotsialistid koondasid, alati agitatsiooni poliitilise partei asutamise kasuks. Ühtlasi asuti tegelikult eeltöödega pääle.

1880 a. kutsuti kokku I partei kongress.

Kongressil pandi alus sotsialistlikele parteile ja wõeti wastu programm.

Sotsial. partei säadis omale tegewust alates eeskujuks Saksa sots.-demokraatlise partei.

Juba 1881 a. wõttis partei walimistest osa ja wiis oma wõitluse parlamenti üle.

Peagi tuli parteis Prantsusmaa wäikekodanlik iseloom nähtawale ja juba 81 a. tekkis parteis oppositsiooniline rühm, kes partei radikaalse taktikaga nõus ei olnud — brusistid.

1882 a. Saint-Entieni kongressil said brusistid enamuse ja sellega lagunes partei kaheks. Brusistide partei wõttis omale nimetuse „Prantsuse tööliste sots.-rewol. föderatsioon“, gedistid — „Tööliste partei“ („Partie Ouvrier“).

Et brusistid tarwitasid enam-wähem wastuwõetawat ja sobiwat taktikat ja oma ülesandeid täitsid järkjärgult, osade kaupa, siis nimetati seda woolu veel possibilistideks (Possibles).

1890 a. eraldus possibilistidest Allemann'iga eesotsas uus wool — allemanistid.

Blanqui 1897 a. asutas wangist wabanedes uue „Rewolutsioonilise partei“.

Gedistid ehk marksistid seisid teoreetiliselt marksistlikul alusel: 1) „kapitalismi paratamata järelendus on sotsialism“, 2) tuleb klassiwõitlust pidada, sest see wiib sots. rewolutsioonile, 3) wõtta parlamendist osa, 4) ametühisused ja kooperatiivid on tööliste liikumises osalise tähtsusega, 5) organisatsioonilises ehituses seisid I Internatsionaali alusel, nõudes tsentralisatsiooni.

Possibilistid seisid teoreetiliselt ka materialistlikul alusel, kuna organisatsioonilises kujus nõudsid nad detsentralisatsiooni — föderatsiooni. Wõitluse taktikaks säadsid nad wõidelda ainult selle eest, mida otsekohe realselt kätte wõib saada.

Allemanistid panid p  r  hku teoreetilise agitatsiooni ja ma-
janduslise wõitluse p  ale. Säadis oma ülesandeks ametühisuste-
ja sündikaatide organiseerimise. Ametühisuste liigeteks w  tsid nad
ainult t  olisi, kuna haritlasi aga mitte mingil tingimisel.

Blankistid säadsid omale ülesandeks ainult poliitilise wõit-
luse ja grupelised rewolutsioonilised wäljaastumised. Blankistide-
partei oma tegewusega kuigi suurt mõju awaldada ei saanud, waid
lagunes warsti ja ühines teiste sotsialistliste fraktsioonidega.

  ks osa blankiste ühines gedistidega ja asutasid eesotsas
Jaures'iga (Shoresiga) „Iseseiswa föderatsiooni“.

Sarnane fraktsionism ei w  imaldanud Prantsuse t  oliste lii-
kumisel ühtlustada ega töolistel ühiselt wälja astuda.

Ka ühised wäljaastumised, mis p  aasjalikult parlamendi wali-
miste puhul ette wõeti, ei toonud tagajärgi, sest iga wool seisis
oma kindlal alusel. Suudeti ainult saadikuid parlamenti läbi wiia.
Päale walimisi lagunes blokk.

Ka parlamendi fraktsioon ei kujutanud enesest ühtlast kogu-
S  al oli esitatud iga wool.

Sarnane seisukord wõimaldas ühte sots. juhtidest Millerandi
1899 a. walitsusesse astuda.

Millerandi walitsusse astumine lõhkus sotsialistid jälle kaheks:
1) ministri sotsialistid Jaures'iga eesotsas ja 2) rewolutsioonilisel
seisukohal asuwad gedistid.

Sarnase lahkumineku tagajärjel, et ühisele otsusele jõuda,
kutsuti 1899 a.   hine sots. kongress kokku. Kongress jõudis k  -
simust arutades otsusele, et sotsialisti ministeeriumi astumine on
hukkam  istetaw, kuid partei organisatsioon wõib seda otsust tarbe-
korral muuta, t  h. teisest küljest m  istetati Millerandi tegewus õigeks.
Ka kukutas 1901 a. kongress läbi ettepaneku Millerandi parteist
wälja heita. 1901 a. asutasid gedistid ja blankistid uue partei
„Partie sotsialiste de France“.

L  pulikult konstrueeriti ta 1902 a. Reimsi kongressil.

1902 a. oli wälja kujunenud kaks parteid:   ks gedistid ja
teised teistest wooludest.

1905 a. Roian'i (Ruaani) kongressil, kust k  ik woolud osa
w  tsid, loodi ühine partei: „Sotsialistiline partei, t  oliste Internat-
sionaali Prantsuse sektsioon“.

Kuid see partei lagunes peagi. Shoristid asutasid „Iseseiswa partei“ Briandi ja Vivianiga eesotsas, kuna teised koondusid „Ühendatud sotsiaal-parteisse“. Mõlema partei tegewusest annab pilti saadikute arv, mis nad parlamenti saatsid:

1906 a. oli ühendatud sots.	54	esitajat,	iseseisew	20.
1910 a. „ „ „	74	„	„	29.
1914 a. „ „ „	102	„	„	30.

Ühendatud sotsialistid seisid rahvuswahelisel alusel ja kuulusid II Internatsionaali, mille otsuse põhjal ta pidi klassiwõitluse alusel seisma. Kuid nii, kui paljud II Internatsionaali kuuluwatest parteidest, kaldusid ka Prantsuse sotsialistid sellest eemale. 1908 a. kongressil oli õige tugew rewolutsiooniline wool, kuna 1914 a. sõjalugusega nad täielikult kodanlugusega ühinesid.

Paralleelselt sotsialistilise liikumisega töötas temast lahus sündikalistlik liikumine. Sündikalistlik wool omas tugewa aluse 1884 a. ametühisuste säädustega.

1886 a. Lioni kongress ühendas kõik ametühisused, mis kusagil ametiharus tekkinud olid „Prantsuse tööliste sündikaatide ja korporatsioonide föderatsiooni“.

Uuel organisatsioonil tuli wälja töötada ka ühine tegewuse siht ja 1888 a. Bordeaux kongressil wõeti otsus wastu, kus sihiks säeti: kapitalistilise ikke kaotamine ja sotsialismi teostamine, kuid selle teostamise ainukeseks abinõuks tunnistati üleüldist streiki.

See, et sündikaadid omale ülesandeks säadsid kapitalistliku korra kukutamise, andis Prantsuse sotsialistidele, eestkätt gedistidele, lootust ametühisusi tõmmata sotsialistilisesse liikumisesse. Selles mõttes wõttis sotsialistide kongress 1890 a. streigi küsimuse arutamisele, mille puhul otsustati, et streik ei wii wabanemisele, waid ta on üks klassiwõitluse abinõudest.

Selle järele katsusid gedistid sündikalistilisesse liikumisesse tungida. Neil läks korda sääl mõned wähemad küsimused oma seisukohale wastawalt läbi wiia, kuid lõpulist nende kahe woolu kokkusulamist ei tulnud.

Sündikalistlist liikumist waadeldes wõib nende eemalhoidmist poliitikast ja seda, et gedistide mõju tagajärgi ei toonud, suuresti tööbörsede arwesse panna.

Töøbörse tekkis esimest korda 1887 a. Pariisis, kus ta ellu kutsuti linnawalitsuse poolt. Töøbörsede ülesandeks säeti: 1) töömuretsimine, 2) abiandmine, 3) tööliste liikumise propageerimine, 4) walmistawate ja tarwitajate kooperatiivide organiseerimine ja 5) sündikaatide asutamine.

Sarnaseid töøbörseid tekkis üle Prantsusmaa. 1892 a. töøbörsede kongressil loodi „Töøbörsede föderatsioon“, mis sündikaatide föderatsioonini kõrwal uueks ametühisuste keskkohaks sai.

Kuni 1894 a. kongressini oli sündikalistlik liikumine teatawa määrani sotsialistide moju all, kuna töøbörseid täiesti iseseiswalt töötasid. 1894 a. kongressil ühinesid mõlemad ametühisuslikud woolud täiesti, kuna nad sotsialistidega lahku läksid ja sellest ajast pääle töötasid täiesti lahus ja iseseiswalt ühelt poolt sotsialistlik ja teiselt poolt sündikalistlik wool.

1902 a. kongressil loodi ühine ametühisuslik keskkohat „Üleüldine töö konföderatsioon“. See organisatsioon koondas oma alla rõhuwa enamuse Prantsuse töölistest ja oli kõige tugewamaks tööliste organisatsiooniks Prantsusmaal.

Sotsialistide poolt tehti weel üksikuid katseid poliitilist ja majanduslikku liikumist ühtlustada. Wiimane sarnane katse oli 1906 a. Amieni kongressil. Kuid kõik need katsed läksid nurja. Ei suudetud leida ühist keelt.

Iilmasõja ajal oli sündikaate üle 5000 organisatsioonini, enam kui miljoni liikmega, 1920 a. — 2,500 tuhat liiget.

Sündikalismi põhimõte.

Sündikaadid säadsid oma pääülesandeks: ühendada kõiki ametühisusi ühiseks organisatsiooniks majandusliku wõitluse jaoks; oma klassihuwide kaitsmine, milleks tuleb teha otsekoheseid parandusi; palgatöö tuleb ära kaotada; tunnistades otsekohest wõitlust kodanlusega on nad igasuguse sotsialistide waheseisemise wastu ametühisuste ja kodanluse wahel; otsekoheseks wõitluse wormiks on neil streik, boikott ja sabotaash; sotsiaalse rewolutsiooni läbiwiimise märgiks on neil üleüldine streik. Igal pool jäetakse töö seisma ja töö edasijatkamise wõtaks oma pääle sündikaadid, korporatsioonid, töøbörseid jne.

Selle organiseerimise juures mingisugust keskendust pole vaja, waid iga kohapäälne sündikaat wõtab töö organiseerimise oma kätte.

Sündikalistlik wool jagunes iseenesest kahte woolu: 1) rewolutsiooniline sündikalism ja 2) reformistline sündikalism.

Reformistlik sündikalism eitab isegi suuri streikisid. Tahab rahulisel teel parandusi läbi wiia. Ütleb end täiesti ära poliitilisest wõitlusest. Läheb isegi nii kaugele, et tunnistab riigiwalisuse asutustega ühes töötamist.

Ülepää oli sündikalismis tuntud 4 alust: 1) marksistlik — klassiwõitluse tunnistamine, 2) prudonistlik — igasugu poliitilise tegewuse eitamine, 3) föderatiiwse korralduse poolehoidmine — anarkism ja prudonism ja 4) anarkistlik. Nii on tegelikult sündikalism sotsialismi ja anarkismi segu.

Streigid. Prantsuse sündikalistid, kelles töölise liikumise wiiw jõud seisis, tunnistasid ainukeseks ja lõpulikuks wõitluse abinõuks streikisid.

1900 a. oli Prantsusmaal streikisid 902. Töölise täielise wõiduga neist lõppes 205, osalise wõiduga 360 ja ülejäänud streigid lõppesid töölise kaotusega.

1904 a. oli streikisid 1026, wõiduga lõppes 297, osalise wõiduga 39.

1906 a. streikisid 1307, neist täielise ning osalise wõiduga lõppesid 817.

Iseloomustawaks nähtuseks on, et sots. Millerand'i ja teiste walitsusesse astumisega kodanlik walitsus palju julgem oli streikisid ja töölise ülesastumisi mahasuruma ja et sotsialistid-ministrid sellest töölise wastalisest tegewusest tegelikult osa wõtsid.

Millerand'i walitsuses olemisel 1894—1901 a.a. suruti peaaegu kõik streigid wahelesegamise ja weristamisega maha.

Sotsial. Clemenceau ja Briand'i ajal oli 1902 a. kaewandustöölise streik.

1904 a. Lõuna raioonis.

1905 a. õige laialised streigid mitmel pool.

1908 a. suur kaewanduste streik, mida wäljakutsus see asjaolu, et kaewandus ei olnud wastawalt ehitatud, ei olnud tarwitu-

sele wõetud elukinnitamise abinõusid, mille tagajärjel kaewandused sisse kukkusid, kus üle tuhanda töölise surma said.

Viimase streigi mahasurumiseks saatis Clemenceau 25 tuh. sõjawäe. Sarnaselt said ka mahasurutud teised streigid.

1910 a. raudteede streigi puhul kuulutas Briand raudteed sõjaseisukorda ja streik suruti sõjawäe abil maha.

Prantsusmaa tööliste liikumises seisid mõlemad woolud, niihästi sündikalistlik kui ka sotsialistlik, põhjusemõtteliselt anti-militarismi ja antipatriotismi seisukohal.

Rewol. sündikalistid nõudsid sõjawäe ja isegi miilitsa ära-kaotamist.

Marseilli kongress 1908 a. ütles muu seas: „Töölised, kel ei ole isamaad, peawad sõjale wastama üleüldise streigiga.“

Sündikalismi üks tähtsamatest juhtidest Hervé tähendas kongressil, et isamaa on ainult kapitalistidel ja missugusest rahwusest Prantsuse kodanlik walitsus ka ei oleks, tööliste olukord on ikkagi üks ja seesama.

Marksistide kongressil 1907 a. tähendas Lafargue, et sõjakorral tuleb sõja kaitseks wälja astuda, kuid mitte sarnaselt, et sõtta minna, waid tuleb otsekohest wõitlust alata kodanliku klas-siga ja sotsiaalset rewolutsiooni teostada.

1913 a. tähendas Guesde, et tööliste klass kaitseb oma maad sellepärast, et ära häwitada need jõud, mille pääl seisab kodanlik kord. Tööliste klass sõja ajal ja sõja tegewuses näeb ainult ühte sihti ja see siht on — sotsiaalse rewolutsiooni teostamine.

Kuid 1914 a. ilmasõja tekkimisega muutsid mõlemad woolud oma seisukoha ja astusid ühes kodanlusega sõja kaitseks wälja.

Hervé kirjatükke oli igas lehes, kus ta üles kutsus Saksa imperialismi häwitama ja käsikäes töötama Wene tsaari walitsusega. Prantsuse ja ta liitlaste imperialismist ei rääkinud ta aga sõnagi.

Guesde ja teised astusid walitsusesse ja kutsusid töölisi üles mitte streikidega end weristama, waid osa wõtma sõjast.

Prantsusmaa tööliste liikumise iseäraldused.

1. Läheb Prantsuse tööliste liikumine kahes iseseiswas woolumus: majanduslikus ja poliitilises. Esimene läks sündikaatide, teine parteide kaudu.

2. Fraktsioonidesse jagunemist on Prantsusmaal rohkem kui mujal; mitmesugused woolud, mis oma wahel kisklewad, ei lasknud tööliste klassil ühtlaselt üles astuda. Need woolud ei jagune teoreetiliselt, waid juhtide järele: San-simonistid, furjerisid, blan- kistid, gedistid, brussistid, shoresistid jne.

3. Prantsuse tööliste liikumise rewolutsioonilikus seisab amet- ühisustes. Nemad peawad alalist otsekohest wõitlust kapitalisti- dega, et lõpulikku hoopi anda kodanliku korrale ja kulutawad seega ilmaaegu oma energiat (alaliste streikidega jne.).

See kõik nõrgestas Prantsuse tööliste liikumist.

Sarnase iseloomu põhjuseks oli see, et Prantsusmaa tööstus omas suures enamuses kandis wäiketööstuse laadi. 19. a. s. lõpul töötasid üleüldisest ettewõtete arwust 90 prots. 1 kuni 10 töölisega.

Teiselt poolt on Prantsusmaa talupoegade riik. 19. a. s. keskkohal oli terwest elanikkude arwust 70 prots. talupoegi, 90 aas- tates üle 60 prots. ja 20. a. s. 50—55 prots.

Wiimasel ajal on tugewaks jõuks kujunud Prantsuse kommu- nistlik partei, kel suur töö teha on sündikalismi wõitmiseks.

IX.

SAKSAMAA TÖÖLISTE LIIKUMINE XIX A.S. II POOLEL.

Saksamaa majanduslik arenemine 19. a. s. II poolel.

1848 a. tööstusliku rewolutsiooni läbiminemisega hakkas wälja kujunema tööliste klass.

Wahekorda küla- ja linnaelanikkude wahel waadates näeme, et juba tööstusliku rewolutsiooni käigus 1871 a., kus külaelanikke 26 miljoni ehk 63,6 prots., kuna linnaelanikke ligi 15 milj., Saksamaa majanduses weel õige suur mõju oli põllutööstusel.

19. a. s. lõpul näeme aga, et majanduslik keskkohd on juba linna suurtööstusesse üle wiidud: 1900 a. on maaelanikke üle 25 miljoni ehk 44,7 prots., kuna linnaelanikke üle 30 miljoni.

Maal on läbi wiidud kapitalistlik süsteem ja ühes sellega ka klassiline jagunemine. On tekkinud põllumajanduslik proletariaat.

Saksamaa tööstuse arenemisest annab pildi sisse- ja wäljaweo wahekord.

1842 a. oli sissewedu 566 milj. marka, wäljawedu 489 milj. marka
19. a. s. lõpul " 475 " " " 600 " "

Ühes tööstuse arenemisega kaswas ka tööliste arw. 1882 a. oli tööstuses (wabrikutes, põllumajanduses jne.) töölisi ligi 19 miljoni, 1895 a. kaswas see arw 23 miljonini.

Klassijaotusest Saksamaal rääkides tuleb nimetada kahte klassi: 1) kodanlik ja 2) proletariaat. Nende kahe klassi wahel esineb wäikekodanlus.

Klassiline arwuline wahekord:

Kodanlasi	— 4—5 prots.
Proletariaati	— 67 ¹ / ₂ "
Wäikekodanlasi	— 24 "

üleüldisest elanikkude arwust.

See juures on kodanluse alla wõetud:

1) Ettetõtetate omanikud, kus üle 50 inimese töötawad. Sarnaseid ettetõtteid oli 1895 a. 18.953.

2) Kaubanduse ettetõtted, kus töölisi üle 10 inimese. Neid ettetõtteid oli 1895 a. 10.023.

3) Muid sarnase suurusega ettetõtteid 223.

4) Suuremaid põllumajanduse ettetõtteid 8.000.

Seega oli üleüldine ettetõttjate arw ühes perekondadega 1895 a. 60.000.

Sissetulekute järele oli 1901 a. neid, kelle sissetulek $12\frac{1}{2}$ tuhat ja enam — 90.000 inimest. Üleüldse oli terve kodanliku klassi arw (s. o. need, kelle sissetulek kindlustatud) $2\frac{1}{2}$ miljoni ehk 4—5 prots. terwest rahwa arwust.

Proletariaadi hulka kuulusid: 1) palgatöölised (tööstuses, kaubanduses, transportis ja põllutöös) üle 25 miljoni; 2) palgatöölised, kes ametiharusid wahetawad (teenijad jne.) üle 800 tuhande; 3) wäikeametnikke — 1 miljon; 4) majateenijaid ligi 1.300 tuhat; 5) üksikuid käsitöölisi — $2\frac{1}{2}$ miljoni; 6) kaupmehi, woorimehi jne., kes wõrast tööjõudu ei tarwita, 1 miljon; 7) põllupidajaid, kellel maad alla 2 hektari — 2 miljoni. Seega kokku üle 35 miljoni, s. o. $\frac{2}{3}$ ehk $67\frac{1}{2}$ prots. terwest elanikkude arwust.

Wäikekodanluse hulka on loetud: 1) maaomanikud, kellel üle 2 hektari maad, kuid seda oma tööjõuga hariwad, üle 8 miljoni; 2) töökodade omanikud, kes 2—5 töölisega töötawad, ligi $2\frac{1}{2}$ miljoni ja töökojad, mis suuremate ettetõtetate tellimisi täidawad — 200 tuh.; 3) kaupmehi, käsitöölisi, restoraani pidajaid, woorimehed, kellel 2—3 hobust, üle 1 miljoni. Kokku üle $12\frac{1}{2}$ miljoni ehk 24 prots.

Et Saksamaa majanduslik arenemine klassidesse wäljakujunemise andis, wõttis sääl ka töölise liikumine juba algusest pääle klassiwõitluse ilme. Niisama omawad sääl ka esimesed töölise organisatsioonid klassilise seisukoha.

Rewolutsiooniline liikumine, mis Kölni kommunistide protsessiga ajutiselt sumbutati, wõttis uuesti hoogu 60 aastatel, iseäranis pääle 1862 a. Londoni tööstuse wäljanäituse.

Saadikud, aru andes kongressilt tagasi tulles omast sõidust, tahtsid töölise koosolekut kokku kutsuda. Seks pöörasid nad kir-

jaga F. Lassalle poole. Kirjale wastates pööras Lassalle awaliku kirjaga Saksa tööliste poole, kus ta muu seas ütles, et Saksa töölised wõiwad ainult sel korral wõita, kui nad kodanlusest täiesti lahti ütlewad ja iseseiswa organisatsiooni loowad. (Seni olid Saksa töölised kodanliste haritlaste mõju ja juhtimise all.)

Kongress, mida aruandmiseks siiski korda läks kokku kutsuda ja kust 7 linna esitajad osa wõtsid, pani 22. mail 1863 a. Lassalli eestwõttel aluse iseseiswale Saksa tööliste parteile: „Üleüldise Saksamaa tööliste ühisuse“ nime all. Uus ühisus wõttis omale sihiks: rahulisel ja legaalsel teel üleüldist ja otsekohest walimisõigust läbi wiia. Ühisuse organisatsiooniline worm oli tsentraliseeritud, eesotsas seisis 5 aasta pääle walitud diktaatorlise wõimuga president. Presidendiks walis kongress Lassalle.

Ühisus kaswas kiiresti, juba järgmisel aastal oli tal 3000 liiget. 1872 a. kongress laiendas wähe ühisuse tegewuse piirisid, otsustades, et üleüldist walimisõigust tarwitatakse selleks, et sääduandlikus korras parlamendis, administratiiv asutustes jne. iga saadik omale ülesandeks teeks tööliste wabastamist kätte saada, s. o. walmistawaid kooperatiive asutada riigi kulul.

Pääle Lassalle olid ühisuse eesotsas Becker ja Schweizer. Üleüldisel Saksamaa tööliste ühisusel oli Saksamaa tööliste organiseerimises suur tähtsus, ta löi esimese keskendatud tööliste ühisuse. Kuid ta ei suutnud oma mõju laialiste tööliste hulkade kohta maksma panna. See partei ei asunud klassiwõitluse seisukohal, waid käis walitsusega läbi ja töötas isegi tema direktiivide järele (näit. pidas Lassalle Bismarkiga läbirääkimisi, mille sisu üle küll ajaloolisi andmeid ei ole, kuid mille puhul Lassalle Bismarkilt üleüldist walimisõigust wälja nurunud ja selle eest Bismarkile tööliste toetust lubanud). Et ühisus klassiwõitluse asemel tarwitas kooperatiivide loomist ja kui kõik Saksa sotsialistlised woolud ühel arwamisel olid, et Saksa tööliste tugewa organisatsiooni loomiseks on tarwis Saksamaa ühtlust, nõudsid lassallased Saksamaa koondumist Preisimaa ümber, kuna W. Liebknecht ja Bebel Austria ümber koondamist nõudsid, kus teiste Saksa osariikidega wõrreldes, wastandina Preisi junkrute militarismile, kõige wabamad säädused maksmas olid.

Pääasjalikult nende kolme lahkumineku tõttu pidasid mark-

sistid Bebeli ja Liebknechtiga eesotsas lassallastega ägedat wõitlust. 1869 a. nimetawad nad Schweizeri reaktionääriks ja walitsuse palgaliseks.

Kõige laialisem oli Üleüld. Saksamaa tööliste ühisus 1872 a., kus ta liikmete arw 21.154 pääle ulatas, kuna ta häälekandjal „Soz.-Demokraadil“ üle 13 tuh. tellija oli.

Samal ajal hakkas Saksa tööliste eneseharimise ringides wälja kujunema klassiteadlik liikumine. Neis ringikestes töötas Bebel kui wana käsitöeline kaua aega, kusjuures tal tööliste seas suur lugupidamine oli. 1862 a. Liebknechtiga tutwunedes omas Bebel klassiteadwuse, mida ta ka tähendatud ringidesse (Verein) edasi wiis. Klassiteadwuse kaswamisega algas ringides kodanlastest eraldumine, kuni 1869 a. Eisenachis asutati „Saksa tööliste ühingute ühisus“, millest ka woolu nimetus — eisenachlased — tuli.

Bebel ja Liebknecht katsusid mõlemaid woolusid ühendada ühiseks sots.-demokraatliseks parteiks. Selleks kutsusid nad 1869 a. kokku ühise sots.-demokr. kongressi. Kuid kongressil ei suudetud leida ühist keelt, ühinemisest ei tulnud midagi wälja ja mõlemad woolud pidasid kongresse eraldi.

Siin kongressil pandi kindel alus eisenachlaste woolule. Wõeti wastu kuulus eisenachlaste programm. Loodi keskkomitee ja 15 liikmeline kontroll-kommisjon. Hakati wälja andma häälekandjat „Volkstadt“.

Sarnane iseseisew tegewus kahes woolus kestis kuni 1875 a., kus mõlemate poolte soowil kokku kutsuti ühine kongress, et ühist wäerinda luua walitsuse tagakiusamiste wastu, mida see pääle Pariisi Kommuuna mahasurumist mõlemate woolude wastu tarwitusele wõttis.

1875 a. kongressil oli lassallastel 79 saadikut, kes 16 tuh. esitasid, kuna eisenachlastel 56 saadikut — 2000 esitajad. Sellel kongressil asutati „Saksa sots.-demokraatline partei“.

Saksa sots.-demokr. tegewus pääle Gotha kongressi seisis eisenachlaste eestwõttel selles, et kasutati parlamenti ära kui waba agitatsiooni kohta.

Teisel Gotha kongressil 1876 a. asutatakse partei häälekandja „Vorwärts“. Walitsus wõttis karmid surweabinõud tarwitusele, kuid selle pääle waatamata kaswas sots.-demokr. poolehoid.

Et sots.-demokr. diskrediteerida ja nende tagakiusamist õigustada, tarwitas walitsus prowokatsioonilisi wõtteid. Nii korraldati walitsuse agentide poolt kaks korda 11. mail ja 2. juulil 1878 a. kuninga tapmise katset ja aeti sotsialistide süüks.

Selle järele saadeti parlament koju ja suurendati sotsialistide tagakiusamist. Kuid kõige pääle waatamata suutsid sotsialistid uute walimiste puhul 9 saadikut endise 12 asemele läbi wiia.

21. oktoobril 1878 a. läks walitsusel korda parlamendis läbi wiia sotsialistide wastast säädust. Selle säädusega keelati ära iga-sugune sotsialistlik tegewus: ühingute asutamine, koosolekute pidamine, kirjanduse wälja andmine jne., kuna walitsusele piiramata wolitus anti sots.-demokr. tagakiusata. Sääduse lõpu tähtaeg oli määratud 31. märtsi 1881 a. pääle, kuid ta jäi makswaks ka pääle 1881 a. kohta.

Walitsuse mõte, parteid ära häwitada, ei läinud täide. Partei jätkas oma tööd pöranda all.

Sarnane surweajajärk kestis 10 aastat, mille jooksul suluti 45 ajalehte, nende hulgas ka kõige wanem 1876 a. ilmuw „Vorwärts“, 330 ametühisust; wangimajades saatsid mõäda eeluurimise all 119 aastat 5 kuud 13 päewa 611 inimest.

Wälja saadeti 893 sotsialisti.

Pääle ametliku wäljasaatmise emigreeris palju töölisi wabahtlikult:

1879 a.	51.763	töölisi
1880 a.	149.769	„
1881 a.	247.332	„
1882 a.	231.943	„
1883 a.	201.314	„

1879 a. hakkas Londonis ilmuma Saksa emigrantide „Freiheit“. See ajaleht asus opositsiooni partei juhtide wastu.

Samal aastal hakkas Zürichis ilmuma partei häälekandja „Sozialdemokrat“.

1880 a. peeti Schweitsis ära 1. pörandaaluse partei kongress, millest osa wõtsid 56 saadikut. Siin muutsid sots.-dem. oma tak-tika rewolutsiooniliseks.

Kui Gotha programm ütles, et partei katsub elustada waba-

riiki kõigi säaduslikkude abinõudega, siis nüüd jäeti sõna „säaduslikkude“ välja.

Niisama näitavad järgmised kongressid, et liikumine kasvas. 1883 a. kongressist Kopenhagenis võtsid osa 60 saadikut, kelledest rõhuw enamus oli Saksamaalt sõitnud, waatamaata selle pääle, et piiriwalwet walitsuse poolt kõwendati. Kopenhageni kongressi otsustest on tähtis otsus taktika kohta. Nimelt otsustati, et partei ei wõi walitsusele mingisuguseid järelandmisi teha, ei wõi ka wõimaldada, et walitsus wõiks häätahtliselt ta pääle waadata. Zürichi „Sozialdemokrat'i“ kuulutati partei häälekandjaks. Reformide kohta tähendati, et need on tööliste ninapidi wedamine walitsuse poolt.

Taktika küsimust tuli parteil peaaegu igal kongressil arutada, sest et suure tagakiusamise tõttu kaldusid osa liikmeid rahulisele tegewusele ja tahtsid organisatsiooni põranda pääle tuua.

1887 a. kongressil taktika küsimuse arutamisel tähendas Bebel, et see, kes arwab parlamendi süsteemi kaudu sotsialismi teostada, ei tunne parlamentlist korda ehk on kelm. Parlamendi kõnetool peab endiselt agitatsiooni kohaks jääma.

Wahekorra küsimust anarkistidega arutades tunnistati anarkiste reaktsioonilisteks.

Ka kaswas partei poolehoid laialistes tööliste hulkades.

1878 a. sai partei parlamendi walimistel üle 437 tuhanda hääle ja wiis läbi 9 saadikut.

1881 a., kui walijate arwu piirati, 311.961 h. ja wiidi läbi 12 saadikut.

1884 a. 549.990 h. — 24 saadikut.

1887 a. 763.128 h.

1890 a. ligi 1½ miljoni häält.

Walitsus, ära nähes, et tagakiusamine ainult sots. liikumist kaswatab, muutis oma taktikat. 1891 a. andis Wilhelm II säaduse välja, mille järele kitsendused sotsial. suhtes ära kaotati.

Sellega algas uuesti awalik tegewus. Esimene küsimus, mis partei ees seisis, oli programmi küsimus, sest Gotha programm oli liig kitsapiiriline.

1890 a. tehti Bebelile, Liebknechtile ja Aunerile kohuseks parteile uut programmi välja töötada.

Uus programm wõeti vastu 1891 a. Erfurti kongressil. „Erfurti programmi“ on ka teiste maade sotsialistlised parteid oma programmi aluseks wõtnud.

Et mitmed parteijuhtidest klassiwõitluse seisukohast kõrwale kaldusid, wõttis kongress nende kohta otsuse vastu: „Partei kongress kohustab kõiki oma partei liikmeid kindlasti ja otsustawalt töötada partei programmi sihis, alaliselt meeles pidades partei lõpusihti.“

Partei enamuse seisukohta iseloomustab W. Liebnechti kõne kongressil: „Meie partei arenes wõitluses ja kaswas wõitluses. Õieti on ta wõitluse partei. Mida raskem ja kardetawam wõitlus, seda rõõmsam meile!... Edasi!...“

Kongress otsustas partei tegewust laiendada, tööd üle wiies põllutööliste, majateenijate jne. hulka.

Kui kongressi ajal parteil üleüldse 68 häälekandjat oli, siis 1894 a. oli neid 74. „Vorwärtsi“ tellijate arw ulatas 45 tuhandeni. Pääle selle töötasid kõik ametühisuste lehed sotsialistide juhtimise all.

S.-d. parteis, mis klassiwõitluse alusel seisis, hakkas 90 aastates opportunistlik wool ikka enam ja enam pääd tõstma.

90 a. algul wälja kujunenud riikliku sotsialismi mõistis 1892 a. kongress hukka ja tähendas, et riiklik sotsialism on kooperatiivne nähtus, kooperatiivid on aga ainult niipalju tähtsad, kui palju nad teostada suudawad tööliste seisukorra parandust.

90 a. lõpul tuli nähtawale uus wool — rewisionistid, Bernsteiniga eesotsas (see wool ei jäänud mitte üksi kohaliseks nähtuseks, waid läks ka teistesse maadesse).

/Bernstein, kes omale ülesandeks säadis Marxi teooriat põhjalikult rewideerida, jõudis otsusele, et wiimane seisab wale alusel ja ei wasta tööstusliku ja majanduslikule arenemisele. Niisama pidas ta waleks ka Marxi filosoofiat, mille pääle on rajatud teaduslik sotsialism.

Ta leidis, et Marxi teooriat on waja ümber töötada, kus wale alusel seiswat järgmised punktid:

1) Marxi õpetus kapitaali kontsentreerimisest on wale. Bernstein tõendab, et kapitaali kontsentreerimist ei ole, sest wäikeettewõtted ei kao nii kiiresti, kui Marx seda ette näeb.

Ei wõi juttu olla kapitaali kontsentreerimisest maal, sest väikemaapidaja konkureerib jõuliselt suurpõllupidajaga ja ei kao kunagi.

2) Lükawad rewisionistid ümber klasside wastolude terawnemise õpetuse ja ütlevad, et tööliste klass ei lähe sugugi waesemaks, waid nende seisukoht alaliselt paraneb ja wastolud pika-pääle kaowad ära.

3) Kui ei ole kapitaali kontsentreerimist ja wastolude terawnemist, ei ole ka rewolutsiooni. Rewolutsiooni asemele tuleb wõtta järkjärguline reformide teostamine.

4) Kolme eelmise punkti järelalusena ei teostu sotsialism mitte sotsiaalse rewolutsiooni läbi, waid iseenesest paranemise teel kapitalistlikus ühiskonnas.

5) Kaob klassiwõitlus ja asemele tuleb reformide läbi wiimine.

6) Et 5 eelmises punktis ette toodud Marxi õpetus, mille aluseks materialistlik ajaloo mõistmine, waled olid, siis loomulikult on ka alus ise wale. Nii tuleb materialistliku filosoofia asemele wõtta Kanti krititsism.

Bernsteini wastu wõitlesid Kautski, Mehring, Liebknecht ja Bebel.

Parteis algas kõwa wõitlus marksistide ja rewisionistide wahel. Wiimased püüdsid oma õpetust praktiliselt teostada. Neil oli oma häälekandja, mis kapitalistidega ühel seisukohal asus. Tehti isegi imperialistlikku kihutustööd.

Iseäranis ägedaks muutus wõitlus partei kongressidel.

1899 a. kongress otsustas partei taktika küsimust arutades 216 häälega 21 wastu, et kodanlise korra arenemine ei anna parteile põhjust oma programmi muuta, ning lükkab tagasi kõiksugu katsed, mis partei klassilist seisukohta muudaks.

1903 a. kongressil Dresdenis mõisteti rewisionistide taktika põhjusemõtteliselt uuesti kukka. Kuid siin tuli juba ilmseks partei tagasihoidlikuks muutunud seisukoht. Sest waatamata selle pääle, et rewisionism kui niisugune hukka mõisteti, jäeti edasi partei esitajana parlamenti rewisionist Scheidemann.

1904 a. kongressil ühinesid marksistid ja rewisionistid nekrutite küsimuses. Rewisionistide ettepanekuga nekrutite seas partei

tööd mitte teha, ühinesid ka marksistid, kusjuures Bebel tähendas, et isamaad on tarwis waenlaste eest kaitsta.

Wenemaa talupoegade rewolutsiooniline liikumine 1902 a. tõi muudatuse Saksamaa s.-d. parteis.

1905 a. kongressil asus ta uuesti klassiwõitluse seisukohale. Heideti rewisionistid parteist wälja, ametühisustele tehti etteheide, et nad ainult majanduslikku wõitlust peawad, kuna poliitika täiesti kõrwale on jätnud.

Kuid juba 1903 ja 07 a. partei asus täieliselt klassiwõitluse seisukohale.

1908—1909 a.a. ühendatakse Bebeli eestwõttel mõlemad woolud. Bebel, kelle mõju parteis suur oli, suutis küll ära hoida partei lõhet, kuid ta ei suutnud ära hoida rewisionistliku woolu tugewnemist. Wiimaste mõju kaswas parteis alaliselt.

1912 a. kongressil wõeti wastu Scheidemanni ettepanek, et parlamendi walimiste puhul sel juhtumusel, kui on tarwis wana-meelseid lüüa, tuleb wabameelsetega ühineda.

1913 a. oli Riigipäewas 57 rewisionisti ja 53 marksisti.

Seega on ka loomulik, et s.-d. partei, kus juhtiwal kohal rewisionistid asusid, 1914 a. ilmasõja puhul kodanlusega ühines ja parlamendi fraktsioon Betmann-Holwegil oma deklaratsioonist laskis maha tõmmata klassiliku lause, mis awaldati 4. augustil parlamendis, kus walitsusele 5 miljardi sõjapidamise kuludeks lubas.

Ametühisuste liikumine.

Saksa ametühisuslik liikumine, nagu igal maal, sai oma aluse käsitöölise organisatsioonidest. Kuid siin tõukas töölisi oma organisatsioonide asutamisele walitsus. 1849 a. säädus kohustas töölisi asutama abiandmise kassasid igas ametiharus. Kuid nende kassade liikmed pidid olema ka peremehed.

Säädus lubas töölistel ka n.n. wabakassasid luua. Wabad kassad pidid politsei poolt registreeritud olema ja käisid politsei walwuse alla.

Wiimased kassad saidki Saksamaa ametühisuste aluseks. Juba tekkimise algusel wõtsid nad ametühisuste ülesanded oma pääle, säades oma sihiks: 1) wõitluse halbade meistritega, milleks nad boikotti tarwitasid, 2) streigi ajal abiandmise jne.

Suurtööstuse tekkimise ajal 50—60 a., kus streigiliikumine laienes, tungisid neisse kassadesse poliitilised woolud. Kassades oma mõju maksma panid pääasjalikult 3 woolu: 1) wabameelsed, 2) kristlikud ja 3) sotsiaal-demokraadid.

Wabameelsed awaldasid oma mõju n.n. Hirsch-Dunkeri ühisustes.

Need ühisused ühinesid Schulze-Delitschi wooluga, s. o. walmistawate kooperatiiwide abil kapitaali mõju ja terawat wastolu nõrgestada ja pehmenada. Edasi selatasid nad, et ettewõtjate ja tööliste wahel ei ole olemas lahkkelisid ja Saksamaa huwides tuleb ära hoida igasugu kokkupõrkeid.

Selle järeldusena wõisid nende ühisuse liikmeks olla kõik, kes nende põhimõttega nõus on, täh. ka mittetöölised.

S.-d., kes Hirsch-Dunkeri wooluga wõitlust algasid, said täh. ühisused pea oma mõju alla.

Kristlik wool on samuti kodanlise klassi poolt juhitud. Nemad õpetawad, et töölised peawad oma seisukorraga rahul ja kannatlikud olema, peawad kartma sotsialismi tonti, mis kõik segamini ajab ja iseäranis eemale hoidma poliitikast.

Et poolehoidu wõita, määrasid nad suured abirahad oma liikmetele, kuid kõige pääle waatamata hoidsid wabrikutöölised neist ühisustest kõrwale. Nende pää kontingent olid käsitöölised.

Sotsiaal-demokraatlisele woolule ametühisuslises liikumises pandi alus 1868 a., kus üks osa ametühisusi asusid täiesti klassiwõitluse seisukohale ja abiandmise tahaplaanile jätsid.

See wool kaswas kiiresti. Juba 1869 a. oli tema liikmeteks 50.000 töölist.

1. kongressil 1869 a. otsustati, et kõik organisatsioonid peawad ühinema ühiseks klassi-organisatsiooniks, „Üleüldiseks abiandmise ühiseks“. 1874 a. administratiiwsete surwete all suluti see ühisus peaaegu täiesti. Eisenachlased, wastandiks lassallastele, säadsid ametühisuste ülesannetes esimesele kohale abiandmise.

Eisenachlaste ja lassallaste ühinemisega Gotha kongressil ühinesid ka nende mõju all olewad ametühisused.

Kuid 1878 a. sotsialistide wastane säädus häwitas ka need ametühisused.

1878 a. suluti walitsuse poolt 17 kesk- ja 39 kohalist organisatsiooni.

1. kongress pääle tagakiusamiste peeti Halberstadt'is 1892 a. Säält wötsid osa 208 saadikut, kes 303.915 töolist esitasid.

See kongress tunnistas: 1) Ühise töökawa wajaadust kõigis ametühisusis waatamata ametiharude pääle. Iga ametühisus on kohustatud teisi toetama.

2) Pääle majanduslikkude paranduste nõudmise on tööliste seas tarwis teha kultuurhariduslikku tööd. Seda tuleb teha 1) keskendatud ühisuste kaudu ja 2) tuleb luua tööliste klubid.

Ühisus andis oma kirjandust wälja, mis sotsialistlistel põhimõtetal seisis.

1890 a. oli ajakirjade arw 42,

1893 a. „ „ „ 55.

Pahempoolsete sotsialistide waadet ametühisuste pääle iseloomustab W. Liebknechti kõne 1893 a. kongressil: „Mina ja minu sõbrad mõtleme, et Saksamaal ametühisused tõuseksid nii kõrgele astele, kui Inglismaal. Ma arwan, et enne kui see aste kätte saadud on, juba Saksa kodanluse lossidel ja bastioonel wõidurikka sotsiaaldemokraatia poolt punane lipp lehwima on pandud“.

Bebel tähendas ametühisuste kohta: „Ametühisused peawad seisma klassialusel, kuid ei pea olema poliitilisel alusel.“ Kuid teisest küljest ütleb ta, et ametühisused peawad olema sotsialismi kooliks ja selleks tagawara aidaks, kust s.-d. partei omale uusi jõudusid ammutab.

20. a. s. algul tekkis sotsiaaldemokraatl. ametühisuste woolus uus tendents anda ametühisustele tsentraliseeritud kuju ja neid koondada tööstusalade järele, sest endine ametiharude järele koondus ei wastanud tegeliku elule. Tihti tuli ette, et ühes tööstus-
harus ametühisused konkureerisid üksteisega. Uue kuju järele korraldatud oli metallitöölise ametühisus. Samuti tekkis puutööstuses endise 18 ametühisuse asemele — 1.

1912 a. oli uue printsiibi järele koondunud industriaal tööstuses 1½ miljoni töolist 6 ametühisusse, s. o. 56 prots. terwest s.-d. ametühisustest.

Uute keskendatud ametühisuste eesotsas seisis pääkommisjon, kelle ülesandeks oli 1) propaganda ja agitatsioon ja 2) amet-

ühisuslik statistika, abiandmine streigi puhul, kultuurasutuste korraldamine ja häälekandja wäljaandmine.

Kohtadel olid artellid (wastasid Prantsuse tööbörsedele). Nende pääülesanne oli wõrastemajade korraldamine läbisõitjate tööliste toetamiseks, ametühisuste kohtute organiseerimine ja teised ametühisuslised ülesanded.

Pääkommisjoni juures asus sekretariaat, kes töölistele sääduslist ja juriidilist toetust andma pidi.

1914 a. oli s.-d. ametühisustes 2½ miljoni liiget, kristlikkudel 300 tuhat, Hirsch-Dunkeri 150 tuhat.

Eraldi seisis weel anarkistlik-sündikalistlik wool 800 tuh. liikmega. Tähendatud wool kujunes wälja s.-d. parteis ja heideti säält 1907 a. ühes juhi doktor Friedbergiga wälja.

Sots.-dem. ametühisuste üheks abinõuks oli tööliste majanduslikku seisukorda parandada streigiga.

1905—1912 a.a. oli 21.625 streiki 2.537.016 osawõtjaga. Neis üle poole lõppesid täielise, 21 prots. poole wõiduga ja 21,7 prots. kaotustega.

Saksa tööliste liikumine eraldub Prantsuse ja Inglise tööliste liikumisest sellega, et ta on poliitiline, kuna Inglismaal ta on majanduslik kapitalistlikes ühiskonnas ja Prantsusmaal on majanduslik liikumine sihitud kapitalismi kukutamisele.

Saksamaa tööliste liikumine, kui poliitiline liikumine, säadis omale ülesandeks tööliste säädusliku kinnitamise ka kodanlikus ühiskonnas, nagu tööpäewa äramääramine, tööpalga alammäär jne.

Suudeti läbi wiia tööliste kinnituse säädusi. Kuid teisest küljest toetas seda walitsus, et sotsialistide mõju tööliste pääle ära kaotada. Nii andis Bismarck 1883 a. wälja säaduse, mille järele korraldatakse tööliste kinnitus haiguse wastu. 1883 ja 1889 a.a. säaduste järele korraldatakse abiandmist:

1) „Wabatahtlikult registreeritud kassade“ kaudu, mis täiesti tööliste käes;

2) Kohaliste haigekassade kaudu, kus ülekaal tööliste käes.

3) Wabrikukassade kaudu, kus sega koosseis.

4) Ühiskondlikkude kassade kaudu, kus bürokratlik korraldus.
1900 a. läks haigete ülewälpidamiseks 157.800.000 marka.

1908 a. „ „ „ 297.400.000 „

Kassa sissetulek oli $\frac{2}{3}$ töölistelt ja $\frac{1}{3}$ ettevõtjatelt.

Kinnitamine õnnetuse vastu sündis ettevõtjate kulul ja see oli ettevõtjate käes, kust tööliste esitajad ainult osa võtsid. Poole tööjõu kaotusel said õnnetud $\frac{2}{3}$ aastasest sissetulekust.

Keskmine aasta sissetulek 1908 a. — 1074 marka.

1908 a. kinnitatutest oli 1.808.677 kannatajat.

Saksamaa tööliste liikumise iseäraldused.

1. Tema mitterewolutsioonlus. Waatamata selle pääle, et Saksa tööliste liikumine poliitilist kaju kandis, ei olnud temas seda rewolutsioonlust, mis Prantsusemaal 19. a. s. algul oli.

Werner Sombard seletab seda sellega, et Saksa rahwa iseloom on rahuarmastaja. Kuid sarnane põhjendus ei wõi algmotiiviks olla, sest ka rahwa iseloom kujuneb majanduslikkudest tingimustest.

Siin oli pääpõhjuseks asjaolu, et Saksamaa 19. a. s. I poolel oli väiketööstuse maa, miks sääl siis ka iseäralist tööliste liikumist ei olnud. Suurtööstus sai oma alguse alles 19. a. s. II poolel, kuid tema kasw läks niiwõrd kiiresti, et ta warstigi juba Prantsuse- ja Inglismaa wõistlejaks tõusis. Ja see kiire kasw andis wõimaluse töölisi parematesse tingimustesse panna, kui seda olid Prantsuse ja Inglise töölised säälsete tööstuse rewolutsioonide ajal.

2. Saksa tööliste liikumises ei etenda wäikekodanlus seda rewolutsioonilist osa, mis ta etendas Prantsusemaal.

Saksa tööliste liikumine sarnast wäikekodanlist elementi ei tunnud; suurtööstuse kiir kasw ei lasknud wäikekodanlusel edasi püsida isegi mitte põllumajanduses.

3. Saksa tööliste liikumine omas kindla teoreetilise aluse. Tema hulgas töötasid ka Marx ja Engels.

4. Jaataw iseäraldus on kokkukõla ja side poliitilise ja majandusliku liikumise wahel. Saksamaal on tööliste liikumise aluseks poliitiline liikumine ja temaga on seotud majanduslik liikumine. Selle põhjuseks on, et Saksamaal tööliste majanduslikud organisatsioonid tööstuse tõusu ajal ellu kutsuti poliitiliste organisatsioonide poolt.

Praegu on Saksamaal enamus- ja iseseiswate sotsialistide parteid ja kommunistlik partei, kuna wiimase mõju alatasa kaswab.

X.

WENEMAA TÖÖLISTE LIIKUMINE XIX A. S. II POOLEL.

Wenemaa majanduslik arenemine 19. a. s. II poolel.

1861 a. talupoegade wabaks laskmise puhul läks osa maast mõisnikkudele, osa riigile ja, et talupoegade seas ei kaswaks rewolutsiooniline element, oli walitsus sunnitud ka teatud osa maad talupoegadele andma. Teisest küljest taheti talupoja maaga wabastamisega alal hoida wana walitsuslikku korda. Uus reform pidi takistama kapitalismi waba arenemist.

Kuid siiski pani wabastamine talupoja halwemasse seisukorda. Talupoegade kätte jäi 20 prots. vähem maad, kui nendel enne wabastamist tarwitada oli.

1861 a. oli mõisnikkude maid	102	miljoni	tiinu
talupoegade	150	"	"

Pääle selle rõhusid talupoegi mitmesugused kaudsed ja otsekohesed maksud.

Maa maks, mis maa päält riigile maksta tuli, tegi wälja mõisnikkude päält 2½ miljoni rbl., talupoegade päält aga 93 miljoni rbl.

Maksud mõisnikule maa wäljaostu hinnana tegid aastas wälja 88 miljoni rbl.

Talupoegade wabakslaskmise puhul hinnati maa, mis talupoegadele läks, 648 miljoni rbl. pääle, maksu tähtaeg oli määratud 1932 aasta pääle, tegelikult aga maksid talupojad kuni 1. jaanuarini 1905 a. 1.544 miljoni rbl.

Samuti kaswasid maksud ka teistel aladel. 1909 a. oli 1) politseimaks 22 miljoni; 2) teede sillutamise maks 19 miljoni; 3) waimulikkude, ametnikkude ja wangide ülespidamiseks — tegi wälja 67 kopikat tiinu päält. Kokku oli nende 3 kõrwalmaksu suurus 2 r. 23 kop. tiinu päält.

Kaudseid maksusid tuli hinge pääle 5 r. 60 kopikat.

Mis talupoega suuresti rewolutsioniseeris ja tema wiha pää-
asjalikult mõisniku wastu juhtis, oli maarent:

1900 a. oli rent kroonu maade päält keskmiselt 1.47 kop.

1900 a. „ „ mõisnikkude „ „ „ 9.14 „

2) Rewolutsioniseeris talupoegi kroonu maks, mis 1905 a.
mõisnikkudel tiinu päält 2½—7½ kop. oli, kuna talupojalt 45—47 kop.

Kõige selle juures tuli weel alaliselt kaswaw maakitsikus.

1860 a. tuli iga täiskaswanud mehe kohta 4,8 tiinu.

1880 a. „ „ „ „ „ 3,5 „

1900 a. „ „ „ „ „ 2,5 „

Nii näeme, et Wenemaa põllumajanduse arenemine läks sar-
naselt, et temale paratamata pidi järgnema talupoegade rewolutsioon.

Industriaaltööstuse kaswu iseloomustamiseks wõib ette tuua
mõned tööstusharud, näit. malmitööstus.

Malmi walmistus ulatas 1860 a. 20.468 tuh. pd.

1899 a. 165.156 „ „

Wõrreldes teiste riikidega seisis Wenemaa malmitööstus
1890 a. 6 kohal, 1902 a. juba 4 kohal.

1890—1900 a. Wenemaa malmitööstus kaswas 220 prots.
wõrra, kuna teistes maades sama aja jooksul ainult 58 prots.

Teisest küljest läks läbi tööstuse kontsentreerimine.

1815 a. oli ettewõtteid üle 2000.

1879 a. „ „ „ 4000.

1895 a. „ „ „ 6400.

1866—1894 a. wähenes wabrikute arw, kus töötasid 100—500
töolist, kuna tööliste üleüldine arw kaswas. Wabrikute arw, kus
töötas 500—1000 töolist kaswas 1½ korda, 1000—5000 töolist —
2 korda, üle 5000 töölise — 3 korda.

Wabrikuid, kus töötas üle 5000 töölise, oli:

1866 a. — 0.

1879 a. — 1.

1894 a. — 8.

Suurtööstus kaswas iseäranis XIX aastasaja lõpul. 1890 a.
oli suurte wabrikute arw 6,7 prots. terwest ettewõtete arwust, kuna
nendes töötawad töölised 71 prots. terwest tööliste kogusuurusest
välja tegid.

Wenemaa tööstust iseloomustab veel aurujõu tarwitusele wõtmine.

1878 a. oli Wenemaa tööstuses aurujõudu 114.987 hob. jõu suuruses
1892 a. „ „ „ „ 345.209 „ „ „

Nii oli Wenemaa tööstus omas rõhuwas enamuses suurtöös-
tus, mille järeldusena ka Wenemaa tööliste liikumine puhtprole-
taarlik olema pidi, wäikekodanlikku iseloomu ta omandada ei wõinud.

Miks töölistes siiski teatawal määral wäikekodanlikuks tegi,
oli asjaolu, et Wene tööline alguses oli seotud maaga. Talupojad
olid olukorra tõttu, mis maal walitses, sunnitud teatud aja jooksul
linnades tööl käima. Sellel oli oma hää külg, et ta talupoegi
linna mõju all hoidis, kuid wäikekodanlik mõju, mis ta tööliste
pääle awaldas, oli suurem.

19. a. s. lõpul wähenes see side maa ja linna wahel õige
tuntawalt ja kaswas wälja tööstuse proletariaat.

80 a. oli töölistest põllutõuga otsekohe seotud käsitööstuses
36 prots., suurtööstuses ainult 8 prots.

Wenemaa rewolutsiooniline liikumine 19. a. s. II poole algul
kujunes wälja kui rahwasotsialistide liikumine (народничество).
Tema tegewuspiiriks olid kitsad haritlaste ringid. Sinna kogus
rahulolematu element haritlaste hulgest. Wastu olid nad pääasja-
likult 1861 a. maareformile, seda wanaks orjuseks ainult teisel
kujul pidades. Rewolutsioonilist jõudu nägid nad talupojas. Kuid
nende ringide tegewus jäi ainult haritlaste hulka, see seisis talu-
poja idealiseerimises. Unistati hääst talupojast, kellel kõik ideaal-
sed omadused.

Teine ajajärk selles liikumises oli „rahwahulka minek“. Siin
läheb intelligent oma idealiseeritud tegewa jõu, talupoja, juure, et
teda agiteerida sotsialismi maksma panema. Töölisi nad kardawad,
ega näe neis mingisugust jõudu, kel rewolutsioonis tähtsus
wõiks olla.

Tegelik samm rahwasotsialistide tegewuses oli 1861 a. loodud
ühisus „Welikorossi“ nime all. Selle organisatsiooni tegewuspiir-
kond oli ohwitseeride, s. o. pähempoolsete mõisnikkude, keskel.
Ta suutis ära pidada ainult mõne üksiku koosoleku ja awaldada
mõne üleskutse.

Teine samasugune naroodnikute organisatsioon oli „Maa ja wabadus“ (Земля и Воля). Tema töötas radikaalsema osa mõisnikkude-üliõpilaste seas.

Mõlemate ühisuste põhimõte oli: „agitatsioon talupoegade hulgas“.

1866 a. korraldati selle woolu poolt Karakosowi eestwõttel Alexander II tapmise katse.

„Rahwa hulka“ minemise õitseage oli 1872—1875 a. Anti isegi üksikuid ajalehti wälja. Wiimasest woolust kaswas wälja ka sots.-dem. wool. Temas töötasid Plehanow ja Deitsh ning teised sots.-dem. aluse panijad.

„Rahwa hulka“ minemise woolu tähtsamaks ühisuseks oli „Semlja ja wolja“ (uus ühisus endise nime all). See organisatsioon oli juba kindlakujulisem, wõttis omale 1876 a. parteilise aluse. Tema tugewamateks tegewuse ajaks olid 1876—79 aastad.

Ühisuse tegewus kutsus wälja tagakiusamise walitsuse poolt. Tekitatakse terve rida kohtu protsesse. Kuid siinjuures on huwitaw nähtus, et kui naroodnikud oma jõu aluseks säadsid talupoja, olid walitsuse surweabinõud pääasjalikult sihitud tööliste wastu, mis näitab, et walitsus paremini kui naroodnikud aru sai tööstuslikust arenemisest.

Siseministri tsirkuläär 1870 a. oli sihitud otsekohe tööliste wastu. Streikimise ja streigile õhutamise eest saadetakse administratiivseks karaks asumisele.

1874 a. määrus keelab ära olla ühisuse liikmeks, mille ülesandeks on waenu õhutamine tööliste ja ettewõtjate wahel.

Nende määruste tagajärjel wõttis walitsus kohtu teel wastutusele 612 meest ja 158 naist.

Kuid kõige pääle waatamata kaswas tööliste seas klassiteadwus. Nende seas kujunes wälja kindel organisatsioon.

1875 a. loodi „Lõuna-Wenemaa tööliste ühisus“, mis omale sihiks säadis: 1) poliitilise wabaduse nõude, 2) kõrgema poliitilise wõimu omamise, 3) ühiskonna ümberehitamise.

Samal ajal tekkis „Põhja-Wenemaa tööliste ühisus“ samasuguste sihtidega.

Nendes ühisustes kaswas tegelik jõud ja ikka enam ja enam hakkas sääl klassiteadwus wälja kujunema.

Ühisuste seisukohta iseloomustawad nende tugewamate liikmete ülesastumised.

Näit. 4. märtsil 1877 a. „50 protsessi“ puhul, kus ühisuse liige Alekseejew kohtus ütleb, et „Wene töölisel tuleb ainult enese pääle toetada, sest kuskilt mujalt tal abi loota ei ole, pääle intelligentse noorsoo, kuid see tuleb ainult seni meiega ühes, kuni miljonide tööliste rusika hoopide all tikkude pääl põhjenuw wägialla walitsus puruks ei lenda.“

Samas kohas ütleb ühisuse liige Bardin: „Meid süüdistakse, et meie tahame ära häwitada klassid, s. o. rikkaid, mõisnikke jne. Meie püüame kaotada eesõigusi, mis rahwa waraga ja warata klassideks jagawad.“

1878—1879 a. elas Wenemaa üksikute terroristliste aktide ajajärku üle.

Üks suurematest terroristlikkudest aktidest oli 6. weebr. 1878 a. Wera Sasulitshi poolt Trepowi mahalaskmine, kes selle eest wangi-majas kohtualust peksta lasi, et see tema ees mütsi maha ei wõtnud.

Wera Sasulitshi kohtuprotsess äratas tähelepanu mitte üksi Wenemaal, waid terwes Euroopas. mille tagajärjel W. Sasulitsh 13. aprillil 1878 a. kohtu poolt õigeks mõisteti.

Walitsuse tagakiusamiste tõttu tekkis wajadus rewolutsioonilisi organisatsioone, mis laiali töötasid, ühendada.

1879 a. kutsuti Lipetskis „Semlja ja Wolja“ eestwõttel ühine naroodnikute kongress kokku.

Kongress wõttis tegewuse sihiks teostada rahwawalitsust, seda teostada taheti rahulisel teel. Kuid ühtlasi tähendati juure, et walitsuse surwe tagajärjel on wõimata rahwa walitsust teostada rahulisel teel ja sellepärast tuleb asuda terrori juure ja eestkätt tuleb keiser ära tappa.

Kuid sotsiaaldemokraatlik wool, mis naroodnikutest wälja kaswas, asus teisele seisukohale. Ta näitas ära, et üksikute walitsuse juhtide tapmine ei tee rewolutsiooni. Terroristlikud grupid wõiwad olla ainult wäikese arwulised (niisugune oli ka sotsialistide-rewolutsionääride partei). Sotsiaalset rewolutsiooni wõib tekitada ainult mass ja eestkätt tööstuslik proletariaat.

Kuid 1879 a. kongressi enamus otsustas, et tuleb otsekohest

tegewust alustada terroriga, kuni walitsus annab poliitilised, koosolekute jne. wabadused.

Selle tagajärjel lagunes partei kaheks: 1) „Narodnaja Wolja“ ja 2) Tshernõi peredel“ („Черный передел“).

„Narodnaja Wolja“, millest kujunes wälja sots.-rewolutsioonäride partei, päänõudeks oli 60 a. maareformi tühjaks tunnistamine ja maa jaotuse uuesti ettewõtmine. Tema tegewus on terroristlik. Üks suurematest katsetest oli 1880 a. töölise Halturini kaudu talwepaleed, kus keiser asus, õhku lasta, mis aga nurja läks.

Kuid 1881 a. läks neil siiski korda Aleksander II ära tappa. Selle järele laastati „Narodnaja Wolja“ partei täiesti walitsuse poolt.

„Tshernõi peredel“, mis oma tegewust Lipetski kongressiga alustas, oli peagi sunnitud oma tegewust Wenemaal lõpetama ja tema asutajad Plehanow, Sasulitsh, Akselrod, Deitsh ja Ignatow emigreerisid Shweitsi, kus nad oma wahel „Töö wabastamise grupe“ (Группа Освобождения Труда) asutasid. See oli esimene marksistlik Wene organisatsioon.

„Narodnikute“ häwitamisega wõttis walitsus abinõud tarwitusele, et maha suruda ka tööliste seas alaliselt kaswawat rewolutsioonilist meeleolu.

1878 a. määrus andis sandarmitele ja politseile wõimaluse wabalt wabrikutes talitada. Ühtlasi anti 1880 a. ettewõtjatele wõimalus wabriku politseid organiseerida.

Rewolutsiooniline liikumine Wenemaal oli hästi suurenenud. 1872—1882 a. korraldati walitsuse kõrgemate ametnikkude tapmise katseid (ühes arwatud Aleksander II tapmine) — 14, neist korda läks 11. Sõjariistus wastuhakkamisi 1875 a. oli 2; 1878 a. — 7; 1879 a. — 8 korda.

Rewolutsionääre surmati sel ajal 31 inimest. 1871—1876 a. oli 48 streiki, kust osa wõtsid 80 tuhat töölisi.

Streikide korraldamine kutsus ellu tööliste organisatsioonide loomise wajaduse.

Asutati tööliste ringid, mis omale ülesandeks säadsid:

1) Olewa ühiskonna korra kukutamise,

2) eraomanduse ärakaotamine maa ja walmistusabinõude pääle.

Neist ringikestest asutati Poola ja Leedu sots.-demokraatide eestwõttel 1884 a. sots.-dem. grupe. Sots.-dem. wool iseära-

nis kiiresti kaswas 19. a. s. lõpul. Selle põhjuseks oli ühelt poolt tööstuse arenemine, teiselt poolt see, et Wenemaa 1891—1892 a. elas üle suurema wiljaikalduse ja tööstuse kriisi, mis ennast üle terve maa tunda andis. Iseäranis teraw oli see Poolamaal (1890 kuni 1893 a.).

1896 a. oli Peterburis üks suurematest streikidest, kust 19 wabrikut osa wõtsid. Streigi eesotsas seisis „Töölise klassi wabastamise eest wõitlemise ühisus“ (Союз борьбы за освобождение рабочего класца), mis tekkis tööliste ringidest, eesotsas Lenin'iga. See streigiliikumine awaldas suurt mõju tööliste pääle.

1894 a. oli Peterburi tööliste seas suur mäss, mille tagajärjel walitsus tööliste wastu surweabinõud tarwitusele wõttis.

Aga samal ajal, kui tööliste seas käärimine kaswas, kirjutas 1895 a. rahaminister oma sala tsirkulääris: Wenemaa õnneks ei ole meil tööliste klassi sarnases mõttes kui Lääne-Euroopas. Ja sellepärast ei ole meil ka tööliste küsimust. Meie tööliste ja wabrikantide wahel walitseb patriarhaalne wiis, wabrikandid hoolitsewad tööliste eest isalikult.“

Kuid juba 1896 a. muutus walitsuse seisukoht. Rahaministeeriumi juures töötaw tööliste rahutuste põhjusi uuriw komisjon kirjutas omas aruandes: „Nüüdne tööline ei ole enam see, mis ennem. Tööliste liikumine ja olukord on sarnane, et ei lepita üksi enam streikidega, waid on oodata palju suuremaid põrutusi.“

Surweabinõud, mis walitsus tööliste wastu tarwitusele wõttis (1894 a. oli poliitilisi süüdistusi 158 — 911 süüalusega, 1903 a. 1988 süüdistust 1590 süüalusega), ei suutnud liikumist maha suruda, waid ümberpöördukt kaswatas seda. Selle järele oli walitsus sunnitud säädusandlikul teel maksma panema 11¹/₂ tunnilise normaali tööpäewa.

Kuid streikide arw kaswas alaliselt. 1897—1901 a. wiljaikaldus tõi enesega kaasa suure mässulaine lõunas. Pääasjalikult Poltaawa ja Harkowi kubermangudes. Liikumine läks iseäranis suureks 1902 a. Nähes, et tagakiusamine soowitawaid tagajärgi ei too, wõttis walitsus uue abinõu tarwitusele, n.n. *subatowshtshina*. See seisis selles, et politsei pidi wõtma rewolutsioonilise liikumise oma juhtimise alla. Shandarmeeriale tehti kohuseks oma agentide kaudu astuda tööliste liikumise etteotsa. Et seda kergem läbi wiia

oleks, tehti neile kohuseks luua tööliste organisatsioone, mille kaudu nad töölistes pidid kasvatama usku ja lugupidamist keisri vastu. Pääsiht oli tööliste liikumist ära wiia poliitiliselt pinnalt majandusliku wõitluse alusele.

See „politsei sotsialism“ sai oma alguse 1896 a. Moskwas. Alguse panijaks oli Moskwa kaitsepolitsei ülem endine s.-r. Subatow. Subatowi tegewus kinnitati siseministri poolt 1898 a.

Subatowshtshina tegi esimesed katsed Poolamaal juudi s.-d. bundis.

1901 a. asutati Moskwas „Mehaanika tööstuse tööliste wastastikune abiandmise ühisus“.

Sarnaseid ühisusi organiseeriti üle terve Wenemaa.

Et need ühisused ainukesed lubatud tööliste organisatsioonid olid, neid aga keisri nimel, s. o. keisri lubaga organiseeriti, kuna töölistes ühisuste asutamise tagamõtted ei teadnud, läks Subatowi agentidel korda 19. weebr. 1902 a. Moskwas korraldada demonstratsiooni keisrile usalduse ja poolehoiu awalduseks.

Kuid üleüldiselt oli subatowshtshina jõuetu tööliste liikumist juhtima. Tööliste seas oli olemas sots.-dem. wool, kes neid organisatsioone tööliste klassiteadwuse kasvatamiseks ära kasutama hakkas, muutes neid rewolutsioonilikkudeks ja wiies wõitlussihi üle majandusliselt pinnalt poliitilisele.

1903 a. laienes rewolutsiooniline liikumine uuesti Lõuna-Wenemaal ja mujal. Subatow kaotas oma mõju tööliste seas täiesti, mille tagajärjel ta lahti lasti.

1904 a. tehti katseid weel kord Piiteris preester Gaponi kaudu, mis aga nurja läks.

Lahti puhkew Wene-Jaapani sõda kutsus 1905 a. rewolutsiooni ellu.

13. oktoobril 1905 a. üleüldise raudtee streigi puhul kutsuti Peterburis esimest korda ellu tööliste saadikute nõukogu, mis walitsuse poolt 3. detsembril arreteeriti.

Et 1905 a. rewolutsiooniline liikumine ähwardawaks sai, andis walitsus 17. oktoobril wälja manifesti. Manifesti wäljaandmise sihiks oli walitsusel lõhet tekitada liikumisest osawõtjate kihtide seas ja see läks tal korda. Esimesena läks liikumisest kõrwale kodanlus. Sotsialistide seas tekkisid lõhed ja et sõjawägi rahwa poole üle

ei läinud, wõis walitsus teda rewolutsiooni mahasurumiseks ära kasutada.

Wiimane ülesastumine, mille eesotsas enamlased seisis, oli Moskwas nii laialine, et tema mahasurumiseks Peterburi kaardiwägi wiidi.

Rewolutsiooni mahasurumine tõi enesega kaasa ägeda reaktsiooni. Ainuke wõit, mis rewolutsioon andis, oli riigiduuma, mis 27. aprillil 1906 a. kokku tuli. Riigiduumal täielist säädusandlust ei olnud, ta wõis ainuli projekte wälja töötada ja riiginõukogule kinnitamiseks ette panna.

1906 a. wõib waadelda, kui 1905 a. rewolutsiooni lõpuwäri-
nat. Olid weel mõned üksikud wäljaastumised.

Kui walitsus ühelt poolt karme surweabinõusid tarwitas, pidi ta teiselt poolt töölistele siiski teatawaid järelandmisi tegema. Nii anti 4. märtsil 1906 a. esimene ametühisuste säädus.

Riigiduuma tegewuse juures tuli ilmsiks, et saadikute enamus walitsuse 1905 a. ja 1906 a. reformidega nõus ei olnud, waid rohkem nõudsid, mille tagajärjel walitsus ka esimese duuma laiali ajas.

Kuid ka walitsus nägi ära, et sarnase seisukorra juures, kus maal walitsemas pool orjaline ja pool kapitalistlik majapidamine, kaua püsida ei wõi. Uuendust pidi tooma n.n. Stolõpini reform, mille sihiks oli maal kapitalistlist maapidamist sisse säada ja tekitada tugewat kulakute kihti, kellede pääle walitsus toetada oleks wõinud, sest külakogukond oli toeks sotsialistidele.

Kuid 1907 a. suurenes reaktsioon. Kaotati ära needki uuen-
dused ja wabadused, mis 05 ja 06 a.a. anti. Riigiduumasse pääsemise raskendamiseks wiidi läbi 4-astmelised walimised. Ka 1906 a. säädusega lubatud ametühisused suluti.

1907 a.	suluti	159	ametühisust.
1908 a.	"	101	"
1909 a.	"	96	"
1910 a.	"	88	"

Registreerimata jäeti 604 ametühisust.

Alles 1910 a. wäheneb reaktsioon ja liikumises tuleb teatud tõus, mis 1912 a. pääle Leena sündmuste õige kõrgele kerkis.

Liikumise kasw mõjus ka walitsuse pääle. 23. aprillil 1912 a. anti wälja tööliste kinnitamise säädus.

1913 a. on kinnituse kampaaniate läbiwiimise ja ühtlasi ka streigi aasta.

1914 a. läks rewolutsiooniline liikumine niiwõrd laialiseks, et Peterburis töölised isegi barrikaadidele wälja tulid. Kuid walitsusel läks korda seda kergesti maha suruda: 1) et sõjawägi oli walitsusele täiesti ustaw, keda streigimurdjateks ja ühtlasi mahasurumiseks tarwitati, 2) algas pääle ilmasõda, mis rahwuslised tunded ellu kutsus.

Nii sumbutati liikumine ajutiselt, kuid maha suruda teda ei suudetud.

Sõjast oli Wenemaa niiwõrd huwitatud, kuiwõrd ähwardas Saksamaa Persia põhjapoolset osa, mis Wenemaa üliwõimu all oli.

Sõja kestel muutus sõjawäe meeoleu. Liinil olew sõjawägi ei lubanud enne sõjariistu käest ära anda, kui walitsus aru on annud, miks sõda peetakse, ja kui talupoegadele maad antakse.

Kui 1917 a. weebruaris nälja sunnil wäljaastumine oli, oli walitsuse ainukeseks jõuks Protopopowi poolt organiseeritud politseinikud kuulipritsidega. Sõjawägi läks otsekohe rahwa poole üle.

Kõige selle tagajärjel ütles Nikolai II 2. märtsil troonist lahti.

17 a. rewolutsioon ei omandanud alguses kindlat kuju. Üheltpoolt tuli 27. weebr. kokku tööliste saadikute nõukogu, teiselt poolt oli koos riigiduuma. Ei teatud, kes walitsuse oma kätte pidi wõtma. Duuma pidas läbirääkimisi Nikolai wenna Michailiga, et see walitsuse oma kätte wõtaks. Kuna tööliste ja soldatite (wiimased tulid pärast juure) saadikute nõukogul tema koosseisu tõttu kindel seisukoht puudus. Lõpuks sai walitsuse teostawaks jõuks duuma. Loodi ajutine walitsus, kust ka s.-r. osa wõtsid ja mida saadikute nõukogu tagant järele kinnitas.

Nõukogud, kus enamuses s.-rid ja wähemlased olid, ei suutnud sammu pidada rewolutsioonilise masselise liikumisega, kus rahu ja maad nõuti. Need kaks nõudmist olid põlewamateks küsimusteks, mida walitsus, kui ta oleks tahtnud selle rewolutsioonilise jõu pääle baseeruda, täitma oleks pidanud.

Kuid walitsus, mis suurkodanluse käes oli, tunnistas ümberpöördult, et ta läheb ühes Inglise ja Prantsuse kodanlusega sõja wõidurikka lõpuni.

Et wähemlased ja s.-rid oma jõusse ei uskunud ja mingisu-

gust pööret ei kawatsenud läbi wiia, waid arwasid, et alganud rewolutsioon on esimene aste kodanlisest rewolutsioonist, kaotasid ka nemad massedes poolehoidu.

Ajutise walitsuse tegewus kutsus juba aprilli kuus walitsuse wastalise demonstratsiooni ellu. Selle pääpõhjuseks oli Miljukowi märgukiri, kus ta Inglise ja Prantsuse kodanlusega sõjas ühes minna lubas. Demonstratsiooni tagajärjel sündisid walitsuses isiklised muudatused, kusjuures sotsialistid peaaegu enamuse said. Kuid mingit uut walitsuse poliitikasse see ei toonud, jäädi endisele seisukohale.

Kui Kerenski walitsus oma tegewust algas pääletungimisega Saksamaale, said ka sotsialistid aru, et sarnane walitsus enam püsida ei wõi. Sotsialistide eestwõttel taheti kodanlikku walitsust kindlustada ja temale rahwa ees usaldust wõita. Selleks kutsuti Moskwas kokku „Demokraatlik nõupidamine“ ja asutati „eelparlament“. Kuid ka eelparlament ei toonud oodatuid tagajärgi. Eelparlamendist lahkus enamlik fraktsioon. Seega oli öeldud, et töölistel ja talupojad ei seisa eelparlamendi selja taga ja ta ei wõinud saada walitsuseks.

Teiselt poolt hakkas enamlaste tabawa agitatsiooni tagajärjel sõjawägi liinil lagunema, kuna talupojad wastu walitsuse tahtmist maad hakkasid wõtma. Nii oli loomulik, et walitsuse etteotsa wõis astuda ainult see, kes masse tegewusega nõus oli ja tema huwisid tabada oskas.

Peterburi nõukogus said rõhuwa enamuse enamlased ja wiimaste poolt 16. oktoobril loodud sõja-rewolutsiooni komitee wõttis walitsuse oma kätte. Kui 25. oktoobril nõukogude kongress kokku astus, anti walitsus nõukogudele üle.

Wenemaa Kommunistlik partei on üleelanud mitu arenemisastet.

1. Partei kujunemise ajajärk 1875—1898 a., kus Wene tööliste klass otsis omale kindlat organisatsioonilist kuju ja ühtlasi ka teoreetilist alust.

2. Marksistliku waate väljakujunemise ajajärk. Wõitlus läks ühelt poolt tööliste, teiselt poolt wäikekodanliku talupoegade ja in-

telligentide ideoloogia wahel. Esimestena omasid marksistlise seisukoha naroodnikute ajal tekkinud Lõuna ja Põhja tööliste ühisused. Samal ajal tõlgitakse ka üksikud Marxi tööd Wene keelde. Wiimased ei tunginud küll tööliste sekka, kuid töid murrangu haritlaste keskel.

Esimeseks sammuks marksistide koondamiseks oli Sheljabowi katse ajalehte „Rabotshi“ välja anda. Sellele järgnes 1883 a. „Töö wabastamise grupe“ loomine. 1884 a. asutati Blagojewi eestwõttel sots.-dem. ring. 1885 a. säeti isegi s.-d. programmi projekt kokku.

Kuid need esimesed ringid ei suutnud laialisemat tegewust awaldada. Põhjuseks oli: 1) walitsuse äge tagakiusamine, 2) teoreetilise aluse ja 3) wilumuse puudus.

Kuid siiski tekkisid nad üle maa ja iseäranis 90-tel aastatel töötasid nad igal pool „naroodnikute“ kõrwal.

Iseäranist laialist tegewust awaldas 1894 a. sots.-demokraatlik propaganda grupp. See grupp muutus tööliste klassi organiseerijaks ja sääl juures ei selgitanud ta ainult oma ideesid ja põhimõtteid, waid wõttis ka tegelikult töölisteliikumisest osa, juhtides streikisid Peterburis, Moskwas, Kiiewis ja mujal.

1897 a. kawatseti kokku kutsuda ühine ringide kongress sots.-dem. partei loomiseks. 17.—18. märtsil tuligi Kiiewis nõupidamine kokku.

Samal aastal suwel peeti Zürichis teine nõupidamine ära. Märtsis 1898 a. astus Minskis kokku esimene s.-d. ringide, rühmade ja partei kongress, kust osa wõtsid Peterburi, Moskwa, Kiiewi, Jekaterinoslawi ja bundi esitused. Sellel kongressil pandi alus sotsiaal-demokraatlikule parteile. Wõeti wastu põhikiri, mille järele kõik gruped ühendati ühiseks parteiks. Asutati keskkomitee ja „Tööliste leht“. Pääle selle awaldas kongress praeguse ka-deti Struwe poolt kokku säetud Wenemaa sotsiaal-demokraatlike tööliste partei manifesti.

Seega anti parteile ühine organisatsiooniline kuju. Kuid laialisemat tegewust partei awaldada ei suutnud, sest kohe pääle kongressi arreteeriti keskkomitee terwes koosseisus.

Et parteisse ühendamise puhul mitmesugune element sattus, tekkis sääl sisemine wõitlus ökonomistide ja poliitiklaste wahel,

mis kuni partei 2. kongressini 1903 a. kestis. Keskkomitee arreteerimise järele asus parteis etteotsa ökonomistlik wool, kes kongressil enamuses oli, kuna wastane wool koondus ajalehe „Iskra“ ümber. Ökonomistliku woolu eesotsas seisid Struwe, Tugan-Baranowski; oma seisukohta, ainult majanduslikku wõitlust pidada, põhjendasid nad sellega, et Wene tööliste klass ei ole weel küllalt arenenud selleks, et wõitlust pidada poliitilise wõimu pärast. Partei pääülesandeks säadsid nad abiandmisekassade jne. asutamise. Poliitikalased, eesotsas Lenin, Martow ja Plehanow, selle wastu säadsid partei pääülesandeks isewalitsuse kukutamise.

Waatamata lepitusekatsete pääle, kestis wõitlus parteis kahe woolu wahel edasi.

1902 a. kutsus poliitiline wool Belostokis konwerentsi kokku, kus otsustati partei kongress kokku kutsuda.

2. kongress tuli kokku 1903 a. Brüsselis, kust ta pärast Londoni üle wiidi. Esitatud olid 20 organisatsiooni. Sellest kongressist pääle algas parteis wõitlus kahe uue woolu — enamlaste ja vähemlaste — wahel. Ökonomistidel oli kongressil tähtsuseta esitus. 2. kongress oli selle poolest tähtis, et siin wastu wõeti partei programm, mis muutmata kuni 1919 a. püsis. Teiseks anti parteile tsentraliseeritud kuju keskkomiteega eesotsas. Ühtlasi asutati partei häälekandja. Esimene lahkuminek enamlaste ja vähemlaste wahel tuli organisatsioonilises küsimuses, kui enamlased nõudsid tsentraliseeritud organisatsiooni, nõudsid vähemlased täielist autonoomiat kohtadel, 2. Internatsionaali parteide eeskujul. Kongressil said enamlased eesotsas Lenin'iga enamuse, millest ka mõlemate woolude nimetus tuli. Samuti tuli lahkuminekuid põhimõtteliste küsimuste juures, kuni pärast 1905 a. täieline lõhe tekkis. „Iskra“, mis kuni nr. 52-ni mõlemate woolude ühine häälekandja oli, läks täieliselt vähemlaste kätte, kuna enamlased omale keskkoha „Enamuse komiteede büroo“ löid ja oma häälekandjat „Wperjod“ wälja andma hakkasid.

Tekkinud lõhe tagajärjel nõudsid enamlased 3. kongressi kokkukutsumist.

Kongress tuli kokku 1905 a. mais Londonis. Wähemlased sellest kongressist osa ei wõtnud, waid ümberpöördult, katsusid seda nurja ajada samal ajal Genfis konwerentsi pidades.

3. kongress, mis seega täiesti enamlik oli, wõttis partei organisatsioonis teatawa reorganiseerimise ette. Tsentralisatsioonilist kuju suurendati. Kaotati ära partei nõukogu, mille alla häälekandja käis ja leht anti otsekohe keskkomitee alla (nõukogus oli 2 keskkomitee, 2 lehe ja 1 kongressi esitaja).

Rewolutsioonist osawõtmise küsimuses otsustati korraldada sõjariistus wäljaastumist tööliste ja talupoegade diktatuuri maksmapanemiseks.

Enamlaste konwerentsil, mis sama aastal ära peeti, otsustati riigiduumat boikoteerida, kuna vähemlased säält osawõtmise poolt olid.

Ka 1905 a. rewolutsiooni hindamisel läksid enamlased ja vähemlased täiesti lahku. Kui vähemlased ütlesid, et rewolutsioon on lõppenud ja tuleb partei organisatsioon teisele alusele sääda ja tegewust muuta, pidasid enamlased 1905 a. rewolutsiooni — rewolutsiooni eelmänguks.

Detsembris 1905 a. enamlaste Tampere konwerentsil otsustati järgmisel aastal ühine enamlaste ja vähemlaste kongress kokku kutsuda.

Kongress tuli kokku aprillis 1906 a. Stokholmis. Esitatud oli 111 organisatsiooni. Tähtsamaks küsimuseks, mis kongressil arutati, oli maaküsimus.

Ette pandi kaks projekti, üks Maslowi poolt, maa munitsipaliseerimise ja teine Lenin'i poolt, maa natsionaliseerimise nõudega. Maslowi projekt sai häälteenamuse. Teiseks tülküsimuseks oli riigiduumast osawõtmise küsimus. Lenin oli boikoteerimise, vähemlased aga osawõtmise poolt.

Ka selles küsimuses said vähemlased enamuse.

Kolmandas wõitluse küsimuses olid enamlased partisaani ja sõjariistus salkade organiseerimise poolt, vähemlased wastu.

Neljandaks tähtsamaks küsimuseks oli ametühisuste küsimus. Wõeti wastu vähemlaste ettepanek, et ametühisustel tuleb töötada kui erapooletutel organisatsioonidel ja jääda 4. märtsi sääduse piiresse. Enamlased selle wastu nõudsid, et parteid wõtaks ametühisused oma kontrolli alla.

Uute keskkomiteesse waliti kongressi poolt 7 vähemlast ja 3 enamlast.

Kuid kongressiga wõitlus ei lõppenud. Tuli uus tülküsimus.

s.-d. duuma fraktsioon oma deklaratsioonis nõudis wastutawat ministeeriumi (kadetide oma muidugi), enamlased olid selle wastu (olles üleüldset kodanlastega kaastöötamise wastased).

1906 a. oli Helsingis koos enamlaste sõjasalkade konwerents ja peeti ka teisi konwerentse, kus otsustati uus kongress kokku kutsuda.

5. kongress astus kokku 1907 a. Londonis. Saadikutest oli enamlasi 105, vähemlasi 97, juudi bundist 57.

Kongressi esitustest oli füüsilise töö tegijaid

enamlasi	— 36,2	prots.
poolakaid	— 61,3	„
lätlasi	— 40,4	„
wähemlasi	— 31,1	„
juudi bundist	— 15,1	„

Uute keskkomiteesse waliti 5 enamlast, 4 vähemlast, 2 poolakat, 2 bundist ja 2 lätlast, kusjuures enamlastega ühinesid poolakat, vähemlastega juudi bund, kuna lätlased sünnitasid keskkoha.

Pääle Londoni kongressi peeti ülewenemaaline konwerents, küsimuse arutamiseks, kas duumast osa wõtta wõi ei.

Siin enamlaste wahel tekkis kaks lahkwoolu: Bogdanow ja Kamenew olid boikoti poolt, kuna Lenin wastu. Wiimane tahtis duuma kõnetooli ära kasutada agitatsiooniks. Wähemlased selle wastu tahtsid ka tegelikult osa wõtta duuma tööst.

1907 a. tekkis s.-d. parteis uus lõhe marksistide ja likwidatorite wahel. Marksistid nõudsid, et parteil tuleb oma tegewust jatkata pörandaaluses atmosfääris ja olla wõitluse organisatsiooniks. Likwidatorid lugesid aga rewolutsiooni lõppenuks ja makswa reaktiooni ajal on waja olukorraga sobida oma tegewuse pöranda pääle wiia, s. o. parteid likwideerida.

Enamlaste keskel tekkis 2 uut woolu: 1) ärakutsujad nõudsid, et s.-d. saadikud tuleb duumast ära kutsuda ja 2) ultimatum mehed, et tuleb saadikutele ultimatum ette panna ja selle mittetäitmise puhul tuleb neid ära kutsuda.

1909 a. mai konwerentsil Pariisis tuli awalikuks enamlaste hulgas mitu woolu: 1) edasimehed Bogdanow, Lunatsharski, Gorki, Aleksinski otsawistid ja ultimatistid ning 2) Lenini grupe, Sinow-

jewi ja Kamenewiga. Wähemlastel oli: likwidaatorid ja parteilased ehk Plehanowi mehed. Trotski oli wahepääl.

1912 a. löid enamlased omale enamlise partei organisatsiooni. Selle järele peeti Pariisis partei tegelaste konwerents ära, mis partei konwerentsiks kuulutati. Sääl heideti likwidaatorid parteist wälja. Selle järele kutsusid vähemlased oma kongressi kokku ja löid oma organisatsiooni komitee.

Augustil peawad vähemlased ja trotskistid Wienis uue konwerentsi.

1913 a. oli enamlaste nõupidamine, kus tähtsamaks küsimuseks oli rahwuste enesemääramise õiguse tunnistamine.

1914 a. algas wõitlus marksistide ja showinistide wahel. Marksistid, kes sõja wastu olid, tahtsid teda ära kasutada kodusõjaks ja walitsuse kukutamiseks. Showinistid aga ütlesid, et isamaa on hädaohus ja sõjakestwusel tuleb ära unustada klassiwahed.

1. nowembril 1914 a. awaldasid enamlased manifesti, kus nad üles kutsusid kodusõda pidama. Selle järele arreteris walitsus Duuma fraktsiooni ja keskkomitee sekretääri Kamenewi.

Nii olid enamlased esimesed, kes wälja astusid sõja wastu ja wälja wiskasid rewolutsiooni teostamise nõude. Nende eestwõttel astus kokku Zimmerwaldis 8. septembril 1915 a. sõjawastaste konwerents. Ja 1916 a. Kienthalis asutati Zimmerwaldi büroo, mis III Internatsionaali aluseks sai.

Wõitlus showinistidega kestis kuni 1917 a. rewolutsioonini. Wahepääl oli juba enamlaste partei wälja kujunenud.

Kommunistliku partei nime wõttis ta omale partei 8. kongressil 1919 a., kus ka kommunistide programm wastu wõeti.

XI.

II INTERNATSIONAAL.

I Internatsionaali langemise p  p  hjusteks olid muu seas:
1) rahvusliste riikide tekkimine ja 2) poliitiliste parteide puudus.

Loomulik, et nende kahe põhjuse k  rwaldamisega rahvuswaheline t  oliste liikumine uuesti algama pidi.

Kapitaali tugewnemisega üksikutes rahvuslistes riikides jäid nende riikide piirid kitsaks. Kapitaal nõudis ikka uusi ja uusi turgusid, mida leidis p  aasjalikult asumaadena. Turgude tagaajamisel tekkisid koalitsioonid üksikute riikide wahel. Tuli ajalooline s  dade ajajärk. Turgude pärast peeti 1873 aastast 22 suuremat sõda, kuna 17 suuremat kokkupõrget, mis samasugustel põhjustel tekkisid, korda läks rahulisel teel ära lahendada.

Sellega, kui kapitaal oli muutunud rahvuswaheliseks, pidi ka wõitlus kapitaaliga rahvuswaheliseks muutuma, seda enam, et sõjawäed töolistest kokku s  eti ja ka s  jakulud alama rahwakihi kanda oli.

S  jakulud sünnitasid aga m  aratud summad. Nii kulutasid 1888 a. Wenemaa, Saksamaa ja Austria s  jakuludeks 1,385 miljoni, enne ilmasõda läks sõjawägede   lewalpidamiseks jne. 4.555 miljoni.

Teiselt poolt kujunesid rahvuslistes riikides pea igal pool wälja sotsialistlikud parteid. Inglise, Prantsuse, Saksa ja Wene sotsialistliste parteide tekkimist waadates nägime s  alset t  oliste liikumist 19. a. s. II poolel. Belgias ühendati k  ik endised sotsialistlised gruped ühiseks sotsialistliseks parteiks 1885 a., Itaalias 1882 a., Daanis 1878 a., Rootsis 1879 aastal.

Kapitaali wastu wõitlemiseks rahvuswahelise organisatsiooni loomise katseid tehti mitmel korral küll sotsialistliste parteide, küll ametühisuste poolt, kuid kõik need katsed läksid nurja. Ainult

1889 a. üks viimastest sotsialistide kongressidest Pariisis muutus II Internatsionaali aluse panijaks. Kongressist wõtsid osa Inglise, Saksa, Prantsuse, Wenemaa, Ungari, Belgia, Austria, Hollandi, Rootsi, Norra, Daani, Schweitsi, Poola, Hispaania, Rumeenia, Ameerika, Bulgaaria, Argentiinia, Böömimaa ja Soome.

See kongress pühendas esimese osa oma tegewusest tööliste liikumise ülewaatele üksikutes maades, milleks iga saadik kohustatud oli lühidalt aru andma oma maa tööliste liikumisest.

Ühtlasi andis kongress tabawa karakteristikaka I Internatsionaali kohta, mida väljendas W. Liebknecht kongressil peetud kõnes: „Sarnaselt kui wanal ajal kindlust piirates eelmiste ridade sõjamehed üle müüri oma piigid keset waenlase leeri wiskasid, et seega sõjawäe kulka sõjariistadele järele minema sundida, nõnda ka esimene rahwuswaheline tööliste ühisus wiskas rahwuswahelise wabaduswõitluse täägi kaugele ette, keset waenlase leeri, keset armeed, keset kapitalismi kindlust ja proletariaat ruttab edasi, et teda ära tuua, et waenlase sõjawäge laiali pillata, waenlase kindlust ära wõtta. Näidates kõigi maade tööliste nende ühist sihti, selgitates ühise wõitluse ja tegewuse tarwidust — täitis Internatsionaal oma ülesande. Internatsionaal ei surnud — ta ärkas uuesti kõige maade tööliste wõimsas liikumises ja elab üksikuis mais edasi. Ta elab ka meis. Praegune kongress on rahwuswaheliste tööliste ühisuste sünitus.“

Edasi säadis 1. kongress ülesse II Internatsionaali tegewus-sihti: II Internatsionaali ülesanne on tegelikult kapitalismi kukutamine ja sotsialismi teostamine.

Kuid II Internatsionaal oma tugewuse ja laiuse pääle waatamata ei suutnud teostada seda ülessäetud sihti.

Kõige esimene küsimus, mille pääle II Internatsionaal oma tähelpanu pööras, oli sõjaküsimus. Waatamata selle pääle, et I Internatsionaal tähendatud küsimuse kohta laialise otsuse wastu wõttis, ei suutnud II Internatsionaal seisukohta wõtta sõja suhtes, ehk küll tähendatud küsimust igal kongressil arutati. Ainult 1912 a. kongressil wõeti wastu teoreetlik otsus, mis tööliste klassil sõja puhul teha tuleb.

1) Sõja ärahoidmiseks on tarwilik ära kaotada alalist sõjawäge (1893 a., 1910 a.).

2) Alaliste sõdade ärahoidmiseks tuleb luua wahekohtud, kes tekkinud konfliktide kohta oma otsuse peawad tegema. Kui aga üks ehk teine pool seda otsust ei tunnista, tuleb küsimus selle maa rahwa hääletusele panna (1910 a.).

3) Sala diplomaatia tuleb ära kaotada (1896 a., 1904 a.).

Nende kolme päänõude teostamine ei annud II Internatsionaal mitte tööliste klassi, waid parlamendi saadikute kätte. Selleks kohustati kõiki II Internatsionaali kuuluwate parteide esitajaid parlamentides katsuda läbi wiia: 1) sõjawägede ülewälpdamiseks raha mitte anda (1893 a.). 2) Parlamentides hääletada wahekohtude poolt (1910 a.).

Nii arwas II Internatsionaal kapitalistliku korra wastolude pääl põhjenuwaid sõdasi ära kaotada wõima kättetõstmise teel.

Kuid, nagu eelpool tähendatud, need abinõud tagajärgi ei toonud, kuna ähwardaw sõjatont ikka kohutawamaks muutus, mispärast II Internatsionaal iööliste klassi päälesurumisel sunnitud oli wastu wõtma enam kindlama teoreetilise otsuse. Nii otsustas erakorraline Internatsionaali kongress Baselis 25. now. 1912 a., et sõja ärahoidmise ja sõja wastu wõitlemise abinõud olenewad sellest, missugused on tööliste klassi organisatsioonid kohtadel ja sõja wastu on lubatud kõigi abinõudega wõidelda (täh. on lubatud ka klassiwõitlus). Pääle selle Stuttgarti kongressil 1907 a. üldise resolutsiooni juure wõeti Lenini ja Luxemburgi parandus wastu, mis ütleb: „Kui sõda tekib, milleks kahtlust ei ole, siis on kõigi maade tööliste hool tõsta sotsiaalset rewolutsiooni ja ära tarwitada sõjaga tekkinud kriisi kapitalistlise ühiskonna kukutamiseks.“

Seega otsustas II Internatsionaal, et sõja tekkimisega tuleb kukutada kapitalistline kord ja teostada sotsialismi.

Teine tähtsam küsimus II Internatsionaali tegewuses oli taktika küsimus. Missugust taktikat tuleb tarwitada üksikutel parteidel sõja suhtes? Siin nähti ka abinõuna taktika alal parlamenti, kus tarwis hääletada oli ja ainult äärmisel juhtumisel oli lubatud „kõik abinõud“, ka rewolutsioon, mis ainult tarwitamata ehk kasutamata üldisest programmist jäi.

Teiseks tuli II Internatsionaalil ära määrata sotsialistliste parteide wahekord kodanikkude parteidega. Otsus käis järgmiselt: „Klassiwõitlus keelab ära igasuguse ühenduse ükskõik missuguse

fraktsiooniga kodanlikust klassist. Kuid iseäralised olud teewad sarnase ühenduse mõnikord tarwilikuks“ (1900 a.).

Sotsialistide ministeeriumi astumise kohta otsustas II Internatsionaal:

„Sotsialistil ministeeriumi astumine on riskant katse, kuid teatawatel tingimustel annab ta tagajärgi ja toob kasu wõitlewa proletariaadile“ (1900 a.).

Nii näeme, et II Internatsionaal oma klassiwõitluse ilme ikka enam ja enam kaotas ja iga maa partei toimetas, kuidas ta arwas.

II Internatsionaali tegewusest oli tähtsamad: 1) Esimese mai tööliste rahwuswaheliseks pühaks tunnistamine, solidaarsuse awaldamiseks, jõudude ülewaateks jne.

2) Naiste ja noorte organiseerimine. Naistööliste organisatsioonidesse tõmbamise pääle iseäralist rõhku sundis panema kodanlik naisliikumine, mis enesesse ka naistöölisi tõmbas. Siin otsustas Internatsionaal, et naisproletaarlasti tuleb samuti klassiliselt organiseerida. Naisliikumist wäljaspool klassiwõitlust ei ole ega saagi olla.

1907 a. kutsuti kokku 1. naistööliste kongress, mis tema pääle pandud ülesande, naistöölisi kodanluse mõju alt wabastada, läbi wiis, waatamata selle pääle, et naisõiguslaste mõju naistööliste seas suur oli. Kongress otsustas, et naisproletaarlastel tuleb kõigiti ühes minna sotsialistliste parteidega.

Noorte rahwuswahelisele organisatsioonile aluse panid II Internatsionaali üksikud liikmed, pääasjalikult K. Liebknecht, kes noorproletaarlastel wälja kiskus sellest wäikekodanlisest liikumisest, millesse neid wiia tahtsid wanad sots.-demokraatlikud parteid, kes noorte organisatsioonide pääülesandeks säädidsid sporti jne.

II Internatsionaali organisatsiooniline worm.

II Internatsionaali liikmeteks wõeti kongressi otsuse põhjal kohtadel asuwad sotsialistlikud parteid. Anarkiste ja ametühisusi Internatsionaali liikmeteks wastu ei wõetud (1889 a.).

Algororganisatsiooniks oli sotsialistlik partei, kuna kõrgemaks organisatsiooniks rahwuswaheline kongress.

Kongresside waheajal oli koos üksikute maade sots. parteide

esitustest koosseisew rahwuswaheline sotsialistline büroo. Bürool oli ainult informatsiooni ja sidemete pidamise õigus.

Nii näeme, et II Internatsionaalil puudus alaline wõitlust juhtiw aparaat, puudus ka kindel tsentralisatsioon. Päälegi ei olnud kongresside kahepaiksed otsused kohtadele sunduslikud ja iga kohapäälne organisatsioon wõis neid muuta. Kohapäälised organisatsioonid suuremates maades olid aga wäikekodanlised. Nad olid wõimulised kuni sõjakuulutamiseni 1914 a., mille puhul nad kodanlusega ühes läksid. Ainult Balkani, Itaalia ja Wene sotsiaaldemokraatlised parteid (wiimases oli keskkomitee enamlaste käes) jäid klassilisele seisukohale ja astusid wälja sõja wastu.

Sõjawastane sotsiaaldem. wool 1915 a. Zimmerwaldis lõi Zimmerwaldi koonduse ja sellele järgnes Kienthalis uus konverents, kus zimmerwaldistide pahem tiiw wastu wõttis manifesti klassisõjale kutsega kõigi maade tööliste.

XII.

III INTERNATSIONAAL.

Rahwuswahelise liikumisele uue aluse pani Wene oktoobri rewolutsioon, luues III Internatsionaali tsentralisatsioonilises kujus täidesaatwa komiteega eesotsas. Täidesaatew komitee on otsusewõimuline igal ajal. Kohalikeks organisatsiooneks on Kominterni seksioonid keskkomiteedega.

Kommunistlik Internatsionaal järjekindlalt puhastab kohtadel seksioone oportunistlisest elemendist ja juhib alati nende tegewust.

Kolmanda Internatsionaali esimesel kongressil märtsil 1919 a. pandi organisatsiooniline alus, mis põhjeneb terve ilma tööliste klassi pääle (II Internatsionaal teeb tegemist ainult suurkapitalistlike riikide töölistega). 1920 a. kongress wõttis ette organisatsioonide puhastuse ja tööliste klassi parteide kristalliseerimise. 1921 a. kongress säadis Internatsionaali kuulumise eeltingimiseks

21 punkti, et ära hoida Kominterni pääsemist oportunistlikul elemendil.

1922 a. algas hüüdsõnaga: „Ühine tööliste wõitlusliin kapitalismi pääletungimise wastu ja Nõukogude-Wenemaa kui esimese proletaarse riigi kaitse terwes ilmas kodanluse wastu“. 1922 a. nowembri kuu neljas kongress tegi ülewaate terve ilma tööliste liikumisest, tunnistas tarwilikuks proletaarse ühise wäerinna, mis mõttes ära kasutada tulewad kõik tööliste organisatsioonid (ametühisused, kooperatiivid, Inglismaa tööliste partei jne.).

Samuti tunnistati tarwilikuks awalikkude organisatsioonide ja wõimaluste ärakasutamine, parlamendist ja omawalitsusest osawõtmine jne. Kongress oli igasuguse grupilise rühmituse wastu, waid nõuab massilist tööd ja massis, keda kommunistlik partei kaasa peab tõmbama. Eriti lahendati Itaalia, Prantsusmaa, Tshehi-Slowaakia ja Norra parteide küsimust ning otsustati ühist programmi ühise üleilmlise kommunistliku partei jaoks wälja töötada.

Kommunistliku Internatsionaali ehk üleilmlise kommunistliku partei täidesaatew (kesk-) komitee waliti ühiselt kongressil ja seega anti kindel tsentraliseeritud organisatsiooniline kuju.

Neljanda kongressi ajal algas ka otsekohene wõitlus pääletungiwa kodanlise reaktsiooniliste salkadega, mis esimesena Itaalias fascismina nähtawale tuli.

Kolmanda Internatsionaali täidesaatew komitee on rewolutsiooniliseks wõitlusstaabiks, kes kogu ilmas klassiwõitlust juhib.

Esimene Internatsionaal säadis wõitluspõhimõtted üles, kuid puudus jõud teostada. Teine Internatsionaal teoretiseeris küsimusi ja katsus kodanlust proletariaadiga lepitada ning lämbub parlamendi oportunistlikus mülkas, andes tööliste klassi kapitalistliste haikalade kõnekommisjoni „Rahwaste liidu“ meelewalla alla. Kolmas Internatsionaal on wõitlusorganisatsioon rewolutsioonilise jõuga, kes kommunismi teostab.

Raamatute nimekiri, mis ettekandes tarvitatud:

1. К. Маркс — „Капитал“.
2. — „ — „Нищета философии“.
3. — „ — „Гражданская война во Франции“.
4. — „ — „Наемный труд и капитал“.
5. — „ — „Первый манифест Международного Рабочего Союза“.
6. — „ — „Революция и контрреволюция в Германии“.
7. — „ — „Классовая борьба во Франции 1848—1850 г.“
8. — „ — „18-ое Брюмера“.
9. — „ — „Кельнский процесс коммунистов“.
10. Маркс и Энгельс — „Коммунистический манифест“.
11. Ф. Энгельс — „Людвиг Фейербах“.
12. — „ — „Происхождение семьи, частной собственности и государства“.
13. — „ — „Анти Дюринг“.
14. — „ — „Положение рабочего класса в Англии“.
15. Карл Каутский — „История социализма“.
16. — „ — „Анти Бернштейн“.
17. — „ — „K. Marx ja tema ajalooline tähtsus“.
18. — „ — „Проблемы социализма“.
19. — „ — „Республика и соц.-дем. во Франции“.
20. В. Зомбарт — „История экономического развития в Германии XIX в.“
21. — „ — „Социализм и социальное движение XIX в.“
22. Фр. Меринг — „К. Маркс“.
23. — „ — „История германской социалдемократии“.
24. Н. Ленин — „Государство и революция“.
25. — „ — „Пролетарская революция и ренегат Каутский“.
26. — „ — „За 12 лет“.
27. — „ — „Развитие капитализма в России“.
28. Ленин и Зиновьев — „Против течения“.
29. Зиновьев — „Война и кризис социализма“.
30. Гуго и Штенгман — „Справочная книга социалиста“.
31. Иекк — „Интернационал“.
32. Стеклов — „Интернационал“.
33. Гильом — „Интернационал“.
34. А. Бебель — „Профессиональные союзы и политическая партия“.
35. — „ — „Charles Fourier“.
36. — „ — „Из моей жизни“.
37. Кареев — „История Западной Европы“.
38. Molesworth — „The History of England from 1830 to 1874“.
39. Жан Лескюр — „Общие и периодические кризисы“.
40. Мижув — „Политическая история Англии XIX в.“
41. Гиппиус — „Английский народ XIX в.“
42. Кувшинская — „Борьба рабочего класса за политическую свободу в Англии“.
43. Оливетти — „Проблемы современного социализма“.
44. Арк А-н — „История рабочего движения в Англии, Германии и Франции“.
45. С. и В. Уебб — „История рабочего движения в Англии“.
46. Тарле — „Крестьяне и рабочие во время Великой Французск. революции“.
47. С. и В. Уебб — „Социализм в Англии“.

48. Роджерс — „История труда и заработной платы в Англии“.
49. Гиппиус — „Промышленная история Англии“.
50. Гаммедж — „История чартизма“.
51. Чайковский — „Чартизм“.
52. Pimenowa — „Esimene Inglismaa tööliste liikumine“.
53. Мижуев — „Английские рабочие союзы“.
54. Кувшинская — „История фабричного законодательства в Англии“.
55. Ширард — „Белые рабы в Англии“.
56. Эшлей — „Экономическая история Англии“.
57. Луй Поль — „История социализма во Франции“.
58. — „ — „История синдикалистского движения во Франции“.
59. Стеклов — „Революция 1848 г. во Франции“.
60. Тюменев — „Революция и рабочий класс во Франции“.
61. Лафарг — „История социализма во Франции“.
62. Лиссагарэ — „История Парижской Коммуны“.
63. Арну Артур — „Народная история Парижской Коммуны“.
64. Л. Дюбрейль — „Коммуна 1871 г.“
65. В. Вакс — „Парижская Коммуна“.
66. Быстрянский — „Очерки Парижской Коммуны“.
67. „Акты и документы Парижской Коммуны“.
68. „История заговора равных“.
69. Луй Поль — „Бланки и бланкизм“.
70. Парвус — „В рядах германской соц.-демократии“.
71. Бернштейн — „История рабочего движения в Берлине“.
72. Вейтлинг — „Человечество, каково оно есть и каким оно должно быть“.
73. В. Либкнехт — „К юбилею мартовской революции“
74. — „ — „Р. Блюм“.
75. Шмеле — „Соц.-дем. профсоюзы в Германии“.
76. Плеханов — „Август Бебель“.
77. Г. Кунов — „Борьба классов и партии в великой франц. революции“.
78. Тюрлан — „Парижская Коммуна“.
79. Хвостов — „Теория исторического процесса“.
80. Fribourg — „L'International“.
81. Testut — „Le livre bleu“.
82. Седой — „Промышленная жизнь в Англии в XVIII и XIX в.в.“
83. Батурин — „Очерк истории соц.-демократии“.
84. Богучарский — „Из истории политической борьбы“.
85. Плеханов — „Русский рабочий в революционном движении“.
86. М. Покровский — „Русская История“.
87. Л. Мартов — „История русской соц.-демократии“.
88. Ельницкий — „История рабочего движения в России“.
89. Сборник — „Борцы за социализм“.
90. — „ — „Общественное движение в России в начале XX века“.
91. Рязанов — „Г. В. Плеханов и Группа Освобождения Труда“.
92. Спиридович — „Рабочее движение в России“.
93. П. Орловский — „К истории марксизма в России“.
94. Лядов — „История Российской соц. демократии“.
95. Троцкий — „История 1-го Совета рабочих депутатов“.
96. Ольминский — „Из эпохи „Звезды“ и „Правды“.
97. Н. Скопин — „Вокруг Циммервальда“.
98. Trotski — „Oktoobri rewolutsioon“.
99. Buharin — „Klassiwoitlus ja rewolutsioon Wenemaal“.
100. Троцкий — „Терроризм и коммунизм“.

Pääle ülaltähendatud raamatute on tarvitatud ajakirje, shurnaale, partei-kongresside kirjeldusi, otsusi, kogutöid jne.

TÄHTSAMAD TRÜKIWEAD.

Lhk.	5	alt	2	rida on	Istoria, peab olema	Historia.
"	7	"	1	"	Thierr, peab olema	Thierry.
"	15	"	9	"	14—15 a., peab olema	14—18 a.
"	16	ülalt	12	"	äbi, peab olema	läbi.
"	17	alt	17	"	4100, peab olema	4600.
"	18	ülalt	15	"	Halifaxi 1801 a. 74 tuh., peab olema	63 tuhat.
"	18	alt	3	"	Langshiris 448 w., peab olema	Lancashiris 412 wabr.
"	19	Seatinakaewanduses peab olema „alla 20 a. 1932 in.“ ja „alla 20 a. 20 inimest“.				
"	19	Leiçi aruanne käib 1829 a. kohta.				
"	19	alt	11	rida on	tõsis 9925 pääle, ketrajate arw	kahanes (12 a. jooksul) 11600 pääle, peab olema „tõsis 99239 pääle, ketrajate arw kahanes (12 a. jooksul) 106 pääle“.
"	19	alt	10	rida on	63 ⁰ / ₀ ,	peab olema 60 ⁰ / ₀ .
"	20	ülalt	11	"	5 penci,	10 penci.
"	20	"	12	"	1½ päewas,	1½ penci päewas.
"	21	alt	8	"	shillingi,	naelsterlingi.
"	21	"	4	"	1840 a. 4.760.928,	1841 a. 4.760.929.
"	22	ülalt	3	"	84 tuhat,	120.000.
"	22	"	4	"	34 tuhat,	40.000.
"	22	"	4	"	40 tuhat,	34.000.
"	22	alt	14	"	1830 a.,	1839 a.
"	22	"	13	"	2½ ⁰ / ₀ ,	2¼ ⁰ / ₀ .
"	23	ülalt	2	"	4500,	4605.
"	23	"	3	"	7898,	7893.
"	23	"	6	"	32.309,	27.187.
"	23	"	6	"	543,	534.
"	26	"	17	"	Paine,	Paine (1737—1809).
"	33	"	2	"	Langashiri,	Lancashiri.
"	39	"	16	"	3 20-dik,	¾ ₂₀ .
"	50	"	15	"	Sieresi,	Sieyesi.
"	52	alt	9	"	ametlikuit,	ametlikult.
"	57	ülalt	17	"	1854 a.,	1864 a.
"	59	"	6-7	"	ärakaotamist,	ärakaotamist.
"	60	"	6	"	käinud,	läinud.
"	61	alt	3	"	1826 a.	1825 a.
"	71	"	3	"	öölised,	töölised.
"	79	"	15	"	1842 a.	1852 a.
"	83	"	6	"	1871 a.	1771 a.
"	84	"	10	"	äärmusjeni,	äärmusteni.
"	94	ülalt	10	"	akinõuks,	abinõuks.
"	95	"	2	"	maksistlik,	marksistlik.
"	95	"	8	"	anarkistidels,	anarkistidele.
"	95	"	18	"	iunnistatud,	tunnistatud.
"	96	"	9	"	paiju,	palju.
"	99	alt	15	"	ususpaatorite,	usurpaatorite.
"	103	"	5	"	internatsionalisid,	internatsionalistid.
"	105	"	10	"	mind,	mind.
"	108	ülalt	3-4	"	Blanque,	Blanc.
"	109	alt	10	"	Blanque,	Blanc.
"	109	ja	110	"	Alanc	Alliance.

SE
7635

EESTI RAHVUSRAAMATUKOGU

1 0100 00576691 6